

Mensen in hun tijd. 12 Limburgse portretten

Fons Hermans

bron

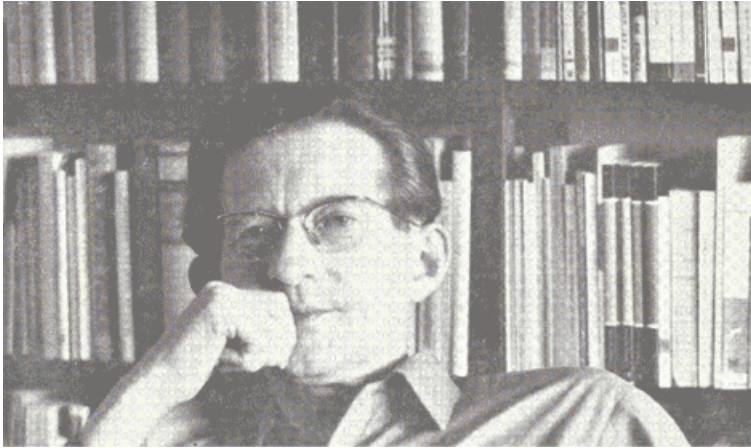
Fons Hermans, *Mensen in hun tijd. 12 Limburgse portretten*. D'n Tomel, Sittard 1966

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/herm131mens01_01/colofon.php

© 2014 dbnl / Fons Hermans

The logo for the Dutch Bibliography (dbnl) consists of the lowercase letters 'dbnl' in a blue, sans-serif font. The letter 'd' is stylized with a small hook at the top.

Voor mijn Moeder

Fons Hermans werd 5 september 1914 geboren te Sittard. Na zijn filozofie-studie was hij redakteur te Rome en hoofdredakteur van het katholieke weekblad 'De Nieuwe Eeuw', dat bekend stond om zijn progressieve ideeën en dan ook prompt werd getorpedeerd. Voor een aantal binnen- en buitenlandse dagbladkombinaties doorkruiste hij enkele jaren lang Europa, Afrika en Azië en was tevens medewerker voor Franse literatuur van 'De Maasbode'.

Sinds 1959 werkt Fons Hermans geheel zelfstandig en schreef 'Algerije' (Speciale Salamanderreeks Querido) en 'Angola in Opstand' (Ooievaarreeks Bert Bakker). In de Speciale Salamanderreeks verscheen ook van zijn hand 'Nederland onder Dak?', een pocket over woningnood en volkshuisvesting met als appendix korte bijdragen vanuit verschillende politieke gezichtspunten, geschreven door de kamerleden mr. F. Andriessen (KVP), mej. mr. T. Lemaire (PvdA) en anderen. In het oorlogsgedenkboek 'Den Vaderland getrouwe' (Arbeiderspers), samengesteld door Mathieu Smedts, beschreef hij het middenlimburgse verzet tegen de Duitse overweldigers rondom de figuur van pastoor Henri Vullings van Grubbenvorst. Met prof. dr. J. Tinbergen e.a. schreef hij 'Buitenland is Binnenwereld' (Elthetoreeks van de Christelijke Studenten Associatie). In het recente boek 'Met betrekking tot Limburg' (Uitg. Paul Brand/Polak & van Gennep) verschenen van Fons Hermans twee uitvoerige bijdragen onder de titels 'Regionalisme en Kulturpolitiek' en 'Van katholiek conformisme naar groeiende openheid'.

Groot is het aantal bladen en tijdschriften, waarin Fons Hermans in de loop van de jaren vele honderden artikelen publiceerde. Wij noemen slechts het K.C.T. 'Streven', 'Plein', 'Perspektief', 'De Nieuwe Eeuw', 'Vrij Nederland' en 'De Bazuin'. Fons Hermans is pacifistisch socialist en als zodanig aangesloten hij de PSP.

Foto: Jan Hermans

Een paar woorden vooraf

De in dit boek gebundelde biografische schetsen werden als causerieëncyclus voor de mikrofoon van de Regionale Omroep Zuid gebracht. Op enkele wijzigingen van bijkomstige aard na zijn de oorspronkelijke teksten gehandhaafd.

De keus van de benaming causerieën houdt in dat het niet mijn bedoeling was historisch-wetenschappelijke diepgraverij te verrichten. Mijn doel was uitsluitend een twaalftal Limburgse figuren, die uit cultuurhistorisch oogpunt belangstelling verdienen, beknopt te ‘portretteren’ in de entourage van hun tijd.

Uit de reacties van luisteraars, die zowel de R.O.Z. als ondergetekende ontving, kwam de suggestie naar voren de teksten in de vorm van een bundel uit te geven. Aan de lezer het oordeel over de waarde of onwaarde van die suggestie.

FONS HERMANS

**Charles Beltjens,
de romanticus**

In het landelijke Limburg van de negentiende eeuw was Sittard voor de bewoners van de Maasdorpen een metropool, het centrum van cultuur, handel en nijverheid. Vergeleken met zijn huidige positie van snel uitgegroeide en zich nog steeds uitbreidende gemeente, was het echter een dorp met enkele duizenden inwoners, waar iedereen iedereen kende en waar het konformisme als een door de traditie geheiligde levenswet gold. In het trage ritme van het kleinburgerlijk bestaan waren de kermissen en het carnaval de telkens terugkerende hoogtepunten, en de processie naar Kevelaer was vrijwel de enige

‘kosmopolitische’ ervaring, die de brave en nijvere burgerij kende. In deze kleine, besloten gemeenschap moet de negentiende-eeuwse Sittardenaar Charles Beltjens - de dichter, de romanticus - door zijn uitzonderlijke aard en aanleg wel een veelbesproken en in verschillende opzichten allesbehalve gewaardeerde figuur zijn geweest. Er zullen nog maar heel weinig Sittardenaars in leven zijn, die een persoonlijke herinnering bewaren aan deze man, die tijdens zijn leven de lof oogstte van Victor Hugo, Frédéric Mistral en andere groten van de Franse romantiek. Deze weinigen, evenals anderen, die ons in onze jeugd jaren spraken over Karel Beltjens - zoals hij in zijn geboortestad werd genoemd - herinneren zich de dichter als een forse, gezette man, over wiens brede schouders lange haren golfd en wiens markant gelaat en peinzende blik een in zichzelf gekeerde geest weerspiegelden. Het zelfde vertellen ons ook de foto's, die nog bestaan van deze eenzame mens, die in de kring van zijn stadgenoten geen geestverwanten vond en dan voor zijn vertier maar wat meekletste in het oude cafeetje van ‘Vatter Schiffelers’, waar de kleinsteedse politikasters zich elke avond kwamen opwinden over de gemeentepolitiek en de laatste schandaaltjes.

Wie was deze Charles Beltjens, wiens graf in de vergetelheid geraakte en wiens naam rijkelijk laat aan 'n laan in een van Sittards nieuwe stadswijken werd gegeven? Volgens zijn Sittardse tijdgenoten een vreemdsoortige, een raadselachtige figuur, die Franse gedichten schreef en daar wel eens een prijs mee won; een prijs overigens, die het in de belangstelling van zijn medeburgers niet kon halen bij de prijzen, waarmee de harmonie en de gymnastiekvereniging de roem van Sittard bevorderden. Vooral één zaak moet men in die tijd van steigerende redemptoristen wel uitermate bedenkelijk hebben gevonden: Charles Beltjens deed zich jarenlang voor als een verbitterde scepticus; als een opstandige tegen God, wiens bestaan hij weliswaar betwijfelde, maar tegen wie hij zich niettemin sub conditione in vlamme dichterlijke aanklachten richtte als tegen de veroorzaker van alle aardse ellende en zeer in het bijzonder van zijn eigen smartelijke levensweg. Tóch was Charles Beltjens een godsdienstig opgevoed mens. Hij stamde uit een oprecht gelovige Limburgse familie en de ironie van het lot wil, dat hij opgroeide en een groot deel van zijn leven sleet in het winkelhuis, thans Limbrichterstraat 24, in welks etalage de suikerzoete devotiebeelden van Christus, Maria, Sint Jozef en andere vertegenwoordigers van het hemelse hof een beroep deden op de vroomheid en de portemonnee van de voorbijgangers. In dat huis werd hij op 2 mei 1832 geboren als derde kind van de uit Roermond afkomstige Frans Anton Hubert Beltjens en Maria Ida Leloup, die uit een Luikse familie

van zilversmeden stamde. In het Sittardse gemeentehuis werd hij door schepen Jan Clemens in de registers van de burgerlijke stand ingeschreven onder de namen Karel Michel Hubert. Van de veertien kinderen, die uit het huwelijk Beltjens-Leloup voortkwamen, stierven er acht beneden de leeftijd van twee jaar, wat in die dagen niet ongewoon was. Van de anderen - vijf zoons en een dochter - vestigde Frans Beltjens zich in 1868 te Brussel. De vier broers, die vele jaren in Sittard samenwoonden - met hun zuster Johanna als zorgzame huishoudster - werden in de wandeling 'de vier heemskinderen' genoemd.

Over de kinderjaren van Charles is niets bijzonders te vertellen. Hij zal met zijn kameraadjes de lagere school hebben bezocht. Op vrije middagen en onder de vakanties zal het jeugdige volkje op de Kollenberg of in de 'Baenje' zijn speelterrein hebben gevonden, en in de wintermaanden zal ook hij wel 'sjölke' hebben gesprongen 'oppe wiejer van ooze wal'. Eerst in 1842 - zo vernemen wij - plaatste zijn vader hem op het 'kollege' van Henssen, een soort inrichting van voortgezet onderwijs, waar de eerste beginselen van het latijn werden onderwezen. Daar men in Charles een toekomstige priester meende te bespeuren, verhuisde hij een jaar later naar Rolduc. Tot 1849 zou hij in deze geheel op het Franse kultuurgebied georiënteerde omgeving blijven, en uit die tijd ook dateren de eerste, nog tamelijk stuntelige, maar toch van een dichterlijke aanleg getuigende verzen, die hij min of meer lukraak opschreef in een ouderwetse poëziealbum, die zich op het ogenblik nog in het Sittardse gemeentearchief bevindt. Uit deze eerste dichtproeven blijkt duidelijk, dat Charles Beltjens al op jeugdige leeftijd een kind van zijn eeuw was. Van nature idealistisch en vurig aangelegd, maar tóch met als onafscheidelijke karakterkomponent de in die tijd zo wijdverbreide neiging tot melancholische zelfbespiegeling, stond hij toen reeds tegenover het leven als tegenover een dreigend mysterie, dat hem met machteloosheid sloeg. Hij zocht met een benauwd hart naar een geestelijk steunpunt, dat hem een gevoel van geborgenheid zou kunnen geven temidden van de raadselen van het menselijk bestaan. En met de onbestemdheid van het jeugdige gevoelsleven meende hij dat steunpunt te vinden in een liefde, die vooralsnog zonder levend objekt bleef, maar waarvan hij het beeld zag in de vogel, die zijn jongen onder de vleugels neemt als hij boven zijn nest de aasgier ziet cirkelen:

'Et je cherche partout cette âme, soeur jumelle,
Qui couvre mon destin de son ombre d'amour,

Comme l'oiseau qui mets ses petits sous son aile
 Quand il voit tournoyer sur son nid le vautour.?

Dat Charles Beltjens, toen hij in 1849 Rolduc verliet, elke neiging tot het priesterschap - zo hij die al ooit kende - had afgeschreven, zal iedere lezer van deze eerste dichtproeven begrijpen.

Uit de Rolducse wereld van studie, dichten en dromen stapte Charles nu over naar Leuven, om daar in de zaak van een oom voor de handel te worden opgeleid. Een paar jaar bleef hij in de oude Belgische universiteitsstad en bezocht van daaruit ook Parijs. Toen hij naar Sittard terugkeerde, 21 jaar oud, naderde het grote keerpunt in zijn leven; een keerpunt, dat zowel op zijn persoonlijke levenshouding als op zijn dichterschap een onuitwisbaar stempel zou drukken.

Aan het Sittardse Marktplaatsje, achter het pand nummer 28, bevindt zich een grote tuin, die tot de dag van vandaag zijn achttiende-eeuws karakter vrijwel onveranderd heeft behouden. Huis en tuin waren in het midden van de vorige eeuw eigendom van de in het Belgische Bree in 1799 geboren dokter Franciscus Cornelis de Borman, gehuwd met de zes jaar oudere Maria Engelen, die behoorde tot een min of meer legendarische, zeer gefortuneerde Sittardse familie, waaraan de herinnering nog voortleeft in de door haar voormalige eigendommen aangelegde Engelenkampstraat. Het gezin de Borman schijnt een merkwaardig gezin te zijn geweest, waar enerzijds het overdreven standsbewustzijn van die dagen leefde, maar waar men anderzijds toch bepaalde kwaliteiten van geest en hart in anderen wist te waarderen, ook al behoorden die anderen - want daar liep de maatschappelijke scheidslijn - niet tot de dames- of heren-, maar tot de vrouwen- of mannenkongregatie. Het huis van de dokter moet een soort cultuur-oase zijn geweest, waar men over beeldende kunst en literatuur sprak en samen musiceerde. Ook Charles Beltjens kreeg toegang tot deze selecte kring en moet daar, gezien zijn talentvolle persoonlijkheid, aanvankelijk een graag geziene gast zijn geweest, vooral omdat hij zich niet slechts aan de dichtkunst wijdde, maar ook als violist tot opmerkelijke prestaties in staat was. De jongste dochter Isabelle, die hij aldus geregeld ontmoette, werd al spoedig zijn hooggewaardeerde vriendin, en deze vriendschap groeide bij de romantische dichter in korte tijd uit tot de grote liefde, die tevens het bittere drama van zijn leven zou worden. Op het onbestemde verlangen van zijn jeugd vond hij het levende antwoord in haar, die van nu af geheel en al bezit nam van zijn dichterlijke dromen; die het romantisch

geïdealiseerde wezen werd, tot wie hij zich aangetrokken gevoelde met alle vezels van zijn getourmenteerd bestaan. Haar aanwezigheid staat achter alle verzen en de vreugde om deze beantwoorde liefde kristalliseerde zich in zijn beste dichtwerk, 'Aurore', waarin hij het natuurgebeuren van de ontwakende dag ziet als een inspirerend beeld van de vreugde, die het leven hem schenkt: 'Il fait beau dans mon coeur comme dans la nature'. 'Aurore' zou het enige gedicht van Charles Beltjens zijn, waarover de glans van de zon ligt.

Vrijwel elke dag ontmoette hij zijn geliefde in de grote, plechtstatige tuin, waar zij hem opwachtte aan het poortje, dat via de Wal toegang bood. Wij weten niet of dokter de Borman in het begin zijn vaderlijke goedkeuring gaf, dan wel de verhouding niet serieus nam. In zijn latere brieven aan Isabelle, waarvan er enkele in het Sittardse gemeentearchief worden bewaard, blijkt Charles Beltjens zelf het zogenaamde 'standsverschil' als doorslaggevend motief voor de fel afwijzende houding van de dokter aanwezig te achten. Zeker is dat op een gegeven ogenblik - noch de juiste toedracht, noch de juiste datum is bekend - de dichter als een gedesillusioneerde, als een geestelijk gebroken man de wijk nam naar Brussel, om eerst in 1872 naar Sittard terug te keren. Wie deze tragische geschiedenis niet kent en tevens geen of weinig gevoel heeft voor de levenssfeer van die tijd, zal misschien geneigd zijn Beltjens' van het zwartste pessimisme doortrokken oeuvre zonder meer onder te brengen bij de teatraal-sombere produkten, die zovele romantici ons hebben nagelaten. Toch is, naar ik meen, de smart, die deze dichter uitzingt, soms uitschreeuwt, een echte, diep-innerlijk ervaren smart, ook al was hij in zijn uitingsmogelijkheden gebonden aan het levensgevoel en de literaire stromingen van een tijd, die nu eenmaal de onze niet is.

In Brussel heeft Charles Beltjens zich afgewend van de katolieke kerk, waarin hij was opgevoed. God werd voor hem een 'Dieu sourd-muet chez qui vainement nous frappons', het leven een spookachtige speling van ondoorzichtige krachten en de dood de enige verlossing uit deze 'Y-grec inexplicable'. Zijn 'Nox' - een lang gedicht met, naast zwakke, ook zeer mooie verzen - wordt geheel beheerst door dit uitzichtloze noodlotsbesef:

'Maintenant que je touche au sommet de la vie,
qui dans l'or du matin m'apparaissait si beau,
de cette cime a pas si pénible gravie
je n'aspire à plus rien qu'à descendre au tombeau.

De tous mes vœux déçus c'est le seul qui me reste;
 c'est le seul qui sera par le sort écouté!
 O Sphinx, j'ai deviné ton énigme funeste
 et je sais ton secret, triste Nécessité!

Je ne crois plus à rien qu'à vous, sombres fantômes,
 Fatalité, Hasard au sceptre souverain,
 c'est vous seul qui réglez la danse des atomes
 sur le rythme éternel de vos lyres d'airain.

Rien n'est vrai, rien n'est faux; sous ta roue, o Fortune,
 le lâche et le martyr sont broyés tour à tour.
 Dans la mer des humains tu fais comme la lune
 le flux et le reflux sans haine et sans amour.'

Reeds in een vroeger werk, 'Le Condor Captif', vinden wij het zelfde sombere levensgevoel, zij het ook in minder extreme vorm. Het is een dichterlijke reflectie op het lot van de gevangen kondor, die hij in de Jardin des Plantes zag en die, als hij bij de aankomst van een schip uit Zuid-Amerika de lucht van zijn geboortegrond ruikt, wanhoopskreten uitstoot en zijn majestueuze vleugels uitslaat tegen de onverbiddelijke tralies van zijn kooi. Ook hier weer is deze vogel een symbool van het verloren paradijs; van het verloren menselijk geluk:

'Dans nos âmes qu'emplit ta voix sombre et plaintive,
 dans nos coeurs par ton bec et tes ongles tordus,
 c'est toi qui veux rouvrir ta grande aile captive,
 o souvenir! Oiseau des paradis perdus!'

Ook na de terugkeer in zijn geboortestad bleef Charles Beltjens de muze trouw. Voor zijn stadgenoten echter was en bleef hij innerlijk een vreemde, die door de leerlingen van het Jezuïetenkollege 'Rinaldo Rinaldini' werd genoemd en over wiens tragisch lot zelfs spottichten in de karnavalskrant verschenen.

De laatste jaren van zijn leven brachten hem naast de geestelijke troosteloosheid, die zijn deel was, ook nog het fysieke lijden van een kwaal, die zijn gezondheid langzaam sloopte. Maar toch zou hij voor zijn dood bij God de rust vinden, die hij zo hartstochtelijk maar vergeefs aan aardse bronnen zocht.

Hij maakte kennis met pater Jonckbloet, een leraar aan het Jezuïetenkollege, die toentertijd als literair criticus naam genoot. Deze priester werd zijn persoonlijke vriend, en het is vooral aan deze vriendschap te danken, dat de dichter, die op 20 juni 1890 overleed, een paar maanden voor zijn dood terugkeerde tot de kerk, die hij verlaten had.

Welke waarde moeten wij nu aan Charles Beltjens' oeuvre toekennen? Als wij sommige van zijn tijdgenoten moeten geloven, behoorde deze Limburgse romanticus tot de groten van die dagen. Frédéric Mistral sprak met betrekking tot hem van 'la grandeur du style et la magnificence des images' en van 'la profondeur des pensées', die hij in Beltjens' verzen bewonderde, 'et l'on sent frissonner - zo voegde hij daaraan toe - dans ces stances superbes le souffle du Livre de Job'. In verschillende Franse literatuurgeschiedenissen en bloemlezingen, die in de laatste decennia van de vorige eeuw verschenen, werd Charles Beltjens op één lijn gesteld met Racine, Victor Hugo en andere groten uit de Franse letterkunde. Zijn werk verwierf verscheidene bekroningen, en in de befaamde literaire salons van de Franse hoofdstad was toentertijd de naam van Charles Beltjens even bekend - zij het ook op andere wijze - als in de Sittardse gelagkamer van 'Vatter Schiffelers'.

Nu zijn er tal van letterkundige critici, die nauwelijks een goed woord over hebben voor de negentiende-eeuwse stroming van de romantiek. En inderdaad, in veel, heel veel produkten van die tijd is de valsheid, de gekunsteldheid, de onechtheid van de voorgewende gevoelens evident. Maar toch werd, alle gevoelsaberraties ten spijt, in de romantiek een vorm, al was het ook een beperkt-eigentijdse, gegeven aan de universeel-menselijke smart en ontgoocheling, die het tot volwassenheid gekomen kind ervaart als het zijn kinderlijke illusies ziet stukbreken tegen de muur van wat wij de nuchtere werkelijkheid plegen te noemen, terwijl anderzijds toch het verlangen levend blijft naar een geluk, dat telkens naar een verdere horizon terugwijkt. Deze existentiële ervaring van onze betrekkelijkheid, die de gelovige mens voor het Absolute, voor God als tegenpool plaatst, manifesteert zich zelfs in de 'onechtheid' van veel romantiek-literatuur als een machteloze poging om een uitingsmogelijkheid te vinden voor dat diepste menselijk levensgevoel, waarvan slechts begenadigde kunstenaars het zuivere klankbord kunnen zijn. Dat Charles Beltjens, ondanks de kritiek, waartoe ook zijn werk aanleiding geeft, au fond zulk een begenadigde kunstenaar was, lijkt mij onbetwistbaar. De verscheurende smart, de innerlijke gespletenheid, de felle verbittering en later de rust van het verzoend aanvaarden van zijn lot waren bij hem geen modieus

koketteren met een levenswerkelijkheid, die de zijne niet was, integendeel! Wat bij vele romantici onecht en vals was, werd bij hem door eigen tragische ervaring gedragen. Het leven heeft deze fijngevoelige, kunstzinnige mens geslagen en getrapt. Door geheel zijn werk heen trilt de klacht van een gewonde ziel, die zich gevoelde - om het met de woorden van Job te zeggen - als 'de man, wiens pad in de duisternis ligt; wien God elke uitweg heeft afgesneden'. Maar gelukkig kon ook hij, aan het einde van zijn levensweg gekomen, met Job zeggen: 'Ik weet dat mijn Verlosser leeft... Ja, ik zal Hem aanschouwen. Mijn ogen zullen Hem zien, maar niet meer als vijand.' Hij kon toen, na de betrekkelijkheid en de vergankelijkheid van alle aardse geluksdromen bitter te hebben ervaren, in volle overgave dichten:

'Le monde peut mentir; les cieux restent fidèles.
Four nos ailes toujours ils garderont des nids.
Toujours pour notre soif ils auront des fontaines;
Pour nos coeurs des amours et des printemps plus doux.
Les clartés de Là-Haut sont des clartés certaines
Et l'espace et le temps ne peuvent rien sur nous.'

**Willem Hubert Vliegen,
sociaal pionier**

In de befaamde enquête naar de toestand in fabrieken en werkplaatsen, die in 1887 werd gehouden, treffen wij, voor wat Maastricht betreft, merkwaardige antwoorden aan. Wij zullen ons ter kenschetsing van de toenmalige verhoudingen tussen werkgevers en arbeiders beperken tot het karakteristieke antwoord van een zekere Altmann, meestervormer bij Regout, die op de vraag naar de oorzaak van zijn plotselinge loonsverlaging reageerde met de verzuchting: ‘Dat weet ik niet... Dit is juist het ongeluk, dat de arbeiders in het geheel geen rechten hebben, maar niets dan plichten, en dat de heer niets dan

rechten heeft en in het geheel géén plichten tegenover de arbeiders.’

Of men nu deze enquête van 1887 leest dan wel de niet minder befaamde en steeds weer herdrukte dissertatie uit 1925 van de Amsterdamse prof. dr. I.J. Brugmans over ‘De Arbeidende Klasse in Nederland in de Negentiende Eeuw’; of men nu prof. dr. L.G.J. Verbernes boek over ‘De Nederlandse Arbeidersbeweging in de Negentiende Eeuw’ ter hand neemt dan wel pater dr. H. Hoefnagels' indrukwekkende studie ‘Een eeuw Sociale Problematiek’, - overal wordt men gekonfronteerd met adembenemend ongelooflijke toestanden, voortvloeiend uit een volslagen gebrek aan sociaal besef in wat sommigen - God betere het! - nog steeds ‘de goede oude tijd’ plegen te noemen. Waren ook in de andere provincies de arbeidsverhoudingen beneden elk redelijk peil, in het al vroeg geïndustrialiseerde Maastricht werd een van de dieptepunten bereikt, en wel een dieptepunt, waarvan de nawerking tot de dag van vandaag konstateerbaar is. ‘Een plaats - zo schrijft prof. Brugmans, die zijn gegevens ontleent aan een in 1873 verschenen geschrift van de Maastrichtse kapelaan J.H. Wijnen - waar toestanden werden aangetroffen, die veel geleken op de beruchte Engelse, is Maastricht geweest, dat in industrieel opzicht verder was voortgeschreden dan enige andere stad in Nederland. Van hun negende jaar af werkten hier kinderen in de glasblazerijen en aardewerkfabrieken; een arbeidsdag van twaalf uur was geen zeldzaamheid. Wat men hier ook, anders dan elders, aantreft is: nachtarbeid door kinderen. In de genoemde fabrieken gingen de kinderen pas te middernacht of twee uur later naar huis, om dan door anderen van hun leeftijd te worden vervangen... Slapende werden zij soms naar de fabriek gedragen.’

Herhaaldelijk wordt gesteld, dat ons oordeel over de personen, die aan deze ellendige toestanden debet waren, in belangrijke mate moet worden bepaald door het geestelijke en sociale klimaat van die tijd. Dit is in algemene zin natuurlijk juist, en het zou beslist onjuist zijn zonder meer ónze huidige sociale normen onbarmhartig toe te passen op verhoudingen van tachtig à honderd jaar geleden, om dan de mensen, die, getoetst aan deze twintigste-eeuwse normen, geen betere kwalifikatie dan die van schurken zouden verdienen, ook in feite met deze minder vleierende benaming aan te duiden. Zij leefden in een tijd, waarin men het sociale vraagstuk doodgewoon niet kende, niet zag; zij behoorden tot een ‘gevestigde orde’, waarin de schreeuwende tegenstelling tussen armen en rijken als een door God gewilde realiteit werd aanvaard en waarin het dan ook als de meest vanzelfsprekende zaak gold, dat bijvoorbeeld de Utrechtse aartsbisschop Zwijsen zich in een herderlijke brief tot beide categorieën richtte met de vermaning: ‘Armen, verdraagt

zonder morren de ontberingen van uwen stand; rijken der aarde, koopt uwe zonden af door aalmoezen.' Moeten wij in ons oordeel over de persoonlijke integriteit van mensen als Petrus Regout zeker al deze factoren laten meespreken, des te meer reliëf, des te meer glans krijgen in de duisternis van die tijd de sociale bewogenheid en de grote morele moed van de aanvankelijk slechts zeer weinigen, die het tóen openlijk en ten koste van alles durfden opnemen vóór de uitgebuite, verpauperde arbeiders en tégen de gevestigde orde, die door kerkelijke en burgerlijke autoriteiten werd gesauveerd.

De grote Limburgse pionier op dit terrein is de socialist Willem Hubert Vliegen geweest. Er worden in Limburg herhaaldelijk - en zeer terecht - katholieke sociale voormannen herdacht, die jaren na Vliegen hun verdienstelijk werk verrichtten binnen de traditionele omheining van de orthodoxie. Hun nagedachtenis wordt met standbeelden, gedenkstenen en straatnamen geëerd. De man echter, die als arbeider van het eerste uur het sociale strijdperk in ons gewest betrad, betaalt ook nu nog steeds tol aan de onverdraagzaamheid van hen, die alleen maar rechtgelovige en volgzame katholieken de moeite van het herdenken waard achten. De anderen worden, zo niet als brandhout behandeld, dan toch in elk geval zoveel mogelijk genegeerd, al heeft de historische ontwikkeling hun ook duizendmaal in het gelijk gesteld.

Willem Hubert Vliegen zag het levenslicht op 20 november 1862 in het Zuid-limburgse Gulpen, waar zijn vader zoals men dat vroeger noemde schrijnwerker was, d.w.z. bewerker van hout tot meubels, deuren, kisten en andere nuttige gebruiksvoorwerpen. Aan zijn moeder, die hem als derde van vijf kinderen het leven schonk, heeft hij geen of slechts een zeer vage herinnering bewaard: zij stierf toen hij nog geen vijf jaar oud was. Hoewel er destijds nog geen leerplichtwet bestond, werd de kleine Willem toch op zesjarige leeftijd naar de lagere school gestuurd, want zijn vader wilde niet dat zijn kinderen als analfabeten door het leven zouden gaan. Vijf jaar bleken voldoende om hem de elementaire beginselen van de Nederlandse taal te doen veroveren en hij koos toen op elfjarige leeftijd een vak, dat bij de schrandere knapen, waartoe hij behoorde, heel vaak stimulerend werkt op de drang naar verdere ontwikkeling, namelijk het beroep van typograaf. De drukkerij Alberts in zijn geboorteplaats, waar hij als leerling-letterzetter in dienst trad, bood hem al onmiddellijk een ongezochte gelegenheid om de eerste schreden te zetten op de weg, die hem later tot waardevolle internationale kontakten in staat zou stellen. In deze drukkerij werden namelijk geregeld godsdienstige boeken gedrukt in de Duitse taal, geschreven door de Duitse paters redemptoristen, die

in de jaren zeventig, na de zogenaamde Meiwetten van minister Falk, uit hun vaderland waren verdreven en nu in het nabije Witten hun kloosterleven voortzetten. Na ettelijke jaren dag in dag uit aan de typografische verzorging van die boeken te hebben gewerkt en zich in zijn vrije tijd nog wat met de grammatika te hebben beziggehouden beheerste Vliegen de Duitse taal perfekt. Acht jaar later mocht hij als volwaardig vakman worden beschouwd en, mede om ook de Franse taal machtig te worden, begaf hij zich naar Luik, om daar eveneens een paar jaar als typograaf te werken. Het is niet met zekerheid bekend, maar lijkt waarschijnlijk, dat hij reeds in zijn Luikse tijd, diep getroffen door de ellende van de arbeidende bevolking, het socialisme leerde kennen en innerlijk werd gegrepen door de revolutionaire wekroep van de jonge sociaal-demokratische beweging. Was dit niet zo, dan zou het schier onverklaarbaar zijn, dat hij reeds enkele maanden na zijn verhuizing naar Amsterdam in 1883 lid werd van de Sociaal-Demokratische Bond, een ideologisch nogal vage, marxistisch gekleurde beweging, die echter duidelijk en radikaal was in haar afwijzing van de kapitalistische maatschappijvorm en in haar prediking van de klassenstrijd. Terecht schrijft prof. Verberne, dat niet de beginselen en denkbeelden deze eerste socialistische bewegingen beheersten, maar dat hun groeiende kracht door hun onstuimig ritme werd veroorzaakt.

Werd Vliegen in het dynamische Amsterdam meegesleept door de vloedgolf van sociale verontwaardiging tegen het onrecht van de kapitalistische uitbuiting, in zijn herinnering werd hij klaarblijkelijk niet losgelaten door de gedachte aan de verpauperde arbeidersmassa van zijn geboortestreek; van Maastricht, waarover weinige jaren tevoren de politiekommissaris in een rapport aan de burgemeester schreef: 'Met innig leedwezen ziet men hier de jeugdige fabrieksarbeiders als schimmen en in hun opvoeding veel gelijkend op redeloze schepselen, langs de straten lopen.' Hij keerde in 1884 terug naar Limburg, terdege beseffend, dat hij met zijn vooruitstrevende denkbeelden en zijn revolutionair élan daar in tal van kringen een allesbehalve geestdriftig onthaal zou vinden. Bij Leiter-Nypels vond hij werk als letterzetter, maar toch bleek weldra dat hij buiten de waard van menselijkheid en fatsoen had gerekend, want nauwelijks had hij met zijn felle activiteit tegen de sociale toestanden op Regout's fabrieken een kleine kring van aanhangers rondom zich verzameld, of prompt werd hij door de drukkersfirma ontslagen en kon hij in Limburg nergens meer werk vinden. Zwervend trok hij van de ene plaats naar de andere, te hooi en te gras zijn kost verdienend, totdat hij ten slotte in Den Haag terechtkwam en bij de drukkerij Belinfante te werk werd gesteld. Daar

heerste in elk geval een milder klimaat en kon Willem Vliegen openlijk voor zijn overtuiging uitkomen zonder het risico te lopen, dat men onmiddellijk met de broodkorf ging werken. Na korte tijd wist de Sociaal Democratische Bond zijn kunde en toewijding naar waarde te schatten. Hij werd lid van de Centrale Raad, schreef artikelen in het socialistische weekblad 'Recht voor Allen' en trad op vergaderingen als spreker op. Men waardeerde de grote propagandistische kracht van zijn geschreven en gesproken woord en weldra werd dan ook zijn hartewens vervuld: naar Limburg te gaan, om daar opnieuw de strijd aan te binden voor de lotsverbetering van het proletariaat. Met een inkomen van twaalf gulden per week maakte men hem administrateur van een socialistisch begrafenisfonds, zodat hij, hoewel uiterst sober levend, niet meer het slachtoffer kon worden van de bekende broodroof-mentaliteit. En nu begon zijn activiteit pas voorgoed; zijn activiteit, die de grote stoot gaf aan een ontwikkeling, waaraan de Maastrichtse socialisten (hoe verwaterd hun PvdA-socialisme nu ook is!) hun huidige positie van belangrijke politieke groepering hebben te danken.

Wie de afschrikwekkende, benauwende onverdraagzaamheid kent, die in Limburg destijds heerste en die soms ook nu nog de kop opsteekt kan vermoeden wat Vliegen aan bovenmenselijke moed en krachtsinspanning heeft opgebracht, om te bereiken wat hij bereikt heeft. Men kan dit niet anders dan bewonderen, onafhankelijk van de vraag of men zijn politieke inzichten deelt. Hoon, spot, verdachtmakingen, laster, molestaties en zelfs de gevangenis werden hem niet bespaard, maar met ijzeren energie bracht hij het binnen betrekkelijk korte tijd zo ver, dat de kring van zijn medestanders gestadig groeide en hij in oktober 1890 zelfs tot de uitgave van een eigen weekblad, 'De Volkstribuun', kon overgaan. Natuurlijk kon in geheel Limburg geen drukkerij worden gevonden, die het blad wilde, of beter: waagde te drukken. En vanzelfsprekend was er evenmin een zaalhouder te vinden, die bereid was zijn maatschappelijk doodvonnis te ondertekenen door aan Vliegen en zijn partijgenoten vergaderruimte beschikbaar te stellen. Maar geen nood! Met inspanning van alle krachten wisten de 'verworpenen der aarde' het tot een eigen socialistisch huis aan de Batterijstraat te brengen, waarin men zelf een zaaltje fabriceerde en een eigen allerprimitiefste drukkerij vestigde. En zo kon 'De Volkstribuun' tot grote ergernis van Vliemens machtige tegenstanders wekelijks verschijnen. Nauwelijks had de oude handpers zijn werk gedaan of Vliegen, die zelf het blad volschreef en drukte, trok met zijn onafscheidelijke medewerker Pieters de stad in, beladen met pakken kranten, om deze in de straten, maar natuurlijk vooral aan de fabriekspoorten, te venten. Nu in de Maastrichtse

industrieën, evenals elders in ons land, de sociale wantoestanden, die Vliegen terecht bestreed, tot het verleden behoren, maakt de situatie, zoals die door hem werd geschilderd, op ons de onwezenlijke indruk van een nachtmerrie. Men neme bijvoorbeeld uit een artikel, dat tot titel draagt ‘Regouts Moordhol’, passages als deze: ‘Indien u eens een kijkje kon nemen des morgens om half zes, wanneer de ‘bloozers’ (de glasblazers) hun werk geëindigd hebben, dan zoudt gij een grote menigte jongens van 12, 13 en 14 jaar de grote fabrieken des heren Regout & Co zien verlaten, schreeuwend, vloekend, tierend, met ingevallen aangezichten, gekromde ruggen en knikkende knieën, naar hun lichaam verdierlijkt voor er één straal van levensgenot op geschenen heeft... Maar die menselijke gedaanten, die voor 50, 60, 80 centen daags hun kinderjaren, die op de schoolbanken moesten gesleten worden, doorbrengen op de fabriek als glasblazersleerling, in de hoop ook eens glasblazer te worden, die kinderen met grijsaardsgestalten, vervangen bij Regout even zoveel mannen, die hij misschien driemaal méér zou moeten betalen. Neemt u het nu de heer Regout nog kwalijk, dat hij een uitzondering wil gemaakt zien voor zijn industrie bijgeval de wetten op de arbeid erdoor komen? Want ziet u, de wet op de kinderarbeid zou wel eens kunnen gevolgd worden door een op de vrouwenarbeid, en wat zouden de heren Regout & Co dán wel moeten aanvragen? In hun fabrieken toch werken honderden en honderden vrouwen en kinderen. Hoe zouden die heren anders in staat zijn geweest hun vermogentje tot op een dertigtal miljoenen te doen stijgen, terwijl men met een cadeautje van Willem II begonnen is... Zó laag is men geweest om het loon van vele vrouwen en meisjes, aan de ovens werkzaam, die hoogstens, werkend als paarden, 50 á 60 cent per dag konden verdienen, nog te verminderen. Aan die zelfde ovens zijn mannen werkzaam, die zich somtijds in zo'n oven moeten begeven, waarin zij het hoogstens enige minuten uit kunnen houden; waar zij, badende in hun zweet en snakkend naar verse lucht, uitkomen. Welnu, het loon dier ongelukkige schepsels zelfs heeft men verminderd.’ Vervolgens geeft Vliegen een aantal cijfers betreffende deze loonsverlagingen en besluit aldus: ‘En niét dat de heren Regout die loonsvermindering vooruit aankondigden! Volstrekt niet. De werklieden aan de ovens dachten, dat de vermindering inging met de nieuwe quinzaine, doch toen ze de lopende quinzaine betaald kregen, werd de vermindering reeds afgehouden. Zo ook in de glaswerkerij. Men liet de mensen doorwerken en toen de maand om was kreeg men de tijding, dat de lonen verminderd waren, en wel reeds voor de vervlogen maand.’

Uiteraard heb ik hier in het bijzonder aan Vliegens Limburgse aktiviteit aan-

dacht willen schenken. Vliegen is echter meer, véél meer geweest dan een figuur, waarvan de betekenis tot de eigen provincie beperkt bleef. Toen in de Sociaal Democratische Bond het anarchisme onder invloed van Domela Nieuwenhuis veld won, behoorde hij met Troelstra, Van der Goes en anderen tot de groep van socialisten, die daar niets van moesten hebben. In 1894 kwam de scheuring en schreef Vliegen als woordvoerder van deze groep geestverwanten de oproep tot stichting van een nieuwe partij, die in socialistische kring als ‘het Manifest van de twaalf Apostelen’ bekend is. En op 24 augustus van dat jaar vond in Zwolle onder zijn voorzitterschap de oprichtingsvergadering van de S.D.A.P. (Sociaal Democratische Arbeiders Partij) plaats. Tot november 1897 bleef Vliegen nog in Maastricht wonen, waar hij de arbeiders van Regout tot verbitterde werkstakingen wist te bewegen. In de eerste jaren, die daarop volgden, was hij als voorzitter van het partijbestuur en onder meer als politiek redakteur van ‘Het Volk’ werkzaam. In 1909 werd hij tot lid van de Tweede Kamer gekozen. Met een vrijwillige onderbreking van acht jaar zou hij dat blijven tot 1937. Gedurende die acht jaar beheerde hij als wethouder van Amsterdam successievelijk de portefeuilles van Openbare Werken, Financiën en Onderwijs. In al deze functies bleek hij een man van buitengewoon formaat, niet slechts deskundig op velerlei terrein, maar tevens een eminent spreker en een onvermoeibaar vechter voor zijn overtuiging. Ook de Socialistische Internationale heeft hem als hooggewaardeerd deelnemer en spreker gekend op vele congressen. Buitendien heeft Willem Vliegen veel geschreven. Behalve tal van artikelen verscheen ook een aantal boeken van zijn hand. In ‘Klanken van Strijd’ bundelde hij uitgezochte populaire schetsen, vaak gekenmerkt door een felle en bijtende sociale kritiek. Zijn bekendste grotere werken zijn de twee delen van ‘De Dageraad der Volksbevrijding’ en zijn indrukwekkende geschiedenis van de S.D.A.P., die in drie volumineuze delen verscheen onder de titel ‘Die onze kracht ontwaken deed’. Verder publiceerde hij verschillende kleinere geschriften over politieke en sociale onderwerpen en verzorgde tevens een vertaling en bewerking van Robert Blatchfords boek ‘Merry England’.

Na zijn heengaan uit de politieke arena heeft Willem Vliegen zijn laatste levensjaren in Bloemendaal gesleten. Ofschoon velen hem vereerden als een der grote baanbrekers van de socialistische beweging; ofschoon ook tallozen, die zijn overtuiging niet deelden, zijn oprechtheid, moed en geestesgaven bewonderden, tóch heeft ook hij met het klimmen van de jaren de innerlijke eenzaamheid gevoeld, die ieder mens ervaart zodra hij door ouderdom of ziekte op zichzelf wordt teruggeworpen. Het is de tragiek in het leven van

deze rijk begaafde man geweest, dat hij het geloof van zijn kinderjaren voorgoed prijs gaf, omdat hij in de kerk niets anders kon zien als de bondgenote van de 'gevestigde orde', die zij in vele van haar bedienaren inderdaad was. Niemand minder dan paus Pius XI heeft het erkend toen hij de geloofsafval van de arbeidersmassa het grote binnenkerkelijke schandaal van de negentiende eeuw noemde.

Willem Vliegen is op 19 juni 1947 gestorven zonder uiterlijk teken van geloof. Wie echter het leven van deze nobele Limburger en zijn onvermoeibaar vechten voor de armsten der armen beschouwt, is zeker niet vermetel als hij de gedachte koestert, dat zijn intentionele gerichtheid een solieder toegangsbewijs tot de hemel is gebleken dan de pauselijke onderscheidingen, die aan menige onderdrukker en uitbouter van de armen werden verleend.

**Erycius Puteanus,
de Venlose humanist**

Als wij renaissance en humanisme vanuit onze kristelijke levensvisie beschouwen, zijn velen onder ons nog steeds geneigd in de kultuurbreuk van de vijftiende en zestiende eeuw alleen maar een ramp te zien, en wel omdat in die periode aan de zo dikwijls geïdealiseerde kristelijke maatschappij van de middeleeuwen de genadeslag werd toegebracht; omdat toen een sekularisatieproces aanving, dat ten slotte de scheiding tussen het ‘sakrale’ en het ‘profane’ leven zou bewerkstelligen. Zij, die zo denken, zien in die middeleeuwse gemeenschap van gelovigen een historisch hoogtepunt van kristelijk

leven, terwijl toch in werkelijkheid de alles overkoepelende kerk op de rug van een primitief denkende massa een wereldse machtspositie opbouwde, die weinig meer met de geest van het Evangelie van doen had. Als renaissance en humanisme, over vijftien eeuwen kristendom heen teruggrijpend naar de heidense klassieken, op het openbare leven het stempel van een steeds voortschrijdende ontkerstening drukten, dan kon dat alleen maar geschieden doordat de gestalte, die het kristendom in de voorafgaande kultuurperiode aannam, een allesbehalve spiritueel karakter vertoonde. Erasmus, Thomas Morus en andere grote humanisten van die dagen hebben begrepen wat tegenwoordig voor velen nog altijd problematisch schijnt te zijn, namelijk dat een kristelijke samenleving geen zaak is, die met politieke, sociale en zelfs economische machtsvorming is gediend, maar een zaak van alle menselijke verhoudingen doordoesemend geloofsbesef. Wij zien bij vele humanisten in die eeuwen een wonderlijk dualisme optreden: enerzijds geven zij het zogenaamd kristelijk denken, de filosofie van de middeleeuwen, prijs voor een klassiekheidense denksfeer; maar anderzijds blijft hun persoonlijke levensinstelling die van een gelovig kristen. Ons gewest heeft van dit vreemdsoortig samengaan van heidens denken en kristelijk leven een merkwaardig voorbeeld opgeleverd in de persoon van Erycius Puteanus, de Venlose humanist, wiens faam in zijn dagen tot ver buiten de grenzen van zijn geboorteland reikte. Wij zullen ons niet aansluiten bij het koor van welsprekende lofredenaars, die hem na zijn dood met een stortvloed van hyperbolen uitluidden en onder meer tot 'de eeuwige roem van Venlo' verhieven; een dergelijke gelegenheidsretoriek lijkt ons vrij zinloos! Puteanus was een alleszins merkwaardige en gedenkwaardige man, wiens invloed zich op velerlei gebied deed gelden, maar wat sommigen van hem hebben gemaakt - een grote geest, een oorspronkelijk denker, die de grote metafysische problemen tot voorwerp van diepgaande beschouwing maakte - was hij zeker niet. Het zich bewegen op vele terreinen - zelfs al is het niet zonder succes - stempelt op zichzelf iemand nog niet tot een universele geest, tot een geniale persoonlijkheid.

Gertrudis Segers, de echtgenote van de Venlose burgemeester Johannes van Putte, schonk aan de man, wiens gelatinizeerde naam Erycius Puteanus luidt, op 4 november 1574 het leven als tweede in een gezin, dat ten slotte veertien kinderen uit twee huwelijken zou tellen. Erycius leerde van zijn vader de grondbeginselen van het Latijn, maar had naar zijn eigen getuigenis aanvankelijk niet veel smaak in de studie. De tijd van oorlogen, belegeringen en telkens oplaaiende godsdiensttwisten, waarin hij het levenslicht zag, deed

zich ook bij hem al jong gelden in het verlangen naar het slagveld; een verlangen overigens dat niet zo heel lang heeft geduurd en ook niet lang kón duren omdat het au fond met zijn karakter en aanleg in strijd was. Toen hij de leeftijd van negen jaar had bereikt, kwam door het overlijden van zijn moeder en het hertrouwen van zijn vader met Barbara van Slingelant, een dochter van Dordrechts burgemeester, een grote verandering in zijn leven. Hij verhuisde naar die stad, waar destijds een vermaarde school was, die haar leerlingen voorbereidde op het volgen van hoger onderwijs. De schitterende studieresultaten, daar spelenderwijs behaald, deden hem in zichzelf de meer dan middelmatige talenten ontdekken, die hem waren gegeven, en van die tijd af maakten de krijgslustige aspiraties van de jeugdige vechtjas plaats voor het ideaal van een aan de wetenschap gewijde toekomst. Na zijn Dordtse schooljaren zien wij hem dan ook binnen de kortst mogelijke tijd in Keulen de academische graad van Magister Artium veroveren, waarna hij in Leuven als student in de rechten werd ingeschreven. Aan de Leuvense Alma Mater maakte hij weldra kennis met de man, die hij zijn leven lang als zijn grote leermeester zou beschouwen: de beroemde Justus Lipsius, wiens kolleges in de filozofie en in de oude geschiedenis een Europese vermaardheid genoten, hoewel zij uit orthodox-gelovig oogpunt ernstige bezwaren ontmoetten. Puteanus, die zozeer aan zijn leermeester verknocht was, dat hij hem zelfs ‘mon autre moi-même’ (mijn tweede Ik) noemde, heeft van hem de grondlijnen overgenomen van een denken, waarin aan de natuur een ál te grote plaats werd toegekend. Zijn filozofische conceptie, die men een soort stoïcisme naar het model van Seneca zou kunnen noemen, werd beheerst door de gedachte, dat al wat geschiedt zich voltrekt volgens ijzeren, door ons onmogelijk te doorbreken natuurwetten. Daarom is zowel de hoop als de vrees in de grond van de zaak zinloos. Bij het zoeken naar de waarheid is de rede het enige licht en zij is het ook, die ons de criteria van goed en kwaad doet kennen. Het verstand leidt de wil naar het goede; de mens behoeft slechts de inspraken van de rede te volgen, want rede en moraal zijn één. Het is zonder meer duidelijk, dat deze gedachtenwereld, waaruit met zorg elke overweging van dogmatische aard werd geweerd, voor de kristen principieel onaanvaardbaar is. Dat Puteanus desondanks in zijn persoonlijk leven een voorbeeldig kristen was, lijkt een zonderlinge kontradiktie, maar wordt door de geschiedenis en vooral door de meer dan zestien duizend brieven, die men na zijn dood keurig gerangschikt aantrof, ondubbelzinnig bevestigd.

In de vijftiende en zestiende eeuw was een reis naar Italië voor een ontwik-

keld mens de meest vanzelfsprekende zaak. Iemands geestelijke en intellectuele vorming werd niet voltooid geacht als hij niet een tijdje had geleefd in Rome, Firenze, Milaan en andere haarden van de renaissance-geest, waar het contact met de klassieke cultuur tot een bijna tastbare ervaring wordt. Ook Puteanus aanvaardde in 1597 de lange en vermoeiende reis naar het zuiden, voorzien van introductiebrieven, die hem overal tot een welkome gast zouden maken. Na korte tijd in Milaan een Latijns kollege te hebben geleid, vertrok hij naar de beroemde universiteit van Padua, waar hij onder meer met de geniale Galileo Galilei en met een groot aantal vooraanstaande Italiaanse humanisten kennismakte. Toch zou hij niet lang in Padua blijven, want in Milaan kwam de leerstoel in de welsprekendheid vakant en zijn vele Milanese vrienden, onder wie de aartsbisschop, kardinaal Fredericus Borromaeus, wisten te bewerken dat hij in oktober van het jaar 1600 door de senaat van de stad in deze vakature werd benoemd. Nadat hij 28 november daaropvolgend zijn inaugurale rede had gehouden, steeg zijn faam in Italië met ongekende snelheid en werd hij van vele en gezagvolle zijden met eerbewijzen overladen. Het kon niet anders of liet eclatante welslagen van deze nog jonge geleerde riep verzet op, en wel een verzet dat vooral wortelde in de afgunst, die overal ter wereld het hoofd opsteekt, waar iemand, op welk gebied ook, boven zijn omgeving uitgroeit. Bekend als leerling van de beroemde maar omstreden Lipsius, lag het voor de hand, dat men hem beschuldigde van onortodoxe denkbeelden en aldus trachtte zijn naam in diskrediet te brengen. In woord en geschrift heeft hij krachtig en met sukses stelling genomen tegen alle pogingen om hem en zijn leermeester ten val te brengen. Met name het vertrouwen van Fredericus Borromaeus in zijn persoonlijke integriteit bleek zó ongeschokt te zijn, dat deze hem in 1603 de opdracht gaf manuscripten te verzamelen voor de bibliotheek, die de kardinaal in Milaan wilde opbouwen. Met dat doel begaf hij zich naar Rome, en ook daar verwierf hij al spoedig de gunst van invloedrijke personen, door wier bemoeienissen hij de door hem vurig begeerde titel bemachtigde van Romeins patriciër, - in die tijd een zeldzaam hoge onderscheiding, die hem verleend werd voor zichzelf en voor al zijn nakomelingen.

Op 4 juni 1603 werd hij benoemd tot geschiedschrijver van de Spaanse koning te Milaan, een hoogst eervolle en ook voor wat de in het vooruitzicht gestelde honorering betreft niet onaantrekkelijke taak. Nu zijn materieel bestaan en toekomst verzekerd leken, huwde hij met Maria Magdalena Catherina della Torre, afstammeling uit een oud aristokratisch geslacht, dat ook tegenwoordig nog een rol in het Italiaanse openbare leven speelt.

23 Maart 1606 bracht in de loopbaan van Puteanus een belangrijke wending. Op die dag overleed in het verre Leuven zijn leermeester Justus Lipsius, die tijdens zijn leven vaak te kennen had gegeven, dat hij in hem zijn meest geschikte opvolger zag. Deze wens van de grote geleerde werd door de aartshertogen Albert en Isabella en door de Staten van Brabant geëerbiedigd, zodat Puteanus, hun aanzoek als een grote eer beschouwend en aanvaardend, op 11 oktober 1606 Milaan verliet en het Lago Maggiore overstak, om verder via Zwitserland de reis te maken naar zijn geboortegrond, waar hij op Allerheiligendag arriveerde in gezelschap van zijn vrouw, zijn oudste zontje en zijn schoonzuster. Waarschijnlijk heeft hij het Leuvense professoraat in februari 1607 aanvaard, en daarmee begon de laatste maar tevens de merkwaardigste periode van zijn leven. Het aantal van zijn grote en kleinere geschriften groeide gestaag aan en zou bij zijn dood het getal van 98 bereiken, wat zeker kwantitatief een eerbiedwaardig oeuvre is. Zij handelden over de meest uiteenlopende onderwerpen: filozofie, geschiedenis, moraal, astronomie, financiën, taalkunde en literatuur. Dit alles getuigt zeker van een grote liefde tot de wetenschap en een ontembare werklust. De lof, die Vernuleus hem in zijn overigens nogal geëxalteerde grafrede toezwaaide, bevatte dan ook in de volle zin van het woord niets dan de waarheid: ‘Hij leerde zolang hij leefde en hij schreef zolang hij leerde’. Deze welverdiende lof mag ons echter niet beletten, naast de erkenning van het waardevolle in zijn werk - en dat vinden wij voornamelijk in zijn korte historische studies - ook veel terzijde te leggen als van elk wezenlijk belang ontbloomt. In zijn uitgebreide ‘Etude sur Erycius Puteanus’, uitgegeven in 1909 door de filozofische fakulteit van Leuven, wijst dr. Th. Simar op de exorbitant grote rol, die de retorika in al zijn werken speelt. Of Puteanus nu over wijsgerige, historische of taalkundige problemen schrijft, steeds geschiedt dat in de gezwollen, gekunstelde stijl van de redenaar. Ook zijn kolleges droegen voortdurend het stempel van deze neiging tot mooipraterij, zó zelfs dat Simar er keihard over schrijft: ‘De toehoorders verlieten zijn briljante voorlezingen opgewekt, maar zonder er enige positieve kennis van mee te nemen’. Dit oordeel lijkt mij overigens nogal eenzijdig hard ten aanzien van een man, die enkele pagina's verder door dezelfde Simar wordt geprezen als een opvoeder, wiens zorg er onvermoeibaar op was gericht niet slechts een verstandelijk hoog ontwikkelde, maar ook een moreel sterke universitaire jeugd te vormen, die zijn eigen levensregel tot de hare zou maken: ‘Honeste vivere... Deugdzaam leven, niemand benadelen, iedereen het zijne geven’. Dat deze stelregel, wortelend in een diep kristelijk levensbesef, door Puteanus ten volle ernstig werd ge-

nomen, terwijl hij toch daartegenover als filosoof angstvallig elke kristelijke gedachte uit zijn werken bande, is een voorbeeld van de eigenaardige gespletenheid, die het zestiende-eeuwse humanisme in vele geesten teweegbracht.

Evenals in Italië, wandelde Puteanus ook in Leuven niet altijd over rozen, integendeel! Zijn roem wekte de naijver op van minder fortuinlijke geleerden en zijn ijdelheid, die zich - naast tal van goede eigenschappen - soms op nogal in het oog lopende wijze deed gelden, vervreemde menige kollega van hem. Laster en kwaadsprekerij, kuiperijen en kleine ruzies, die op echt dorps-persoonlijke wijze werden uitgevochten, bleven hem dan ook niet bespaard. Daartegenover stond echter, dat hij zich blijvend in de gunst van de aartshertogen mocht verheugen, die hem in 1614 zelfs het oude kasteel van de Brabantse hertogen, het Château César, ter beschikking stelden, waar hij met zijn groot gezin - tien zonen en zes dochters - zijn intrek nam en tot zijn dood bleef wonen, terwijl hij tevens belastingvrijdom genoot. Geen wonder dat hij herhaaldelijk aanvragen af sloeg om terug te keren naar Italië en daar een leerstoel aan de universiteiten van Milaan of Pavia te bezetten. Een van Puteanus' voortreffelijkste eigenschappen was zeker zijn sociale instelling. Hij was allesbehalve een met het stof van oude folianten bedekte kamergeleerde, maar richtte zijn belangstelling ook op de gewone dingen van het dagelijkse leven, en waar hij in netelige situaties op de een of andere wijze hulp kon bieden, deed hij dat met volle toewijding. De financiële systemen, die hij onder meer voor de Staten van Brabant ontwierp, mogen dan al volgens Simar een utopische inslag vertonen, zij getuigen in elk geval van daadwerkelijke zorg voor het algemeen welzijn. Ook Venlo en Limburg betrok hij bij verschillende gelegenheden in zijn actieve belangstelling. Als bemiddelaar trad hij op in een onderwijsconflict tussen de jezuiten en de kruisheren in zijn geboortestad, waar hij eveneens een uitgebreide fraude van de belastinggaarders wist te ontmaskeren met als gevolg, dat het belastingbedrag, door Venlo op te brengen, nota bene tot een derde van de tot dan toe betaalde som werd gereduceerd. Ook werden door hem in 1617 de drie in verval geraakte Venlose jaarmarkten in ere hersteld, en zijn verbondenheid met het leven in zijn vaderstad ging zelfs zover dat hij voor de Latijnse School van de Kruisheren een nieuw schoolreglement ontwierp, gebaseerd op zijn pedagogische ideeën, dat jarenlang van kracht bleef. De stad Venlo op haar beurt was trots op haar vermaarde zoon, wiens naam in geheel Europa een zó groot aanzien genoot, dat niemand minder dan paus Urbanus VIII peter wilde zijn van zijn jongste zoon. Bij de verschillende bezoeken, die hij

aan Venlo bracht, heeft het gemeentebestuur niet nagelaten hem met bijzonder eerbetoon te ontvangen en geschenken aan te bieden als blijken van erkentelijkheid voor al deze bemoeienissen.

Dat Puteanus in staat was een bemiddelende rol te vervullen tussen de machtigen der aarde en hun nederige onderdanen, dankte hij deels aan zijn faam als geleerde, maar niet minder aan zijn handige exploitatie van de eerezucht, de gevoeligheid voor slaafse vleierij van de machtigen. Of was hij van nature een kruiperige hoveling? Simar beantwoordt in zijn studie deze vraag bevestigend en het heeft er, als men zijn ontstellend serviel klinkende lofredenen en lofdichten op vorsten en machtigen leest, inderdaad alle schijn van. Tóch komt het mij voor, dat Simar hier te weinig rekening houdt met de in die tijd algemeen gangbare terminologie van lofredenaars. Vinden wij, wat dit betreft, niet bij tal van grote mannen uit die dagen bladzijden die, in onze levenssfeer geprojecteerd, volslagen schaamteloos zouden klinken? Voorts namen de geleerden en kunstenaars, hoe zeer ook in aanzien, een positie van afhankelijkheid in tegenover de machtigen der aarde, die hun door middel van financiële steun het werken en ook de uitgave van hun boeken mogelijk moesten maken. Het lijkt mij dan ook meer voor de hand liggend, dat Puteanus, zonder van karakter een vleierende hoveling te zijn, het geestelijk klimaat en de maatschappelijke structuur van zijn tijd realistisch heeft bekeken, zich aldus een positie verschaffend, die hem zelf - maar laten wij dit vooral erbij zeggen: door zijn invloed ook talloze anderen! - tot voordeel strekte. Wil men hem hiervan een verwijt maken, dan kan dat toch alleen maar een zekere burgerlijk-arrivistische trek in zijn karakter betreffen; een karaktertrek, die van alle tijden is en waartegenover men zeker niet als regel, maar toch wel in bepaalde gevallen met begrip en mildheid kan stellen: Laat de man maar arriveren; hij beschikt óók nog over andere karaktereigenschappen, die hem op de eenmaal veroverde plaats tot een sociaal waardeerbare figuur zullen maken. En dit geldt ongetwijfeld in het geval Puteanus, die tot zijn dood op 17 september 1646 niet alleen aan zijn eigen belangen dacht, maar ook aan die van zijn medemensen een grote plaats in zijn hart en in zijn daadwerkelijke activiteit inruimde.

Toen hij na een kort ziekbed overleed, omringd door zijn groot gezin en enkele vrienden, werd zijn nagedachtenis, óók alweer op de hyperbolische wijze van zijn tijd, buiten alle maat verheven. In woord en geschrift werd hij niet minder dan 'de zon der wereld' en 'de fakkel van alle tijden' genoemd.

Zelf echter heeft Puteanus, die geen genie maar ongetwijfeld een briljante persoonlijkheid was, voor zijn dood aan alle retorika verzaakt toen hij het grafschrift maakte, dat op zijn laatste rustplaats in de Leuvense Sint Gertrudiskerk werd aangebracht: 'Vita honesta optima'... Deugdzaam leven is het beste.

**Petrus Joseph Savelberg,
de Heerlense Vincentius**

Of voor de Heerlenaar Petrus Joseph Savelberg ooit de zogenaamde 'gloria' zal worden vervaardigd - een groot tapijt met een karakteristiek tafereel uit het leven van een heilige, dat bij gelegenheid van diens heiligverklaring over de middenloggia van de Sint Pieter wordt ontrold - weet ik niet. Het enige wat wij, als dat ooit zou geschieden, zijn nagedachtenis mogen toewensen, is, dat men het ontwerp voor die 'gloria' dan zal laten maken door een van onze goede Limburgse kunstenaars. Dan is althans de mogelijkheid gegeven, dat wij een artistiek verantwoord en religieus geïnspireerd werkstuk te zien krijgen

in plaats van de bioskoopreklameprent, waar men doorgaans bij zulke Romeinse feesten genoodzaakt is tegen aan te kijken.

Deze inleidende opmerking klinkt nogal kritisch en wellicht zou Savelberg, als hij nog in leven was, het hoofd hebben geschud over zulk een oneerbiedige uitlating van iemand, die nu eenmaal tot een latere, geestelijk meer vrije en open generatie behoort. Sinds prof. J.H. van den Berg zijn ‘Metabetica’ publiceerde en in zijn geschiedkundig-psychologische beschouwingen het postulaat van de wezenlijke veranderlijkheid stelde tegenover de opvatting, dat het leven van elk geslacht een variatie op hetzelfde thema is, beseffen wij duidelijker dan ooit, dat geen enkele historische persoonlijkheid kan worden begrepen, tenzij binnen het kader van eigen tijd en levensomstandigheden. Het is dan ook niet zo, dat al wat heilige of vrome mensen vóór ons hebben gedacht en uitgesproken, noodzakelijk ook ons nog iets te zeggen heeft; dat ook wij nog al hun woorden toepasselijk moeten achten op onze huidige levensverhoudingen of als toetssteen voor onze eigen levensvisie moeten aanvaarden. Dat is onbetwistbaar niét zo. Gaat het echter om de persoon, beschouwd in het kader van zijn tijd; om déze bepaalde mens met déze bepaalde gedachten - ook al zijn de laatste ons misschien volslagen vreemd - dan zullen wij onze eerbiedige bewondering niet mogen onthouden aan degene, die in zijn tijd en op de wijze van zijn tijd de hoge toppen van de menselijke volmaaktheid heeft bereikt of benaderd.

Wie deze normen veronachtzaamt en dan bij voorbeeld oudere preken van Petrus Joseph Savelberg ter hand neemt, zal de lezing daarvan spoedig staken. De gezwollen kanselstijl en het gemoraliseer over de gevaren van de bedorven wereld doen het bij ons niet meer, ja werken in sommige gevallen zelfs prikkelend op onze lachspieren. Wie daarentegen het leven en het werk van deze negentiende-eeuwse Heerlenaar in stilte beschouwt en de geestelijke uitstraling daarvan op zich laat inwerken, kan alleen maar beschaamd in een hoek kruipen voor zoveel innerlijke sterkte; voor zoveel godsvertrouwen, naastenliefde en oprechte eenvoud. Petrus Joseph Savelberg is niet wat men wel eens ‘een spektakulaire heilige’ noemt. Hij was geen opvallende wonderdoener, geen gevierde prediker, die rondom zich een steeds aangroeiende menigte bewonderaars heeft verzameld. Niets van dat alles. Hij was een eenvoudig priester en wilde niet meer zijn dan dat. Maar juist in die eenvoud ligt het geheim van een leven, dat geheel en al opbrandde in biddende liefde tot God en dienstbare liefde tot de evenmens.

In de vorige eeuw en ook nog, tot de industrialisatie haar beslag kreeg, na de

eeuwwisseling beoefende het overgrote deel van de Limburgse bevolking sinds mensenheugenis de landbouw. Of men nu in de landelijke gemeenten, waartoe ook destijds Heerlen met zijn vier- à vijfduizend inwoners behoorde, burgemeester was dan wel een heel eenvoudige burger, - de klompen stonden 's morgens onder de keukenkast gereed en schoenen werden op z'n hoogst 's zondags en bij feestelijke gelegenheden gedragen. Het was de tijd van het voorbije, door sommigen nog altijd met een zekere weemoed in hun herinnering gekoesterde Limburg, dat in zijn beslotenheid een bont gamma van oude volksgebruiken en uitbundige feesten kende, en waar men tevreden het leven nam zoals het was, omdat men niet wist hoe het ook zou kunnen zijn. In dat Limburg, in dat Heerlen werd in 1824 Petrus Joseph geboren als zoon van de hotelier-wijnhandelaar Alexander Savelberg en Anna Elisabeth Meertens. Zijn ouders waren gegoede en door hun medeburgers geachte mensen; Limburgers van de oude stempel, oprecht en vroom levend in de zekerheden van een onaangevochten levensovertuiging. Vader Savelberg was lid van de gemeenteraad, voorzitter van het kerkbestuur en speelde - zijn beroep bracht het mee - een actieve rol in het plaatselijk verenigingsleven. Evenals zijn vrouw stond ook hij bekend als een royale weldoener van de armen. Goed zijn voor de armen was immers in die dagen, toen het begrip 'sociale rechtvaardigheid' nog als een gevaarlijke leus van nieuwlichters gold, de gewone uitingsvorm van medemenselijke bewogenheid met het lot van de 'misseelden'. Wij mogen wel zeggen, dat Jozef (zoals zijn roepnaam was) in de sfeer van het ouderlijk huis alle voorwaarden aanwezig vond, om hem te doen opgroeien tot een evenwichtig-vroom mens.

Dat ouderlijk huis zou zijn leven lang als een geluksster in zijn herinnering blijven voortleven. En ook na de dood van de ouders, als het onderling contact tussen de kinderen gewoonlijk minder frekwent wordt, zou hij het zijn, die met zijn brieven en persoonlijke bezoeken en met zijn voor allen gastvrij geopende deur een nieuwe band zou vormen, waardoor - over alle verschillen van karakter, aanleg en aspiraties heen - de eensgezindheid van hart bewaard bleef.

De hagiograaf, die al in de jeugdijaren van Jozef naar uiterlijke tekenen van een buitengewone begenadiging zou zoeken - zoals dat vroeger tot in het absurde toe te doen gebruikelijk was - zou geen of weinig stof vinden voor zijn vroom verhaal. Na de lagere school openden zich voor hem, zoals voor talloze andere Limburgse jongens, de poorten van het oude Rolduc. Niet echter de poorten van het gymnasium, maar die van de handelsafdeling, want het zou tot 1846, dus ongeveer tot zijn 22-ste jaar, duren vooraleer hij om-

trent zijn roeping tot het priesterschap voldoende zekerheid had verworven. Toen deze zekerheid er ten slotte was, keerde hij, na eerst een tijdje te hebben gewerkt in een Brusselse glasfabriek, waarvan zijn halfbroer Balthasar directeur was, naar Rolduc terug, om zich daar op de gymnasiale en de filozofische afdeling voor te bereiden op de studie van de theologie. In deze Rolducse periode blijkt Jozef Savelberg over meer dan middelmatige intellectuele gaven te beschikken en tot eclatante studieresultaten te geraken. Voor het overige echter trok deze rustige, ondanks zijn successen altijd bescheiden leerling niet de aandacht. Zelf schrijft hij drie jaar later aan zijn halfbroer: 'Ik ben tevreden en gelukkig te Rolduc. Ik kan niet genoeg de Goddelijke Voorzienigheid danken, die mij geplaatst heeft in dit huis, waar wetenschap en deugzaamheid harmonisch worden onderwezen tot vorming van hart en geest en tot grondvesting van het geluk voor hier en hiernamaals'.

In 1851 overgestapt naar het Roermondse groot-seminarie, moet het voor hem wel een beproeving zijn geweest toen bisschop Paredis hem nauwelijks een jaar later bij zijn theologische studie de functie van leraar, van 'professor' (zoals men destijds onder Frans-Belgische invloed zei) aan het Bisschoppelijk Kollege van Roermond opdroeg. Toch heeft hij zich desondanks beijverd om zijn tweevoudige en zeker niet lichte taak zo gewetensvol mogelijk te vervullen. En hij zou dat blijven doen totdat hij anderhalf jaar na zijn priesterwijding, die in 1854 plaatsvond, Limburg tijdelijk zou verlaten. Het priestertekort in het bisdom Trier was er de oorzaak van, dat de zusters Franciskanessen van Heythuizen, die te Nonnenwerth op het Liebfrauen-Insel bij Bonn een pensionaat beheerden, zonder rektor kwamen te zitten. Daar zowel de leden van de kommunauteit als de leerlingen gedeeltelijk van Duitsen, gedeeltelijk van Nederlanden huize waren, vroeg de bisschop van Trier aan bisschop Paredis, om een priester van zijn diocees voor deze taak beschikbaar te stellen. Savelberg, ofschoon slechts 29 jaar oud, werd door de Roermondse bisschop aangewezen. Deze benoeming binnen het raam van zijn gehele leven en werk beschouwend, is men geneigd hier van een providentiële keus te spreken, want Nonnenwerth gaf de jeugdige priester niet slechts de kans het kloosterleven van binnen uit te leren kennen, maar meer dan in een drukke pastorale werkkring mogelijk is schiepen de levensomstandigheden op deze eenzame, afgelegen plek voor hem de natuurlijke voorwaarden om in het voortdurend leven-met-God uit te groeien tot een spiritueel mens van eenvoudige, maar grootse statuur. In Nonnenwerth, waar zijn gebedsleven zich verdiepte en verinnigde, verdween ook de oude, bombastisch aandoende en in het geheel niet bij zijn karakter passende preektrant. Hij leerde er eenvoudig, zonder franje,

recht uit het hart te spreken over God en de wonderen van Zijn genade; en wel in bewoordingen, die meer een bescheiden, indirekt mededelen van eigen diepste zielservaring waren dan de van buiten geleerde retoriek van de jeugdige moralist, die hij, gevormd in de eigentijdse seminariesfeer, in zijn eerste priesterjaren was. Zeven jaar bleef Joseph Savelberg in Nonnenwerth en geestelijk is dit waarschijnlijk de vruchtbaarste tijd van zijn leven geweest. Teruggeroepen door zijn bisschop, was het afscheid van deze vertrouwde omgeving voor hem zelf zwaar, maar niet minder voor de zusters die hem vereerden als een moeilijk te vervangen geestelijke leider.

Zijn benoeming tot kapelaan te Schaesberg betekende voor hem een grote overgang. Zij zou hem in directe aanraking brengen met de erbarmelijke levensomstandigheden van de maatschappelijke onderlaag der Limburgse landarbeiders. Kon het anders of hij zon onmiddellijk op mogelijkheden om deze armsten der armen te hulp te komen? Een Vincentiusvereniging werd opgericht en met de goede hulp van de zusters van Heythuizen kwam een huishoudschooltje tot stand, waar geregeld een paar zusters uit Heerlen kwamen lesgeven om de arbeiderskinderen althans een zo effectief mogelijk beheer van hun geringe materiële middelen te leren. Grotere projecten, die de ondernemende kapelaan in Schaesberg wilde ter hand nemen, stuitten echter op een vriendelijke, maar besliste weigering van de zusters, want - zo werd er geredeneerd - de kapelaan wil dat wel allemaal en zijn bedoelingen zijn bewonderenswaardig, maar waar zijn de financiële middelen om de ouden van dagen en de weeskinderen, die hij eveneens in zijn zorg wil betrekken, te onderhouden? Het 'Deus providebit' (God zal erin voorzien) van de heiligen ontmoet gewoonlijk bezwaren van praktische aard, die op zichzelf niet zo onbegrijpelijk zijn, doch niettemin heel dikwijls voortkomen uit ál te menselijke overwegingen, waarin voor de evangelische onbezorgdheid (die iets anders is als zorgeloosheid!) weinig plaats meer is.

Lang zou het kapelaanschap in Schaesberg niet duren, want reeds in 1865 zag hij zich in dezelfde functie overgeplaatst naar Heerlen, waar hij de in Schaesberg mislukte plannen opnieuw ter hand zou nemen. Zijn medeburgers zagen in hem niet meer of minder dan een gek, een fantast, toen hij in 1867 met duizend franken als startkapitaal en met behulp van een zekere Penders, die zijn huisje voor het goede doel afstond, een oude man en een blinde vrouw opnam. Zoiets kón niet! Zoiets was waanzinnig! Zoiets moest eigenlijk door de overheid worden verboden! Aldus de spraakmakende gemeente niet alleen, maar ook de meeste van zijn konfraters in het priesterschap. En tóch werd nauwelijks een half jaar nadien een tweede huisje aangekocht en werden

er in 1869 twaalf mensen opgenomen, ondanks de nadelige saldi en de uitbreiding van zijn bedelpraktijk, die van deze toevloed het noodzakelijk gevolg was. Hoeveel bezwaren men ook tegen de oorspronkelijke opzet kon inbrengen, Savelberg was in de grond van de zaak allesbehalve een fantast. Hij was, integendeel, een realistisch en praktisch mens, die dan ook zelf tot de slotsom kwam, dat zijn stichting, wilde zij niet aan het voortdurend improviseren ten onder gaan, behoefte had aan een vaste kern van vrouwen, die uit religieuze aandrang en gesteund door een diep godsdienstig leven, de moeilijke taak van de verzorging der tot enkele tientallen uitgegroeide groep verpleegden - ouden van dagen en weeskinderen - op zich zouden nemen. Emilie de Schwartz, een 26-jarig Heerlens meisje, dat tot zijn familie behoorde, was de eerste, die voor dit werk werd gewonnen. Zij zou onder de naam van Moeder Josepha ook de eerste generaal-overste worden van de nieuwe kloosterkongregatie, die na de aansluiting van nóg een paar helpsters reeds in kiem aanwezig was. Om de armoedige levensomstandigheden, maar vooral om de geest van deze kleine gemeenschap te kenschetsen, ontleen ik aan de Savelberg-biografie van Pater M. Molenaar M.S.C. het volgende korte, sobere relaas van Moeder Josepha. ‘Wij hadden dan - zo schrijft zij - onze geestelijke vader bij ons (of juist: wij waren nu bij hem in hetzelfde huis) en zorgden voor hem zo goed als wij konden; maar de armoede was zó groot, dat wij soms niet wisten wat te geven, en hij heeft in het begin zeer armoedig geleefd... De 19-de November van dit jaar, feest der H. Elisabeth, hadden wij het grote geluk het H. Sakrament in diezelfde kapel te ontvangen, die ook de zusters van St. Clara daarvoor gebruikt hadden en welke sedert die tijd ons als bidkamer gediend had. Onze geestelijke vader droeg zelf hier voor de eerste maal de H. Mis op. Hier kwam O.L. Heer zijn intrek nemen in de grootste armoede. Penders had een altaartje en een kommuniebank getimmerd, zo armoedig mogelijk. Wij hadden enige beelden, die de zusters van St. Clara hadden achtergelaten: het beeld der H. Maagd, van de H. Joseph en de H. Elisabeth. De barones van Strijthagen bracht een kommuniekleed en mej. Lintjens zorgde voor een altaardwaal en vervaardigde enige bloemen. Verder hadden wij letterlijk niets. Dikwijls gingen de eerste zusters met de kruiwagen naar het veld, om er, met goedgunstig verlov van de eigenaars, raapstelen te halen voor het middagmaal. In de eetzaal werd niet gestookt; op ons bed, uit een strozak bestaande, lag slechts een strooien hoofdkussen. In den beginne hadden de zusters niet eens een bankje, maar moesten in de kapel knielen op de grond. Later kregen zij een paar oude banken uit de parochiekerk ter leen.’

Het is hier natuurlijk niet de plaats om de geschiedenis te verhalen van de

Heerlense kloosterkongregatie, die als Derde-Orde-instituut op 21 juni 1872 de vereiste kerkelijke goedkeuring verwierf, noch van de eveneens door Savelberg gestichte Broederskongregatie, die haar eerste overste vond in Eduard Vrijens uit Urmond, de vermaarde Broeder Aloysius, die jarenlang de geneeskundige methoden toepaste van de destijds beroemde Duitse prelaat Kneipp. Het zij voldoende te vermelden, dat deze beide kongregaties - die bij de dood van de Stichter achttien zuster- en twee broederkommunautiteiten telden - niet slechts onder de moeilijkst denkbare materiële omstandigheden begonnen, maar ook onder enorme tegenwerking en vergezeld van verdachtmakingen, misrekeningen, vergissingen en teleurstelling in mensen, wier onevenwichtigheid en persoonlijke eerzucht de Stichter heel wat verdriet en hoofdbreken hebben gekost.

Ondanks de toch wel veelomvattende activiteit, die de uitbreiding van zijn stichtingen meebracht, bleef Joseph Savelberg toch vóór alles de eenvoudige, nederige man van gebed, die zichzelf niets achtte en alleen maar instrument wilde zijn in de handen van God. In 'Gestalten en Gedachten' schrijft dan ook prof. Geurts terecht: 'Savelberg was een stille man; zó stil, dat hij zichzelf nauwelijks heeft opgemerkt en zich er zeker niet van bewust is geweest een plaats in de wereld in te nemen, die hij alleen kon vullen. Hij is aan zichzelf verborgen gebleven. Zijn deugd en waardigheid, die aller aandacht trokken, zijn niet in staat geweest hem aan zichzelf te openbaren. Als zijn verheven levenswerk, zo duidelijk getekend met het merk der Voorzienigheid, is verricht, blijft hij in zijn gedachten de eenzame nul, die voor de wereld niet bestaat en voor de hemel niet meetelt.'

Zo leefde hij als een vader temidden van zijn geestelijke kinderen totdat hij, door ouderdom verzwakt, het bestuur van zijn kongregaties overdroeg aan kapelaan Driessen van Horst. De laatste maal heeft hij bij de jaarwisseling 1906-1907 aan alle verpleegden een bezoek gebracht, voorvoelend en ook uitend, dat dit een afscheidsbezoek was. Enkele dagen later trof hem een beroerte en begon de laatste, smartelijke etappe van zijn levensreis. Tot 24 januari werd hij niet alleen door lichamelijke pijn gekweld, maar voltrok zich ook een psychische aftakeling, die door deze van nature zo rustige, beheerste man golven van angst en verstandsverbijstering joeg. Op die dag echter - 24 januari - nam de kalmte weer bezit van hem en verduurde hij alle lijden op de meest voorbeeldige wijze. Tot het einde toe heeft hij op de ruwe strozak, die hem tot bed diende, zijn leven van bidden en boeten voortgezet. Van druiven en andere verversingen wilde hij niets weten. In plaats van koele, verkwikkende dranken verlangde hij slechts bittere alsemwijn. Maar temidden van

deze laatste beproevingen groeide zijn innerlijk geluk, zijn innerlijk verbonden zijn met God naarmate de dood naderbij kwam. 'Ik kan mijn geluk niet uitdrukken; ik ben overgelukkig', zo sprak hij, ontwakend uit een diepe bewusteloosheid enkele dagen voor zijn heengaan. In de vroege ochtend van 11 februari 1907 was het ogenblik gekomen, dat zijn aardse huis ineenstortte, om door 'een eeuwige woning in de hemelen' te worden vervangen.

Het is de roem van deze man, die nooit roem zocht, dat hij in alle eenvoud heeft begrepen en tot het einde toe beleefd, dat elk priesterlijk werk, dat elk werk ook van apostolaat in de wereld alleen maar dán aan zijn doel beantwoordt als het wordt gebouwd op de rots van een blijvende verbondenheid met God. Dán mogen, alle menselijk falen en zwakheid ten spijt, de regens en stormen komen en zich op het huis storten; het zal niet wankelen, omdat Hij, die erover waakt, de 'Heilige Sterke' is.

Théodore Weustenraad, een ‘wilde’ Maastrichtenaar

In de jaren, die aan de Belgische opstand van 1830 voorafgingen, heeft de Nederlandse regering een aantal kapitale fouten begaan, die de afscheiding van een groot deel van de zuidelijke Nederlanden tot een historisch feit maakten. Een van de ernstigste fouten was wel het hardnekkige streven van de autokratisch ingestelde koning Willem I om de zuidelijke Nederlanden te verhollandsen. Immers, wie binnen het nationale kader tegenover de kulturele differentiatie, die een historisch gegroeide werkelijkheid is, voortdurend pogingen stelt om het cultuurpatroon van een deel aan het geheel op te dringen,

steekt, bewust of onbewust, de lont in het kruitvat van het separatisme. Onder de grote stukken, die de koning op het schaakbord van deze ál te voortvarende hollandizeringspolitiek naar voren schoof, nam prof. Johannes Kinker een zeer bijzondere plaats in. Op het ogenblik leeft zijn naam nog voort in de Amsterdamse Kinkerbuurt, en dat is vrijwel het enige wat nog van zijn glorie rest. Tijdens zijn leven echter werd Kinker - zoals vaak met middelmatige erudieten het geval is - geëerd als een groot dichter en filosoof; als een geniale geest, wiens naam en werk de eeuwen zouden trotseren. Het is dan ook begrijpelijk, dat hij in verband met de kulturele penetratiepogingen van de koning uitermate geschikt werd bevonden om een hoogleraarszetel aan de Luikse universiteit te bezetten, teneinde aldus de glans van zijn literair en wetenschappelijk noorderlicht over het donkere zuiden te laten uitstralen. En inderdaad bleef deze professorale zending aanvankelijk niet zonder enig succes, ook al zou dat succes enkele jaren later in de maalstroom van de revolutie spoorloos verloren gaan. Kinker wist onder de zuidelijke jongeren, die in Luik studeerden, belangstelling en bij sommigen zelfs tot navolging prikkelende bewondering te wekken, niet slechts voor zijn eigen werk, maar eveneens voor de retorische bourgeois-rijmsels van een Helmers, een Bellamy en andere klein-Hollandse huisvljibeoefenaars. Onder deze jongeren bevond zich ook een jeugdige Maastrichtenaar, Théodore Weustenraad, aan wie, als hij op het ogenblik in Amsterdam studeerde, onmiddellijk de eer zou te beurt vallen met vlag en wimpel in de redactie van 'Propria Cures' te worden verwelkomd. Hij werd geboren 15 november 1805 als oudste in een gezin, dat ten slotte uit zestien kinderen zou bestaan. Zijn ouders behoorden tot de gegoede burgerij en Théodore bezocht dan ook na zijn lagere schooljaren het Maastrichtse Atheneum, waar hij onder de intelligentste leerlingen een ereplaats innam. In 1823 werd hij, om wijsbegeerte en rechten te studeren, ingeschreven aan de Luikse universiteit. Vier jaar nadien keerde hij als jurist naar zijn geboortestad terug, om zich daar als jong advocaat te vestigen.

In die dagen woei in Limburg, en wel speciaal in het zuidelijkste deel, een steeds in kracht toenemende anti-Hollandse wind. En anti-Hollands betekende hier, in staatkundige terminologie vertaald, anti-Nederlands. De doorsnee Zuid-Limburger gevoelde zich Belg, en het is de aanwezigheid van een sterk Hollands garnizoen geweest, die in 1830 de stad Maastricht voor Nederland heeft behouden.

Zijn studietijd in Luik, waarover slechts weinig concrete gegevens beschikbaar zijn, en vooral de eerste periode als Maastrichts advocaat, zou men 'de

wilde jaren' van Weustenraad kunnen noemen. In twee kwaliteiten trad hij op de voorgrond, namelijk als dichter en als strijdbaar publicist. In Luik behoorde hij tot de literaire kring 'Tandem', opgericht en geleid door prof. Kinker. Onder invloed van deze Hollandse kultuurzending heeft hij zelfs in de Nederlandse taal verzen geschreven. Het weinige, dat van die produkten bewaard is gebleven, verdient nauwelijks vermelding. Het mist een eigen gezicht, een eigen karakter en draagt duidelijk de sporen van een epigonisme, dat, geforceerd als het was, bij een persoonlijkheid als Weustenraad onmogelijk van blijvende aard kon zijn. In Maastricht, dat sinds de dagen van 'Delderwel', zoals men de in 1807 gestorven pastoor Delruelle noemde, geen dialektdichters van enige allure kende, zou hij de eerste zijn, die de materie van de eigen volkstaal met waarlijk meesterschap zou beheersen. Helaas is zijn grootste en literair voortreffelijkste werk in Maastrichts dialect er de oorzaak van geworden, dat de dichter voor zijn tijdgenoten en ook nog voor vele generaties na hem een in kwaad gerucht staande figuur werd. Het is de fameuze 'Persessie vaan Sjerpenheuvel', een dichtwerk van niet minder dan 250 strofen van acht versregels, waarin een bedevaart naar het bekende Maria-heiligdom satirisch wordt bezongen. Natuurlijk wens ik bij niemand achter te blijven in respect voor mensen, die met goede, eerlijke bedoelingen een bedevaart ondernemen. Het is echter bekend en is trouwens niet meer of minder dan menselijk, dat bij sommige deelnemers aan dit soort religieuze tochten meer belangstelling voor de vaart dan voor de bede aanwezig is. Zij maken er een gezellig uitje van, en dat er dan wel eens dingen voorkomen, waarbij de natuur het van de bovennatuur wint, nou ja... wie zonder zonde is werpe de eerste steen. Men heeft het mijns inziens ten onrechte Weustenraad hoogst kwalijk genomen, dat hij de belevissen van zulke bedevaartgangers naar Scherpenheuvel, onder wie zelfs een geestelijke, tot voorwerp van zijn satirische beschouwing heeft gemaakt. Vooral bij het onuitroeibare ras van hypokriete konformisten zal het destijds tot de bon ton hebben behoord de dichter met de vinger na te wijzen als een slecht mens, die in zijn verzen zelfs een pater laat bezwijken voor de aanlokkelijkheden van de een of andere dienstmaagd. Inmiddels zijn wij echter gevorderd tot de tweede helft van de twintigste eeuw, en dit wil zeggen dat ook de gemiddelde Nederlandse katolieke als sluitstuk van de emancipatie in de gaten heeft gekregen, dat de fysieke substantie van zijn pastoor niet uit gekristalliseerd wijwater bestaat. En daarmee is niets in het nadeel, maar alles in het voordeel van die pastoor gezegd! Het gedicht van Weustenraad kan dan ook in onze dagen zonder enig bezwaar voor uitgave in aanmerking komen. In zijn tijd was dat zeker niet het

geval, en het is de vraag of de dichter zelf dat wel ooit heeft overwogen. Zijn produkt ging, vele malen overgeschreven, in het geheim van hand tot hand of werd in besloten kring voorgelezen. Eerst in de jaren dertig van onze eeuw kwam bij enkele Limburgers de gedachte op 'De Persessie', door Anton van Duinkerken 'ontegenzeglijk het knapste dichtwerk' genoemd, dat ooit in Maastrichts dialect werd geschreven, te laten drukken. Maar ook toen geschiedde dat alles anoniem, al wees men ook een paar bekende Maastrichtenaren als initiatiefnemers aan en een van de befaamde Limburgse kunstschilders als illustrator. Enkele jaren geleden echter werd het gedicht opnieuw uitgegeven in eigen beheer door de Maastrichtse journalist Hans Derks. Deze uitgave, waarin de oorspronkelijke tekst enigszins werd 'gemoderniseerd', ontmoette in de pers weinig of geen weerstand. Op stuk van 'realisme' zijn wij nu eenmaal wat meer gewend dan onze ouders en grootouders!

Werden in 'De Persessie' tal van bekende Maastrichtenaren, tijdgenoten van de dichter, met naam en toenaam genadeloos afgeslacht, er is weinig fantasie nodig om tot het vermoeden te geraken, dat het hier veelal mensen betreft, die de politieke opvattingen van Weustenraad niet deelden. En zo komen wij tot een ander terrein, waarop hij furore maakte. Van Kinkers invloed moet hij zich al spoedig na het verlaten van de Luikse universiteit hebben losgemaakt. Niet alleen zijn dichten in Maastrichts dialect wijst daarop, maar meer nog zijn onverschrokken stellingneming in de strijd tussen de zuidelijke en noordelijke Nederlanden. Samen met zijn kollega-jurist Jaminé stichtte hij reeds in 1827 'L'Éclaireur de Limbourg', een fel oppositieblad tegen de Nederlandse regeringspolitiek. Hij trok daarin zo hevig van leer tegen Van Maanen, de toenmalige minister van Justitie, en tegen het optreden van het Hollandse garnizoen in Maastricht, dat klachten bij de Justitie werden ingediend en hij als beschuldigde moest terecht staan in een paar geruchtmakende persprocessen, die echter met vrijspraak eindigden. Eenmaal werd hij zelfs gearresteerd en in preventieve hechtenis gehouden. Dat Weustenraad, toen in 1830 de Belgische revolutie uitbrak, zich onvoorwaardelijk aan de zijde van de opstandelingen schaarde, zal dan ook niemand verwonderen. In oktober van dat jaar, toen ook in Maastricht de staat van beleg was afgekondigd en 'L'Éclaireur' niet meer verschijnen kon, verliet hij zijn geboortestad. Met hem deden dat tal van families in de verwachting weer spoedig in een door de opstandelingen bevrijd Maastricht te kunnen terugkeren; een verwachting, die door de loop van de geschiedenis niet werd vervuld.

In Brussel aangekomen, nam hij al spoedig een aktief aandeel in de redaktie

van het dagblad 'Le Courrier', dat een vooraanstaande plaats innam in de zuidelijke verzetsbeweging en door hem werd aangeduid als 'naguère organe de l'opposition; maintenant organe de la révolution'. Gelijktijdig werkte hij mee aan het eveneens zeer strijdbare Luikse blad 'Politique', en het is niet onwaarschijnlijk dat hij een tijd lang beurtelings te Luik en te Brussel verblijf hield. Intussen was hij op 24-jarige leeftijd in het huwelijk getreden met Annemarie Neven, een weduwe, die uit haar eerste huwelijk een dochtertje meebracht, dat het enige kind in het gezin zou blijven. Na deze korte, schijnbaar nogal ambulante periode, was Weustenraad van 24 februari 1831 tot 19 november 1832 als substituut van de prokureur des Konings in Tongeren gevestigd. Naar alle waarschijnlijkheid is zijn eerste dichtwerk in de Franse taal, 'Chants de Réveil', in 1831 te Tongeren verschenen onder het pseudoniem Charles Donald Belge, mede aanleiding geweest tot zijn verhuizing naar Luik, waar hij auditeur militaire werd. Mede aanleiding, schrijf ik, want het lijkt voor de hand liggend, dat het effect van dit dichtwerk niet bevorderlijk is geweest voor de goede verstandhouding tussen hem en zijn medeburgers. Sinds zijn Luikse studentenjaren had hij onder invloed van het door Kinker verkondigde kantianisme en van de zogenaamde verlichtingsdenkbeelden de katholieke kerk de rug toegekeerd. Dat namen in die dagen, zelfs in het katholieke zuiden, wel. Het gaf in bepaalde maatschappelijke kringen zelfs een aureool van voornaamheid en geleerdheid zich vrijdenker te noemen, verheven boven het primitieve geloof van de domme massa. Men nam het echter niet als iemand zich publiekelijk voorstander verklaarde van de een of andere vorm van sektarisch kristendom; en dát was juist wat Weustenraad nu deed. In de zuidelijke Nederlanden werd een fanatieke propaganda gevoerd door de Saint-Simonisten, een in Frankrijk ontstane beweging met, naast een vaagreligieuze, een sterk sociale inslag; een soort mengsel van kristelijke ideeën en utopisch socialisme.

De 'Chants de Réveil' nu vormen één grote lofzang op dit Saint-Simonisme; zij zijn er als het ware een poëtische uitdrukking van. Na met grenzenloze verbittering de ellendige sociale verhoudingen van zijn tijd te hebben beschouwd, ziet de dichter in de toekomst, na alle oorlogen en revoluties, een ideale wereld geboren worden, waarin de armen niet langer meer door de rijken en machtigen worden onderdrukt en uitgebuit; waarin vrede en eendracht zal heersen onder de volken. Het 'lèpre de l'hérédité', het lepra van de erfelijkheid van macht en geld, zal zijn uitgebannen in die toekomstige mensengemeenschap, en ieder mens zal de mogelijkheid hebben tot zelfontplooiing volgens eigen aard en capaciteiten. Is deze idealistische instelling op

zichzelf niet verwerpelijk, integendeel, - de wijze waarop de Saint-Simonisten dit alles naar voren brachten getuigde van een verbazingwekkend gebrek aan geestelijk evenwicht en realiteitszin. Vooral in de geëxalteerde verering van de in 1825 overleden graaf de Saint-Simon, stichter van deze beweging, manifesteerde zich een ziekelijkheid, die aan het ongelofelijke grensde. Voor Weustenraad, die niet alleen als dichter, maar ook daadwerkelijk als 'apostel' dit nieuwe 'kristendom' in zijn omgeving trachtte te verbreiden, was Saint-Simon een neergedaalde god: 'le nouveau Messie', 'le Christ, complété par Moïse et Platon', 'le Fils chéri de Dieu'! Deze kwalificaties behoeven zeker geen nader kommentaar! De 'Chants de Réveil' werden weliswaar veel gelezen en zelfs spoedig herdrukt, maar het is duidelijk, dat daarbij meer sprake was van een 'succès de curiosité' dan van een 'succès d'estime'. In de grond van de zaak verwierp men deze soms blasfemische denkbeelden, en de dichter, die zelfs door de Saint-Simonisten tot matiging van zijn apostolaatsijver moest worden aangespoord, werd - niet geheel ten onrechte - als een excentrieke vreemde eend in de roomse bijt beschouwd. Hoewel Weustenraad nooit een tevreden burgermannetje zou worden - dat lag nu eenmaal niet in zijn rusteloze aard - mogen wij toch wel zeggen, dat zijn 'wilde jaren' tot het verleden behoorden toen hij in Luik het ambt van auditeur militaire aanvaardde, dat hij tot een paar jaar voor zijn dood zou blijven bekleden. Van zijn 'nieuw kristendom' bleef in Luik niet veel over, ofschoon de invloed daarvan, die hij in zijn jonge jaren onderging, ook in zijn later werk duidelijke sporen heeft nagelaten. In gedichten als 'Moeurs', 'l'Honnête Homme', gepubliceerd in de 'Revue Belge', blijven zijn sociale kritiek en vooral zijn sociale satire fel en bijtend. De tijd, waarin hij leefde, was en bleef in zijn ogen 'un siècle de barbarie civilisée'. Daarnaast publiceerde hij een groot aantal lyrische gedichten, waarvan sommige met een sterk nationalistische inslag. Het bekendste is wel 'Le Remorqueur', een gelegenheidsgedicht, dat hij schreef bij de totstandkoming van de spoorverbinding Brussel-Luik. Het is een gedicht van 367 verzen, dat wij in onze eeuw van atoomsplitsing en steeds verder voortschrijdende automatisering niet kunnen lezen zonder zo nu en dan geamuseerd te glimlachen, waarbij wij toch uiteraard in alle bescheidenheid moeten bedenken, dat ook wij, naar het zich laat aanzien, nog maar aan het begin staan van een technische ontwikkeling; een begin, dat waarschijnlijk over honderd jaar dezelfde reactie zal tevoorschijn roepen bij de dan levende generatie. De lokomotief blijkt voor de dichter het onderwerp van hooggestemde toekomstdromen. Hij idealizeert de 'puissant athlète' en spreekt hem aan als een persoonlijk bezielde wezen; als een weldoener der

mensheid, die vrede en rechtvaardigheid zal brengen onder de volken; ja, zelfs als een ‘Messie moderne’!

Ook aan het politieke leven in België bleef Weustenraad deelnemen als publicist in het Luikse blad ‘Politique’, dat in 1841 met een ander Luiks blad, ‘l’Espoir’, fuseerde en daarna onder de naam ‘La Tribune’ verscheen. In 1847 verliet hij Luik slechts node, om in Brussel griffier bij de rechtbank te worden. Gedurende de laatste twee jaar van zijn leven publiceerde hij nog enkele gedichten en artikelen in het tijdschrift van de Koninklijke Akademie van België, die hem onder haar leden telde. Tevens gaf hij in 1848 zijn ‘Poésies Lyriques’ uit, een dichtbundel, die door een tweede selectie uit zijn werk zou zijn gevolgd als de dood hem niet verrast had. Hij stierf vrij plotseling, op bezoek bij zijn pleegdochter en haar man, die stadsarchivaris van Namen was, aan een cholera-aanval, en wel op 25 juni 1849. Voor zijn dood keerde hij terug tot de katholieke kerk.

Weustenraads literair oeuvre is zeer verschillend gewaardeerd. Gold hij in zijn tijd als een groot dichter, als de ‘poète nationale’ van de Franstalige Belgen, na zijn dood is zijn werk vrijwel geheel in de vergetelheid geraakt. Met name in de meeste van zijn Franse gedichten is hij volop een kind van zijn tijd, d.w.z. van een tijd, waarin de retorika de poëzie overwoekerde. Wij zien dat in de Nederlandse, wij zien het niet minder in de Franse literatuur van die dagen. Ik meen dan ook niet onrechtvaardig te oordelen als ik vaststel, dat de werkelijk mooie, poëtische verzen in zijn oeuvre een fragmentarisch karakter dragen. In veel mindere mate geldt dit voor zijn Maastrichtse dialectpoëzie. Met name de ‘Persessie vaan Sjerrepenheuvel’ bevat tal van verzen, die in de loop van de jaren door vele critici terecht ‘schitterend’ werden genoemd. Théodore Weustenraad is in elk geval een mens geweest, die, beziel met een grote edelmoedigheid en met een oprechte sociale bekommernis, midden in zijn bewogen tijd heeft gestaan; een mens, die aan het leven van zijn tijd hartstochtelijk heeft deelgenomen. En al kan men wat hij schreef en deed - vooral in zijn ‘wilde jaren’ - niet onverdeeld bewonderen, - hij verdient niettemin ten volle, dat Maastricht hem erkent en herdenkt als een van de merkwaardigste burgers uit zijn lange geschiedenis.

**Joseph Habets,
de geschiedschrijver**

Spreken en schrijven over de regionale geschiedenis kan een zeer verdienstelijk werk zijn, maar het heeft toch ook zijn precaire kanten. Bij deze geschiedenis immers is men in grotere mate betrokken - 'geëngageerd' zegt men tegenwoordig - dan bij het verleden, bij de historische ontwikkelingen en figuren in een breder vlak. En dat persoonlijk betrokken zijn speelt sommige ál te geestdriftige regionale geschiedschrijvers wel eens op een zodanige manier parten, dat hun op zichzelf prijzenswaardige liefde tot de geboortegrond het wint van hun liefde tot de waarheid. Ik wil hiermee natuurlijk niet zeggen

dat zij bewust, met voorbedachten rade onwaarheden verkondigen, maar wel dat hun kritisch vermogen soms deerlijk wordt verduisterd door een ál te grote ijver om over hun gewest of stad de lofropet te steken. Men krijgt in zulke gevallen niet zelden een geëxalteerde, min of meer potsierlijk aandoende ophemelarij voorgeschoteld van historische figuren, wier reële betekenis schromelijk wordt overdreven. Verdienstelijke mensen, alleszins een regionale herdenking waard, worden dan tot grote geesten, tot genieën verheven, en historische gebeurtenissen als bijvoorbeeld een middeleeuwse ruzie tussen een paar grafelijke heerboeren groeien uit tot wapenfeiten van grootse allure. Dit soort liefde tot de geboortegrond moge dan al zijn aandoenlijke kanten hebben, - de man, die zónder een teveel aan romantiek, maar mét een noeste wetenschappelijke toewijding de geschiedenis van gewest of stad benadert, is mij toch meer waard. Hij immers leert mij het leven, het denken en doen van onze voorouders kennen zoals het in werkelijkheid was, zodat ik, varend op zijn kompas, mijn genegenheid niet aan waardeloze fantazieën, niet aan schimmen geef, maar aan datgene wat eens op eigen bodem een werkelijkheid van vlees en bloed was.

Een Limburgse historicus, die op deze laatste wijze de geschiedschrijving beoefende, was Joseph Habets, de man wiens wetenschappelijke arbeid in vele opzichten voor de kennis van Limburgs verleden van blijvende waarde is. Natuurlijk draagt ook zijn werk het stempel van de tijd, waarin hij leefde; maar ver boven die tijdgebonden vorm uit blijft de inhoud - en daar gaat het per saldo om - een bewonderenswaardige bron, die men, in de geschiedenis van Limburg duikend, beslist niet passeren kan.

Oirsbeek dat nu, liggend onder de rook van de staatsmijn 'Emma', is uitgegroeid tot een moderne gemeente aan de oude verkeersweg tussen Sittard en Heerlen, was in het begin van de vorige eeuw nauwelijks meer dan een gehucht. Een bevolking van eenvoudige, vrome, hard werkende en weinig verdienende landbouwers leefde er in de geprolongeerde middeleeuwen, die tot de dag van vandaag voor een gelukkig sterk afnemend aantal Limburgers nog steeds een 'heilig ideaal' schijnen te vormen. Onder de mensen van Oirsbeek was - zoals in elk ander Limburgs dorp - de onderwijzer, de 'Meister', een geziene figuur, die een belangrijke rol in het dorpsleven vervulde; een intellectueel factotum, tot wie men zijn toevlucht nam als eigen inzicht en ontwikkeling tekortschoten. Het gezin van de onderwijzer was dan ook in de kleinere dorpsgemeenschappen, waar de 'Meister' zijn glorie niet met dokter en notaris behoefde te delen, vrijwel het enige gezin, waar de kinderen

in een sfeer van kulturele belangstelling werden opgevoed. En wij moeten die sfeer beslist niet onderschatten, want juist de geïsoleerde ligging van veel dorpen door de afwezigheid van behoorlijke kommunikatiemiddelen en het ontbreken van de vele ontspanningsmogelijkheden, die wij thans kennen, bracht mee dat de lange winteravonden vaak met lezen en studeren uit liefde en ijver werden gevuld. Vandaar dat in die tijd tal van mannen, die tot de intellektuele bovenlaag behoorden en die op kultureel of maatschappelijk gebied in ons gewest baanbrekend werk hebben verricht, uit onderwijzersgezinnen afkomstig waren.

Zo ook Joseph Habets, geboren op 27 november 1829 uit het huwelijk van Jan Mathijs Habets, die in het onderwijzen van de Oirsbeekse jeugd zijn levenstaak vond, en Maria Catharina Widdershoven. In dit solide onderwijzersgezin nam speciaal de belangstelling voor al wat de geschiedenis van ons gewest betreft een ruime plaats in, en vader Habets zal zeker niet hebben vermoed, dat zijn verhalen over het nabije en verre verleden de eerste, bescheiden zaadjes waren, waaruit in de aandachtig luisterende Joseph de liefde en de toewijding zouden opbloeien, die hem tot de grote pionier en leermeester zouden maken van de Limburgse geschiedschrijving.

In het ouderlijk gezin van Joseph Habets heerste tevens een diep godsdienstige geest. De religieuze opvattingen en leefwijzen van die tijd zijn niet meer de onze; maar ook in die voor ons gevoel soms onverteerbare godsdienstigheid van de negentiende eeuw was de Geest Gods werkzaam, die waait waar Hij wil en die zelfs het primitiefste denken en de meest onteologische vroomheidsuitingen tot instrumenten van zijn genade maakt. Zo bracht ook Oirsbeek, de beperkte geestelijke horizon van het negentiende-eeuwse dorpsleven ten spijt, een relatief buitengewoon groot aantal priesters en kloosterlingen voort, en ook Joseph Habets begaf zich, na in de gemeenteschool van zijn vader lager onderwijs te hebben genoten, naar Rolduc met het vaste voornemen priester te worden. Over zijn Rolducse jaren, evenals over zijn seminarietijd in Roermond, is niet veel bekend. Wij weten slechts, dat hij geen opmerkelijke studieresultaten behaalde, en naar het zich laat aanzien wees niets er op, dat hij later tot bijzondere wetenschappelijke prestaties in staat zou blijken.

In de Roermondse katedraal werd hij op 8 maart 1856 tot priester gewijd en zijn daaropvolgende benoeming tot kapelaan te Hunsel, een der kleinste parochies van het diocees, schijnt te bevestigen, dat men van hem niet méér verwachtte dan dat hij als parochiepriester in een kleine dorpsgemeenschap op zijn plaats zou zijn. De na zijn dood met de nodige welsprekendheid verbreide opvatting dat de kerkelijke overheid hem in een van de kleinste

parochies plaatste om hem aldus de gelegenheid tot verdere studie te bieden, wordt door geen enkel argument gesteund, integendeel! De kerkelijke overheid is over het algemeen verstandig genoeg om jonge priesters, bij wie zij een uitzonderlijke aanleg meent te bespeuren, op andere wijze te stimuleren dan door hun zonder enige wetenschappelijke leiding in een afgelegen dorp onder te brengen. Overigens is het niet zo wonderlijk en kan men het de Roermondse heren zeker niet kwalijk nemen, dat zij Habets plaatsten in een van die brave dorpsparochies, waar de duivel nauwelijks een voet aan de grond krijgt. Want toen hij priester werd gewijd verried niets zijn buitengewone aanleg voor het werk, dat hij later met zoveel liefde en deskundigheid zou verrichten. Waarschijnlijk had de studie van filozofie en teologie hem zodanig in beslag genomen, dat zijn belangstelling voor de regionale geschiedenis tijdelijk op de achtergrond terechtkwam. Onbewust echter heeft men hem - en aldus ook ons gewest - een grote dienst bewezen door Habets niet te werk te stellen in een drukke stadsparochie, waar hem weinig of geen tijd voor studie en historische onderzoeken zou hebben gerest. Dat bij zijn latere benoeringen naar elders de hiervoren bedoelde overwegingen een woordje hebben meegesproken lijkt aannemelijker, want zijn veelbelovende kwaliteiten als historicus traden reeds in de eerste jaren van zijn kapelaanschap aan de dag, en wel in de vorm van enkele opvallende artikelen. De plaatsen, die hem tot 1878 als kapelaan kenden - na Hunsel waren dat Bunde en Berg en Terblijt - behoorden destijds eveneens tot de kleine parochies. Vooral in laatstgenoemde parochie, waar Habets zeventien jaar doorbracht als kapelaan - als 'herdersknaap', zoals hij het zelf heel origineel uitdrukte -, is hij uitgegroeid tot een historicus en archeoloog van formaat. En toen hij in oktober 1878 als pastoor van Oud-Vroenhoven bij Maastricht werd geïnstalleerd was hij een man, wiens faam tot ver buiten de grenzen van Limburg reikte. Pastoor A. Welters vatte zijn werk summier samen met de volgende woorden, die duidelijk de zeldzame veelzijdigheid daarvan in het licht stellen: 'Spreekt men over Limburg en zijn geschiedenis, dan denkt men aan Habets; zoekt men den weg naar Limburg's grijs verleden, Habets zal uw gids zijn; vindt gij voorhistorische, romeinsche, frankische voorwerpen en meent gij een ontdekking gedaan te hebben, Habets is u meestal reeds voor geweest. Limburger, doet gij aan letterkunde, toneel, folklore, ga dan in de leer bij Habets, die reeds voor een halve eeuw schreef over mysteriespelen en drama's, over sagen en legenden in Limburg. Zijt gij bouwkundige, schilder, goudsmid, zanger of dichter, bij Habets vindt gij interessante aantekeningen over uw vak of liefhebberij. Bij hem vindt de militair studiemateriaal genoeg

over Limburgsche veldslagen, oorlogen, belegeringen; de rechtsgeleerde kan er zijn wijsheid putten uit oude gerechtsbronnen, processen, grensscheidingen, costumen; de geestelijke, de geneesheer, de genealoog, de kroniekschrijver, de heraldicus, de klokkengieter, kortom schier ieder beroep of vak vindt bij dezen oudheidkundige en historicus iets van zijn gading.’

In deze onopgesmukte samenvatting is niets te veel gezegd. De jonge Hunselse kapelaan, die aanvankelijk uit persoonlijke liefhebberij wat in de gewestelijke geschiedenis grasduinde, was in Berg en Terblijt een historicus geworden, wiens eenvoudige woning een centrum was, waar vele geleerden uit alle delen van Nederland en zelfs uit het buitenland hun licht kwamen opsteken zodra zij in hun wetenschappelijke arbeid op de een of andere wijze de geschiedenis van Limburg moesten betrekken. Habets - dat was bekend - wist er alles van; en hij wist het niet op de manier van een dilettant, die brokstukjes verzamelt en zich daaraan vergaapt, maar als een geleerde, die zich langs autodidactische weg het vermogen had verworven de brokstukjes op hun waarde te schatten en de juiste plaats te geven in het mozaïek van de geschiedenis. De stapel van zijn geschriften, van zijn artikelen in de ‘Publications’, ‘De Maasgouw’ en andere binnen- en ook buitenlandse tijdschriften is er om dit te bevestigen. Vandaar dat bisschop Paredis hem de opdracht gaf de geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond te schrijven en hem daartoe alle gewenste bronnen ter beschikking stelde. Deze opdracht was een allesbehalve gemakkelijke, want gezien de staatsrechtelijk-structurele wijzigingen, die zich in de loop van de eeuwen voltrokken op het territorium, dat wij nu bisdom Roermond noemen, lag een aanmerkelijk deel van het benodigde materiaal in Nederland, België en Duitsland verspreid en bleek vaak intens speurwerk noodzakelijk om bepaalde historische gegevens te achterhalen. De drie eerbiedwaardige delen, waaraan hij van 1875 tot 1892 werkte, mogen wij als zijn levenswerk beschouwen. Zij vormen met betrekking tot het bisdom Roermond nu nog altijd de voornaamste bron voor de kennis van historische toestanden en verhoudingen.

Habets' pastoraat in Oud-Vroenhoven zou intussen niet van lange duur zijn, want in 1881 bereikte hem het verzoek van de Nederlandse regering om het ambt van rijksarchivaris in Limburg op zich te nemen. De bisschop van Roermond gaf hem zijn toestemming en enkele weken later verhuisde hij naar de Maastrichtse Tafelstraat, waar hij tot zijn dood zou wonen.

Wie menen zou dat Joseph Habets in Maastricht het voortreffelijk gesystematiseerde archief vond, dat, evenals het gemeentearchief en de driehonderdjarige stadsbibliotheek, thans ieders bewondering wekt, vergist zich deerlijk.

De eerste rijksarchivaris trof een papieren chaos aan en het was zijn taak daarin orde te scheppen. Een vererende, maar ook een uiterst zware opdracht voor een ‘self made man’, die bovendien nooit in het archiefwezen had gewerkt. Maar Habets heeft zich er met zeldzame energie doorheen geslagen. Gelijktijdig werkend aan zijn grote geschiedenis van het bisdom Roermond en aan de stroom van andere publikaties, die geregeld aanwies, voorzitter van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en lid (in veel gevallen korresponderend lid) van een dertigtal binnen- en buitenlandse wetenschappelijke verenigingen, wierp hij zich met de grondigheid, die hem eigen was, nu óók nog op de technisch-organizerische kant van de archiefinrichting. Dit alles eiste zóveel van zijn krachten op, dat waarschijnlijk de hartkwaal, die zich geleidelijk openbaarde, geheel of ten dele aan deze stortvloed van werk was toe te schrijven. Toch heeft hij tot een paar maanden voor zijn dood met onverflauwde toewijding zijn veelvoudige taak vervuld. Het was met hem gesteld zoals met de meeste mensen, die hun werk met hart en ziel zijn toegedaan: zij blijven arbeiden tot zij aan het einde van hun krachten zijn gekomen, en afscheid nemen van hun werk betekent voor hun het zelfde als afscheid nemen van het leven. Habets heeft ongetwijfeld de genadeslag ontvangen toen in het begin van 1893 zijn goede vriend Brouwers, pastoor van Bovenkerk, bij hem logeerde en tijdens dat bezoek plotseling stierf. Korte tijd nadien verscheen de archivaris niet meer in zijn werkkamer: het ziekteproces, dat zijn laatste krachten sloopte, liep ten einde. De laatste maanden van zijn leven zijn niet alleen pijnlijk geweest in die zin, dat ze hem lichamelijk lijdens brachten, maar niet minder in een andere zin: men heeft hem in eenzaamheid laten sterven. Naast een paar goede vrienden, die hem geregeld bezochten, waren er anderen, voor wie hij zich had uitgesloofd en die veel aan hem hadden te danken, maar die aan zijn ziekbed schitterden door afwezigheid. Het zelfde gold voor bepaalde officiële figuren in het kerkelijk en maatschappelijk leven, die van zijn arbeid de vruchten plukten, maar nu elk blijk van medeleven achterwege lieten. Habets heeft deze liefdeloze bejegening schrijnend diep gevoeld en hij zei dat niet zonder enige bitterheid op zijn karakteristieke manier: ‘Als de hond sterft springen de vlooiën van hem af’. Maar ook dat zal hij wel in gelatenheid hebben aanvaard de laatste dagen, toen hij wist dat het einde nabij was en hij zonder angst de dood in het aangezicht zag. ‘Waarom zou ik bang zijn? - zo luidden zijn laatste woorden - Het is God immers, die mij zal oordelen, en die weet alles.’ In volle overgave aan Gods genadige goedheid overleed Joseph Habets in de ochtend van 22 juni 1893.

Met hem ging een man heen, die door velen terecht werd vereerd als geleerde, als pionier van de Limburgse geschiedschrijving, maar die tevens als priester en als mens door het leven ging met een eenvoudig en oprecht hart. Tal van onderscheidingen vielen hem ten deel: hij was onder meer lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen in Nederland, erelid van de Koninklijke Vlaamse Akademie in België, en de Franse regering benoemde hem tot Officier de l'Instruction Publique. Maar al deze eerbetuigingen, die hij zelf nooit zocht, vermochten niet in hem de landelijke eenvoud aan te tasten, die hem van huis uit kenmerkte. Hij was en bleef de gemoedelijke, bescheiden Oirsbeekse jongen, die ervan overtuigd was dat hij, als hij niet priester was geworden, het op z'n best tot 'ossebuurke' had kunnen brengen. Dat het getal van zijn echte vrienden niet groot was, wat de vereenzaming van zijn laatste levensmaanden althans enigszins verklaarbaar maakt, lag wel in de allerlaatste plaats aan zijn persoonlijk karakter, dat bij allen, die hem kenden, sympatic wekte; het was voornamelijk een gevolg van zijn opgaan in de taak, die hij vervulde, een taak, die hem uiteraard meer met 'relaties' dan met vrienden in contact bracht.

Zijn plechtige uitvaart vond plaats in de Maastrichtse Onze Lieve Vrouwekerk, en bij die gelegenheid hield de jonge kapelaan Pascal Schmeitz een lijkrede, waarin hij Joseph Habets herdacht op de hooggestemde, maar nogal retorische wijze, in die tijd gebruikelijk. Volgens zijn laatste wilsbeschikking werd daarna zijn stoffelijk overschot naar zijn geboortedorp overgebracht en ter aarde besteld in de schaduw van de parochiekerk, waarin hij 63 jaar tevoren het Doopsel ontving.

Als wij - en dit tot besluit - ons afvragen óf en hóe Limburg de nagedachtenis heeft geëerd van deze man, die ons geweest zo zeer aan zich verplichtte, dan moeten wij helaas tot onze schande bekennen, dat er vrijwel niets is gedaan om deze ereschuld in te lossen. Maastricht heeft zijn Pastoor Habetsstraat, Sittard volgde dit goede voorbeeld van onze onvolprezen provinciale hoofdstad, en wellicht is er hier of daar nog een gemeente, waarvan mij onbekend is dat zij hetzelfde deed. Zonder ook maar iets te willen afdingen op de eerbiedwaardigheid van alle in standbeelden en straatnamen verduurzaamde burgemeesters, monseigneurs, pastoors en mooswiever, schijnt het mij toe dat de naam Habets in dit verband toch wel aanbeveling verdient in elke Limburgse gemeente, die als vrucht van zelfbespiegeling het kultuurpeil van de Batavieren een historische aangelegenheid acht. Moet ik in Limburg nog zeggen dat deze laatste zinsneden lichtelijk humoristisch zijn bedoeld, maar dat óók de humor een klankbord van de waarheid kan zijn?

**Frans Erens,
de Limburgse tachtiger**

In de Nederlandse literatuur is de beweging van de tachtigers, die de definitieve breuk met het rijmelend burgerdom van het midden der vorige eeuw bezegelde, niet los te denken van de Limburgse kosmopoliet mr. Frans Erens. En dit niet alleen omdat Frans Erens in zijn geschriften een hoogst belangrijke bijdrage heeft geleverd tot de geschiedenis van deze beweging, maar ook en meer nog omdat zijn persoonlijke invloed, waarover hij zelf in alle bescheidenheid zwijgt, voor een niet gering deel het karakter daarvan heeft bepaald. Nu de onverbiddelijke tijd een afstand van ettelijke decennia heeft geschapen

tussen de destijds toonaangevende figuren en ons, wordt - het is de gewone gang van zaken - over hun literaire produkten anders geoordeeld als tijdens hun leven. Ten aanzien van menige schrijver en dichter, die men in de jaren tachtig en rondom de eeuwwisseling op de top van de Parnassus meende te mogen plaatsen, vraagt een jongere generatie zich bij het horen van zijn naam af wie dat eigenlijk was, terwijl slechts enkelen nog steeds als figuren van historische betekenis worden erkend.

Tot die weinigen behoort Frans Erens, die op 23 juli 1857 te Schaesberg werd geboren. In het landelijke Zuid-Limburg behoorden zijn ouders tot de aanzienlijke families, die sinds mensenheugenis een soort boeren-aristokratie vormden: godsdienstig, degelijk, gehecht aan tradities en heersend met een zelfbewust, maar toch mild gezag over hun landvolk als vorsten over hun onderdanen. Natuurlijk, sociale problemen kende men in die tijd niet en in zijn waardevolle memoires, uitgegeven onder de titel 'Vervlogen Jaren', vertelt Erens ons dan ook als de gewoonste zaak, 'dat men midden in den nacht een knecht uit zijn slaap kon halen en hem drie uren ver sturen, zoodat hij ook drie uren voor den terugweg noodig had en men hem dus zes uur liet loopen'. - 'Maar - zo voegt hij daaraan toe en hiermee zijn de verhoudingen getekend - Mathies deed dat graag. Hij vond het vanzelfsprekend, dat hij ging.' Weken vaders Erens' ideeën op dit punt niet af van die van zijn tijdgenoten, tóch schijnt hij binnen die naar onze begrippen zeer aanvechtbare sfeer zijn mensen te hebben gerespekteerd, want vrijwel alle landarbeiders, die tot zijn personeel behoorden, bleven tot hun dood in zijn dienst. Zij wisten niet beter of het hoorde zo!

De grote hoeve 'De Kamp' met het indrukwekkende herenhuis, dat de familie bewoonde, lag tussen Heerlen en de Duitse grens, op ongeveer een half uur afstand van de laatste. Daar groeide Frans Erens op, en in zijn jeugdherinneringen, die hij met een soms ontroerende vertedering in 'Vervlogen Jaren' heeft neergelegd, krijgt de eigenaardige denk- en gevoelswereld van die dagen gestalte in de verhalen over vuurmannen, die 's avonds door de aardedonkere velden dwaalden; over weerwolven en andere angstwekkende wezens, die zich op de rug van eenzame wandelaars kilometers ver lieten voortdragen; over het plotseling opduiken van 'vreemde heren', die over paranormale krachten beschikten en natuurlijk vermomde duivels waren; kortom, over al die fantasmata, die voor elk primitief levenspatroon, waar ter wereld ook, kenmerkend zijn.

Men kan op weinig belangrijke Limburgers uit de vorige eeuw de biografische

lens richten zonder te moeten vermelden dat zij, na lager onderwijs te hebben genoten, gedurende korte of langere tijd Rolduc bezochten. Zo ook Frans Erens, die daar het gymnasium en twee filozofieklassen volgde. In het laatste jaar van zijn verblijf binnen de muren van de oude abdij zag hij een klein, nogal pedant jongetje als eerste-klusser arriveren. Het was Karelthje Alberdingk Thijm, met wie hij, gezien het leeftijdsverschil, op Rolduc geen enkel contact onderhield, maar die later als Lodewijk van Deysel een van zijn vrienden en bentgenoten in de beweging van de tachtigers zou worden.

Tegenover zijn Rolducse leraren stond Erens over het algemeen niet onsympatiek, maar aan slechts één hunner bewaarde hij zijn leven lang een meer dan oppervlakkige herinnering. 'Van de in mijn jeugd doceerende leraren - zo schrijft hij - is er geen geweest, die een dieperen indruk op mijn geest heeft gemaakt dan Josef Thissen, en geen, wiens ideeën en voordracht zoo scherp bij mij zijn ingeslagen als de zijne; hij is de eenige, die invloed op mij heeft gehad.' En dan vervolgt hij: 'Zoo kreeg de leerling op onze klas door de lessen van Thissen de eerste aanwijzingen tot het vermijden van valschen pathos en ijdele rhetoriek en werd voor hem de vaste heerbaan gelegd, waarop hij zich in het verdere leven kon bewegen om te komen tot de onderscheiding van het meer- of minderwaardige bij een litterair product'. Dat Erens al in zijn Rolducse studietijd met een hartstochtelijke liefde tot de literatuur was bezielde blijkt wel duidelijk daaruit, dat hij vaak 's nachts, als iedereen sliep, naar de dortoir van de normaalschool-leerlingen sloop, om daar onder het zwakke licht van de enige petroleumlamp Vondel te lezen en later, toen hij een eigen chambrette had, 'des morgens tegen 4 uur de drama's van Schiller'. Hij had - het is duidelijk uit geheel zijn levensgang - in aanleg wel iets van de artistieke Bohémien, die gedurende de laatste decennia van de vorige eeuw in alle grote steden zijn min of meer beroemde stamkroegen kende. Maar daartegenover stond, dat de burgerlijk-degelijke omgeving, waarin hij opgroeide, toch een zo krachtig stempel op zijn geestelijke vorming drukte, dat de fin-de-siècle-geest met zijn in het oog lopende buitensporigheden zijn integriteit niet vermocht aan te tasten. Het lag dan ook in de lijn, dat hij na Rolduc door middel van een universitaire studie de soliede basis zou leggen voor een loopbaan, die hem een onbedreigd bestaan zou verzekeren. Dat dit een studie in de rechten werd is - zou men zo zeggen - bij iemand van zijn karakterstructuur en aanleg wel ietwat bevreemdend. De psychologische verklaring daarvan zal wel liggen in de vele en veelsoortige maatschappelijke mogelijkheden, die voor de jurist openstaan. Toch zou Frans Erens later, terugblikkend op de vervlogen jaren, over de combinatie literatuur-rechts-

wetenschap in zijn leven met spijt schrijven: 'Ik zou advocaat worden of in de Rechterlijke Macht gaan. Ik had mij vast in het hoofd gezet dat dat móest gebeuren. Maar mijn wezen drong mij naar de litteratuur. Dat was geen verstandelijke overweging, geen dwang van buiten af, zoals de studie van het Recht. Neen, die overgave aan de litteratuur was een dwang van binnen uit. Die twee hebben om mij gestreden, in mij en om mij. Dat heeft de eenheid van mijn leven geknakt. Het Recht heeft de letterkunde geknauwd, de letterkunde het Recht en beide mij.'

Deed Frans Erens in 1876 zijn entrée in de Leidse Alma Mater, die hij al spoedig met de universiteit van Bonn verwisselde, een paar jaar later - om exact te zijn: van 1879 tot 1883 - treffen wij hem aan in Parijs, de stad, die in de loop der eeuwen bakermat was van zovele stromingen, die een vernieuwend stempel drukten op de Europese geest. Het literaire bloed van de jonge student in de rechten kroop klaarblijkelijk waar het niet gaan kon. De studie in het Romeinse recht voor het kandidaatseksamen kon hij namelijk evengoed in Parijs als in Leiden maken. Waarom dan niet - zo redeneerde hij terecht - Parijs gekozen, dat op elk levensgebied zoveel meer heeft te bieden dan de Hollandse provinciestad met haar fameuze haring en wittebrood? Zoals voor vele Nederlanders in de loop van de geschiedenis, is ook voor Frans Erens zijn kennismaking met Parijs en met het Franse geestesleven van beslissende betekenis gebleken voor zijn verdere ontwikkeling.

Het is onbetwistbaar, dat de Zuid-Nederlander in Parijs en in alle landen van Romaanse cultuur eerder en gemakkelijker akklimatizeert dan zijn noordelijke landgenoot, die daar heel vaak, alle kontaktpogingen ten spijt, levenslang een vreemde blijft. Kan de 'Hollander' een knappe latinist zijn met de hersens, de zuiderling zit de latiniteit in het bloed. Wij zien dan ook Frans Erens onmiddellijk opgenomen in een steeds groter wordende Parijse vriendenkring, en wel een kring waartoe tal van jonge kunstenaars behoorden, die later naam maakten of zelfs - zoals Maurice Barrès en Moréas - een blijvende plaats in de kunst- en literatuurgeschiedenis verwierven. Het zou te ver voeren en is, gezien het schetsmatig karakter van deze verhalen, ook niet noodzakelijk over de geschiedenis van deze Franse vriendschappen een aantal feitelijke gegevens te releveren. Het leven immers - en daar gaat het om - ligt tussen de feiten in. Belangrijk voor ons is, dat Frans Erens naar Nederland terugkeerde, doordrenkt van de Franse geest en, voor wat de literatuur betreft, met de visie van een avant-gardiste, die beseftte dat de stroming van het naturalisme op haar retour was en de jonge generaties hun kracht in een eigen

geluid moesten zoeken in plaats van een dekadent Zola-epigonisme te kultiveren. Helaas moest hij in zijn vaderland al spoedig ervaren, dat Heinrich Heine de plank toch niet zo heel ver mis sloeg toen hij schreef: ‘Als iemand mij het naderend wereldeinde zou aankondigen, dan zou ik onmiddellijk naar Nederland vluchten, want daar geschiedt alles een paar jaar later.’ En inderdaad, terwijl men elders aanstalten maakte om over het naturalisme de doods-klok te luiden, bracht men in de Nederlandse literaire wereld de wieg in gereedheid. Terwijl in Frankrijk Paul Verlaines verzen gestalte gaven aan een vernieuwende geest, vergastten achter de Hollandse dijken Prins, Netscher en anderen de lezende burgerij op hun naturalistische produkten. ‘Ik betoogde - aldus Erens - in Amsterdam het goed recht van de jongste richting, maar vond dikwijls weinig gehoor omdat de kunst van Zola nog de alleenheerschende was.’ Geen wonder dat Erens op een gegeven ogenblik in het Franse tijdschrift ‘La Jeune France’ een artikel publiceerte over de contemporaine Nederlandse letteren, waarin hij lucht gaf aan zijn allesbehalve malse kritiek.

Het is voor de evolutie van de letterkundige denkbeelden in ons land van grote betekenis geweest, dat Frans Erens na zijn terugkeer uit de Franse hoofdstad niet meer naar Leiden terugkeerde, maar Amsterdam koos als universiteitsstad, waar hij zou afstuderen. In Amsterdam, de minst Hollandse en meest kosmopolitische stad van Nederland, voltrok zich ook toen, evenals nu nog steeds, het kulturele en artistieke leven voor een aanmerkelijk deel tegen de achtergrond van befaamde kroegjes. Zoals tegenwoordig echte of would-be dichters, schrijvers, kunstschilders en journalisten elkaar treffen bij Scheltema, Hoppe, Reynders of Eilders, - zo ontmoetten zij elkaar toen bij Mast, in de ‘Port van Cleve’ en bij Willemsen aan de Heiligeweg, waar vele uren verstandig en tegen sluitingstijd wellicht ook wat minder lucide werden volgepraat. De beste informatiebron over die tijd, die onmiddellijk aan de oprichting van ‘De Nieuwe Gids’ voorafging, vinden wij in Erens’ ‘Vervlogen Jaren’. Aan deze ‘inside-information’ - zoals men tegenwoordig met veel vaderlands taalgevoel pleegt te zeggen - kleeft echter, hoe voortreffelijk zij ook is, één nadeel, namelijk dat Frans Erens zijn eigen rol in het proces van de literatuurvernieuwing te summier en met een al te grote bescheidenheid omschrijft. Dit moge hem persoonlijk tot eer strekken, de geschiedenis leert ons, dat hij door zijn kosmopolitische instelling, zijn fijnzinnig en evenwichtig karakter, zijn heldere en telkens op het wezenlijke gerichte kritiek, en bovenal door zijn milde menselijkheid een van de voornaamste bindende elementen is geweest in de ondanks alle gemeenschappelijke idealen nogal heterogene kring

van de tachtigers. Het lag niet in de lijn van zijn overwegend meditatief karakter een leidersfiguur te zijn, die zijn autoriteit door anderen wilde erkend zien. Vandaar dat men, als de beweging van de tachtigers ter sprake komt, geneigd is eerder aan Van Deyszel en Kloos dan aan hem te denken. Het moge waar zijn, dat door hun aanleg en karakter Van Deyszel als prozaïst en Kloos als dichter terecht een meer in het oog lopende rol hebben gespeeld, - dit doet niets af aan de onvervangbare waarde van Erens' inspirerend optreden en nog minder aan zijn bij geen enkele tachtiger in gelijke mate aanwezige kwaliteiten als evenwichtig, begrip- en gevoelvol literair criticus.

Jaartallen zeggen vaak heel weinig, maar soms openbaren zij toch in hun koude volgorde iets van de levende mens. Wie het konflikt tussen de letterkundige en de jurist in Frans Erens' geest kent, moet zich wel aangesproken voelen door het feit dat hij in 1888 te Amsterdam promoveerde, maar na een advocatuur van twee jaar en enkele functies bij de rechterlijke macht reeds twaalf jaar later, in 1900, zijn loopbaan als jurist vrijwel prijs gaf. Hij keerde in dat jaar als ambteloos burger terug naar Limburg om zich, na korte perioden elders te hebben doorgebracht, in Houthem-St. Gerlach te vestigen en zich geheel aan de literatuur te wijden. Als redakteur van 'De Nieuwe Gids' was en bleef hij een van de gezagvolste beoordelaars van de binnen- en buitenlandse letterkunde. In zijn verzamelde literaire opstellen (gebundeld onder meer in 'Toppen en Hoogten', 'Litteraire Wandelingen', 'Litteraire Meninge'n', 'Gangen en Wegen') geeft hij blijk van een bewonderenswaardig onderscheidingsvermogen tussen wat waardevol en blijvend is én wat spoedig in de vergetelheid zal wegzinken. Zijn kritieken - zelden of nooit fel en hartstochtelijk, slechts een enkele maal bijtend en scherp - beantwoorden vrijwel steeds aan de eis, die hij aan zichzelf stelde, de eis namelijk dat elk oordeel verstandelijk moet verantwoord zijn. Dit wil uiteraard niet zeggen dat geen andere elementen mogen meespreken, integendeel! Maar wel dat in laatste instantie de intellectuele eerlijkheid over de publikatie beslist. Zo is zijn oordeel over verschillende historische produkten, die lange tijd doorgingen voor hoogtepunten in de Nederlandse letterkunde, ongemeen scherp afwijzend. 'Wat Cats in de dichtkunst is geweest - zo schrijft hij in "Litteraire Overwegingen" - zijn Wolf en Deken in het Nederlandsche proza. Het is hier hetzelfde gedreun en gezeur en geklets, en toch lees ik Cats nog liever dan deze laag bij de grondsche roman (hij bedoelt hier "Sara Burgerhart" F.H.). Ja, er is een zekere levendigheid in de stijl. Dit schijnt de meeste beoordelaars het hoofd op hol te hebben gebracht en nog altijd te brengen. Die

levendigheid zet zich echter altijd op dezelfde manier in dezelfde toon voort en zoo krijgen wij geen afwisseling van toonen en klanken, maar ééntoonigheid. Het is de levendigheid van een heel klein vogeltje in een heel klein kooitje, dat maar altijd hetzelfde gefluit doet hooren.’

Tal van uitingen tonen aan, dat Frans Erens met zijn universeel gerichte geest, met zijn zuidelijk-Limburgse, latijnse inslag, weinig verschijnselen hartgrondiger verafschuwde dan het pietluttige, klein-Hollandse gedoe op literair terrein. Geheel de beweging van de tachtigers mag dan ook in haar oorsprong worden gezien als een mede onder zijn stimulerende invloed tot stand gekomen poging om de benauwend gesloten ramen open te gooien voor de frisse wind van een krachtig reveil. Dat hij enkele malen óók in Limburg een pietluttige, bekrompen bejegening vond van abonnementen opzeggende pastoors en even venijnige als begriploze ingezonden-stukken-schrijvers, heeft hem gelukkig niet belet andere facetten van de zuidelijke geest te blijven waarderen. ‘Het echt Hollandsche geluid - schrijft hij - komt met mijn natuur niet overeen. Ik ben een plant, geteeld ver van Holland, in het zuiden van Limburg, dicht bij de Duitsche grens. Mijn ouders en voorouders waren uit hetzelfde land. In mijn kinderjaren heb ik alleen het dialect van onze streek gehoord en Duitsch of Fransch, en evenals mijn dorps- en streekgenoten deed de klank van het Hollandsch mij eerder weeïg aan dan nobel beschaafd.’ Zó spreekt hij in ‘Vervlogen Jaren’ een karakteristieke ervaring uit, die ik overigens evenmin kan delen als zijn oordeel, ‘dat door de Hollandsche taal, door het Hollandsche geluid niet die hoogte der gedachte, niet die omvang der sensatie kunnen worden bereikt, welke door het Fransche of Duitsche geluid wél kunnen worden bemachtigd’.

Tot zijn dood op 5 december 1935 leefde en werkte Frans Erens in Houthem-St. Gerlach. Naast zijn literaire kritieken, die van zijn oeuvre het waardevolste deel vormen, schreef hij verhalen en schetsen, waarin hij enkele hoogtepunten bereikte. Tevens vertaalde hij onder meer de Belijdenissen van Augustinus, de Navolging van Christus van Thomas à Kempis en Ruusbroec's ‘Het Sieraad van de Geestelijke Bruiloft’.

Hij is gestorven, zoals hij heeft geleefd: als enige van de tachtigers, die de katolieke kerk onwankelbaar trouw bleef. Kort voor zijn dood dikteerde hij de woorden, die ik tot besluit citeer en die zijn spirituele levensinstelling weerspiegelen op een wijze, die alle commentaar overbodig maakt: ‘Ik word

gekend door den Vader en dat is mij tenslotte genoeg. Ik heb mij aan Hem overgegeven; ik heb Hem vergiffenis gevraagd voor mijn dwalingen en gedankt voor het weinige goed, dat ik deed; want dat deed ik door Hem. Mijn hoop is op ‘den zevenden dag, die is zonder avond’... op den Sabbath van het eeuwige leven.’

**Ludovicus Tijssen,
Deken van Sittard**

Er zijn uiterst weinig stervelingen, die uit de mond van hun medemensen alleen maar lof oogsten. En dat is begrijpelijk. Hebben wij niet allen, naast onze goede, ook onze minder waardebare of zelfs beroerde eigenschappen? En lopen deze laatste vaak niet meer in het oog dan het goede, dat zich doorgaans in stilte voltrekt? Geldt dit voor de gewone, onopvallende burger, het geldt zeker in veel grotere mate voor degene, wiens positie in de gemeenschap uit haar aard zelf de algemene aandacht trekt. Het is dan ook tamelijk zeldzaam dat een parochiepriester niet van bepaalde zijden het voor-

werp van al of niet gerechtvaardigde kritiek is. En ik bedoel hier niet een algemene kritiek op het verschijnsel, dat men met een eigenlijk onaangenaam woord klerikalisme pleegt te noemen en waarvan bekrompen geesten in iedere priester qualitate qua een exponent plegen te zien. Kritiek op dat klerikalisme immers kan zeer goed samengaan met prettige en menselijke verhoudingen in de sfeer van het persoonlijk contact. Neen, ik bedoel expliciet: kritiek op de persoon van de priester, op wat hij doet en nalaat, op zijn menselijk en zielzorgerlijk optreden; een kritiek dus, die de persoon van een medemens direkt raakt en waarmee men zeer voorzichtig moet zijn.

In Sittard nu heeft van 1919 tot 1929 een parochiepriester gewoond, Deken Ludovicus Tijssen, die tot de weinige uitzonderingen op deze regel behoorde. Thans nog wordt door vele Sittardenaren, die hem hebben gekend, geregeld naar zijn graf gepelgrimeerd. Zij beschouwen hem als een heilig mens, wiens brandende naastenliefde, tijdens zijn leven zo zichtbaar en tastbaar aanwezig, ook in de eeuwigheid nog steeds naar de zijnen gekeerd staat. Het antwoord op de vraag of Deken Tijssen ooit door het hoogste kerkelijk gezag zal worden heilig verklaard hangt af van factoren, die buiten ons menselijk bereik liggen. Maar ook al zou dat nooit het geval zijn, toch zal ook dán zijn leven nog generaties lang het lichtend spoor van goedheid nalaten, dat iedere rechtvaardige - rijk of arm, geleerd of ongeletterd, ja kristen of ongelovige - door de duisternis van de eeuwen trekt. Het is een spoor, waarin iets, al is het slechts een verre afglans, zichtbaar wordt van het goddelijk Licht, dat zich eenmaal in alles voltooiende heerlijkheid zal openbaren.

Ludovicus of, meer populair, Louis Tijssen werd in het Middenlimburgse Wessem geboren op 2 november 1865 als vijfde kind van de graanhandelaar en winkelier Gerard Tijssen en Dorothea Jacobs, dochter van de Grathemse molenaar. Zoals alle kinderen in het oude Maasdorp, groeide hij op in een omgeving, waar godsdienst en leven nog verbonden waren tot die in hechte tradities wortelende eenheid, die de mens met God even vertrouwd deed zijn als met zijn eigen bestaan. Zijn moeder, al jong weduwe, leerde hem niet alleen bidden; zij leerde hem ook door woord en eigen voorbeeld, dat een kristelijke levenshouding ondenkbaar is zonder liefde tot de medemens en zeer in het bijzonder tot de minst bedeeden. Die liefde tot de armen uitte zich in de negentiende-eeuwse levenssfeer niet in sociale strijdbaarheid, behalve dan bij een zeer kleine en miskende groep, maar in het geven van aalmoezen. En dát deed de kleine Louis Tijssen al heel jong. Met zijn schrale zakcentjes wist hij geregeld de meest hulpbehoevenden te vinden, en al was

zijn kinderlijke gave ook minder dan een druppel op de gloeiende plaat van de sociale ellende, het was tóch een druppel, die werd geheiligd door de eerlijke intentie van een onbaatzuchtig hart. Of hij aan deze weldadige aktiviteit, die in een kleine dorpsgemeenschap natuurlijk niet geheim kon blijven, de bijnaam ‘et kaplaönke’ dankte, weten wij niet; wel weten wij, dat hij al jong het voornemen koesterde oin aan die benaming het karakter van bijnaam te ontnemen door in werkelijkheid ‘kaplaönke’ te worden. Na het voltooien van de lagere school zien wij hem dan ook naar Helden vertrekken om daar door zijn oom, pastoor Jacobs, in de grondbeginselen van de klassieke talen te worden onderwezen. Drie jaar van studie in de Heldense pastorie bleken voldoende om hem toegang te verschaffen tot de retorika, de hoogste klas van het Rolducse gymnasium. Daarna volgde hij op het filosoficum de voorgeschreven twejarige cursus in de thomistische wijsbegeerte, om ter afsluiting van zijn priesterstudie naar het Roermondse groot-seminarie te verhuizen. Wat betreft zijn verstandelijke begaafdheid, was hij zeker niet rijk getalenteerd; maar al zijn er geen eclatante suksessen te vermelden, evenmin was hij een figuur uit de achterhoede. Oin zijn karaktereigenschappen daarentegen werd hij zowel door zijn leraren als door zijn Rolducse en Roermondse medestudenten zeer hoog aangeslagen. Zijn eenvoudige pretentieloosheid, zijn oprechte openheid en zijn onbaatzuchtige hulpbereidheid overal waar dat nodig was bezorgden hem de genegenheid van allen, die met hem in aanraking kwamen.

Het zal voor Louis Tijssen een grote teleurstelling zijn geweest toen de bisschop van Roermond hem na zijn wijding tot diaken, dus vlak voor zijn priesterwijding, de opdracht gaf zijn studie te staken en voorlopig naar Rolduc te gaan, om daar te worden ingeschakeld als surveillant. Maar hij moest gehoorzamen en begaf zich naar het befaamde kollege. Dat was in 1887, en hij zal ongetwijfeld niet hebben vermoed, dat hij daar tot 1911 deel zou blijven uitmaken van het lerarencorps. Intussen heeft bisschop Boermans tóch zijn hartewens vervuld en hem op 6 april 1889 tot priester gewijd, en wel zonder hem tevoren tot voltooiing van zijn theologische studies te noodzaken. Op Rolduc is Louis Tijssen dus 24 jaar lang leraar en tevens geruime tijd prefekt geweest. Dat hij vooral in laatstgenoemde funktie, die in een grote onderwijsinrichting hoge eisen stelt aan karakter en energie, allesbehalve een doetje was, kunnen tot de dag van vandaag nog steeds mensen getuigen, die destijds tot zijn ‘onderdanen’ hebben behoord. Zeker, hij trachtte vóór alles de rechtvaardigheid zo nauwgezet mogelijk in acht te nemen, maar waar stevig

moest worden opgetreden, daar trád hij stevig op. Geen mens wordt als heilige geboren, integendeel! Heiligheid is geen beginpunt, maar een doorgaans zwaar bevochten eindpunt, en 20 kon het geschieden, dat óók de leraar en prefekt Tijssen flinke meppen uitdeelde en uitdrukkingen bezigde, die bepaald niet tot de zachtaardigste behoorden. Uiteraard dient men in zulke woorden - en zeker bij een man als Tijssen - louter emotionele uitingen, louter op zichzelf onschuldige krachttermen te zien en anders niets. Hoe pater Schreurs in zijn biografie kan schrijven, dat bijvoorbeeld de exklamatie 'Ik zal je als een postzegel tegen de muur plakken' hem aanvankelijk bittere ernst was (zo staat het er letterlijk!), ontgaat mij ten enenmale. Die biografie van pater Schreurs - dit tussen haakjes - heeft het voordeel, dat zij een aantal vaststaande konkrete feiten biedt, die door iedere biograaf kunnen worden benut. Voor het overige behoeft men dat boek slechts te vergelijken met fijnzinnige, begripvolle hagiografieën als die van pater Molenaar of Emile Erens, om het zeer te betreuren dat de enige levensbeschrijving van Louis Tijssen, die tot op heden verscheen, een produkt werd, ten aanzien waarvan men niet veel méér dan de ongetwijfeld nobele bedoeling waarderen kan.

Toen in 1911 'mijnheer' Tijssen van Rolduc pastoor Tijssen van Susteren werd, had zich in de 22 jaren van zijn priesterleven een bewonderenswaardig geestelijk groeiproces in hem voltrokken. Zijn natuurlijke goedheid van hart, geadeld en geheiligd door een allesbeheersend religieus levensbesef, had het volledig gewonnen van de tegenstrevende krachten, die nu eenmaal in ieder mens aanwezig zijn. Dit betekent niet dat de jonge, vurige, uit zijn slof schietende leraar langzaam maar zeker wat men noemt een goedzak was geworden. Echte goedheid immers is niet synoniem met de zwakheid van geest en het gebrek aan energie, die kenmerkend voor goedzakken zijn; zij veronderstelt integendeel een sterke geest, een enorme energie en een grote psychische evenwichtigheid. Ook in zijn latere Rolducse jaren was Tijssen een man, die de orde wist te handhaven, maar het verschil met vroeger lag daarin, dat de goedheid, die van zijn wezen uitstraalde en die haar neerslag vond in een vaderlijke bejegening van zijn leerlingen, zó ontwapenend was geworden, dat hij louter door zichzelf te zijn elk verzet - waar dat al mocht optreden - brak.

Zichzelf zijn, een haard van liefde, goedheid, troost en hulp aan armen en lijdenden, - daartoe zou het pastoraat in Susteren hem méér nog dan het Rolducse leraarschap de gelegenheid bieden. Want al had hij 24 jaar in het onderwijs gewerkt, voor en boven alles was hij zielzorger, en toen hij in

oktober 1911 zijn pastorie betrok met de weinige meubeltjes, die zijn eigendom waren, hadden zijn parochianen al heel spoedig door, dat de man, die de bisschop hun gezonden had, geen pastoor van de twaalf in een dozijn was en nog veel minder een klerikale potentaat, maar in waarheid en werkelijkheid de dienaar, en méér dan dat: de slaaf van allen. In die jaren voor de eerste wereldoorlog heerste er in Susteren, zoals overal elders op het Limburgse platteland, een onvoorstelbare armoede. De werkgelegenheid was voor de landarbeiders zeer beperkt en sociale voorzieningen waren onbekend; de volkshuisvesting was beneden elk redelijk peil en de woningwet 1901 nog een dode letter; de hygiënische toestanden waren erbarmelijk. Ondervoeding en als gevolg daarvan de grote volkskwaal tuberculose sleepten ontelbare mensen op jeugdige of middelbare leeftijd naar het graf. En deze ellende werd nog vergroot doordat vele huisvaders de benauwende werkelijkheid van alledag ontvluchtten in het drankmisbruik.

Pastoor Tijssen heeft in deze omgeving wonderen gewrocht. Als hij 's morgens zijn onbelegde boterham had verorberd, begon voor hem de lange en steeds druk bezette dag. Rozenkrans na rozenkrans biddend, trok hij, weer of geen weer, door zijn parochie, huis in huis uit, en het was vooral bij de armsten, bij de meest verlatenen, dat hij zich het langste ophield. Overal waar de ellende het grootst, waar het leed het schrijnendst was, kon men hem vinden. Hij bezat het zeldzame vermogen om met eenvoudige, primitief denkende mensen te praten over de gewone dingen van het dagelijks leven en deze in verband te brengen met God. De bron van dit vermogen was zijn eigen kinderlijke eenvoud en het diepe besef dat achter alles, óók achter de ogenschijnlijk nietigste gebeurtenissen en verschijnselen God staat, en dat in het menselijk leven alles - 'hetzij gij eet, hetzij gij drinkt' schrijft Paulus - op Hem moet zijn gericht. En als hij dan na een vermoeiende dag zijn uiterst sobere maaltijd had genuttigd, ging hij vaak nog zieken bezoeken, gewoonlijk voorzien van een tas met eieren, melk of wijn, en waakte hij halve nachten bij stervenden, waarbij een enkele maal de vermoeidheid hem overmande en hij in slaap viel. Ook zijn verschillende op zijn minst zeer merkwaardige genezingen bekend, die aan zijn gebed werden toegeschreven. Méér nog dan naar zijn gewone, trouwe parochianen ging zijn liefde uit naar mensen, die op de een of andere wijze het goede pad hadden verlaten. Hij achtervolgde hen met zijn gebed en met zijn woord, dat nooit het woord was van de koude handboek-moralist, die aan de hand van zogenaamde objectieve normen veroordeelt, maar altijd het woord van een bedroefde vader, die geen rust heeft voordat de verloren zoon is teruggekeerd. Een mens veroordelen, dat deed

pastoor Tijssen nooit, hoe hij ook was en welke euvelheden hij ook had bedreven. Meer dan anderen leefde hij in het licht van het op ons allen toepasselijke woord: ‘Si iniquitates observaveris Domine, Domine qui sustinebit... Als Gij acht slaat op ongerechtigheden Heer, Heer wie zal dan standhouden voor U?’. Zonder de gegevens van de moderne psychologische en psychiatrische wetenschap te kennen, had hij van nature de wijsheid om tegenover de beschuldigers van anderen juist die factoren naar voren te brengen, die als verontschuldiging of als verzachtende omstandigheden in aanmerking kwamen. En als hij zo in het nauw werd gedreven, dat het bijna niet meer mogelijk was nog iets goeds over de betrokkene te zeggen, dan brak hij het gesprek abrupt af met de woorden: ‘Maar hij had toch zo'n goede, brave moeder...’

Men kan zich gemakkelijk voorstellen, dat Susteren het bericht van pastoor Tijssens benoeming tot Deken van Sittard als een zware slag beschouwde. Oudere mensen weten nog te vertellen, dat in 1919 zelfs forse mannen met tranen in de ogen afscheid namen van hun pastoor, die, zijn onafscheidelijke rozenkrans in de hand, te voet de tocht naar Sittard aanvaardde, waar hij op 19 oktober van dat jaar als pastoor-deken werd geïnstalleerd.

Deze laatste tienjarige étape van zijn aardse levensreis bracht Deken Tijssen de bewonderenswaardige voltooiing van het geestelijk groeiproces naar God toe. Hoe langer hoe scherper beseftte hij de betrekkelijkheid van al het geschapene en de alle menselijk begrip te boven gaande heerlijkheid van de Schepper. Uiterlijk voltrok zijn leven zich langs de zelfde lijn als in zijn vorige parochie; de lijn namelijk van een zichzelf in alles wegcijferende dienstbaarheid. Maar het was, voor iedereen duidelijk, een opgaande lijn. Zijn naastenliefde, wortelend in de liefde tot God, en zijn onthechting aan het aardse naderden geleidelijk de toppen, die slechts weinigen vermogen te bereiken. Deken Tijssen werd een man, die aan zijn zelfopoffering en zijn hulpbereidheid op geestelijk en óók op materieel gebied geen grenzen meer stelde. Niemand klopte vergeefs bij hem aan, en als hij zelf de stoffelijke middelen niet bezat, die door de omstandigheden werden gevergd, aarzelde hij niet om de bedelstaf ter hand te nemen. In de pastorie aan het Kloosterplein was het een komen en gaan van hulpbehoevenden en niet zelden - laten wij dit erbij zeggen - van mensen, die zijn goedheid misbruikten. Als hem op dit laatste door welmenende parochianen werd gewezen, antwoordde hij steevast iets in de geest van: ‘Ik laat mij nog liever tienmaal door anderen bedriegen dan ook maar éénmaal het risico te nemen iemand ongeholpen weg

te sturen, die mijn hulp nodig heeft'. Zijn stelregel formuleerde hij heel simpel aldus: 'Als iemand geld nodig heeft en ik heb het, dan moet ik het hem geven'. Zijn zuster, die het huishouden verzorgde, bracht hij dan ook tot wanhoop, want niet alleen was er herhaaldelijk geen geld meer, maar geleidelijk verdwenen ook het huisraad, het linnengoed, alle voorwerpen van enige waarde en ten slotte zelfs het eten met pan en al van het fornuis. Toen hij stierf kon men vrijwel op zijn vingers de stukken tellen, die hij nog zijn eigendom mocht noemen.

Toen hij stierf... Lang reeds was hij lijdend, maar tot aan de uiterste grens van zijn fysieke vermogens bleef hij de zijnen helpen, troosten en dienen. Het was in de strenge winter van 1928-1929, dat zich in Sittard de mare verbreidde dat de Deken in het ziekenhuis was opgenomen en spoedig waren insiders ervan op de hoogte dat zijn toestand hopeloos was: de maagkanker, die zijn robuust lichaam had aangetast, was het laatste stadium ingetreden. De weken, die hem nog restten, heeft hij biddend en lijdend met een bovenmenselijke overgave doorgebracht. Geen klacht kwam over zijn lippen, en toen een zuster hem een genoegene meende te doen door hem een boek ter lezing aan te bieden, antwoordde hij: 'Kind, ik heb geen boeken meer nodig; ik spreek al rechtstreeks met Boven'. Zijn geestelijk testament, enkele weken voor zijn dood gedikteerd, is een in zijn eenvoud ontroerend dokument van kristelijk geloofsbesef. Hij dankt er God in voor de genade, die hij ontving, en neemt afscheid van zijn parochianen van Sittard en Susteren, vergiffenis vragend als hij ook maar een enkele ooit mocht hebben bedroefd of beledigd. 'Ik ben - zo vervolgt hij dan - een arme priester en wil ook als een arme begraven worden; daarom mogen bij mijn dood geen rouwbrieven rondgezonden worden, geen bidprentjes gedrukt, geen chapelle ardente, geen lijkrede; alleen een bede om een vurig gebed; een heel eenvoudige arme kist; geen monument op mijn graf, alleen een eenvoudig houten kruis.' Deken Tijssen is gestorven omstreeks acht uur 's avonds op 20 februari 1929 en zijn begrafenis is een triomftocht geweest, zoals Sittard er nooit een gekend heeft. Een onafzienbare massa, die de voorafgaande dagen urenlang had gedefileerd langs zijn vredig opgebaard lichaam, verdrong zich in de diepste ontroering rondom zijn graf. En allen, die hem uitgeleide deden, hebben gevoeld dat een heilig mens deze wereld had verlaten, en dat Susteren, Sittard en Limburg een voorspreker bij God hadden gekregen, die de woorden uit zijn geestelijk testament zou gestand doen: 'Ik hoop u allen in de hemel te beminnen gelijk ik u op aarde heb liefgehad'.

Gerard Casimir Ubaghs, een omstreden geleerde

Indien men in historische beschouwingen de mate van politieke en maatschappelijke stabiliteit als norm gebruikt, is het zeker juist nu eens te spreken van een bewogen tijd, dan weer van een rustige periode. Alleen op het gebied van de geest, van het menselijk denken, draagt elke tijd het stempel van bewogenheid, omdat zich bij ieder mens, bij elke opkomende generatie telkens weer de grote levensvragen aandienen, die de mens dwingen tot wijsgerige beschouwing van zichzelf en van de werkelijkheid, waarin hij zich geplaatst ziet. Ook de negentiende eeuw - in onze geschiedenisboekjes wel eens tamelijk

eenzijdig een tijd van brave burgerlijkheid genoemd - heeft zijn grote denkers voortgebracht. Of is de moderne existentie-filozofie niet geboren uit de problematiek, door Kierkegaard en Nietzsche zo fel aan de orde gesteld? En hebben Marx en Engels niet de grondslagen gelegd voor een maatschappijbeschouwing, waarin wij - ook al wijzen wij hun historisch en dialektisch materialisme af - toch veel soliede bouwstenen voor de toekomst vinden? Ook in kerkelijke kringen zijn in de negentiende eeuw figuren opgestaan, die met niet minder bewogenheid als de ongelovige Nietzsche en de buitenkerkelijke kristen Kierkegaard de grote levensvragen hebben beschouwd. Velen hunner waren in het strijdperk der ideeën ten nauwste betrokken bij het kristelijk verzet tegen het rationalisme, dat met behulp van de schromelijk overschatte menselijke rede elke godsdienstige overtuiging als een produkt van historische evolutie trachtte te verklaren. Een eerbiedwaardige, nobele, maar ook tragische figuur in deze strijd is de Limburgse prof. dr. Gerard Casimir Ubaghs, hoogleraar aan de Leuvense universiteit, geweest. Een steekproef op kleine schaal gaf mij de indruk dat zijn naam ook in kringen van ontwikkelde Limburgers nauwelijks enige bekendheid geniet, terwijl die naam toch in elk historisch overzicht van het negentiende-eeuwse katolieke denken voorkomt en tijdens zijn leven vermaard was in binnen- en buitenland.

Voor gelovige katolieken zette de vorige eeuw ook in ons gewest slecht in. Als gevolg van de Franse revolutie en het optreden van Napoleon waren de kerken nog gesloten en vele families verborgen in hun huizen of in nabijgelegen schuilplaatsen uit Frankrijk verbannen of gevluchte priesters. Ook in Valkenburg en omgeving, waar de natuur tal van veilige schuilplaatsen bood, verbleven enkele van deze verjaagde abbé's. Twee hunner werden onderhouden door de familie Ubaghs, woonachtig te Berg, dat later met Terblijt tot één gemeente zou worden samengesmolten. Het grote landbouwersgezin Ubaghs was zelf arm, maar wist desondanks, gedreven door een oprecht geloof en een voorbeeldige naastenliefde, voldoende opzij te leggen om de Franse bannelingen van de voornaamste levensbehoeften te voorzien. Een van deze priesters doopte Gerard Casimir, die in dit gezin als negende kind werd geboren op 26 november van het jaar 1800. Een zonnige, onbezorgde jeugd was voor de overgrote meerderheid van de Limburgse kinderen in die tijd niet weggelegd. Ook Casimir - zoals zijn roepnaam luidde - moest van zijn prille jeugd af lang en hard werken en het zag er aanvankelijk niet naar uit, dat zijn verlangen om priester te worden vervulbaar zou blijken. Als merkwaardig feit uit zijn jeugd mogen wij wel aanstippen, dat hij op negenjarige

leeftijd - een grote uitzondering in die dagen! - de eerste Kommunie mocht doen, wat duidelijk wijst op een boven het normale niveau liggend godsdienstig leven en een meer dan gewone verstandelijke aanleg. De toenmalige pastoor van Valkenburg, Pieter Willem de Guasco, trok zich dan ook van toen af het lot van Casimir aan en begon hem geregeld les te geven, eerst in het Latijn en daarna, toen hij die taal voldoende machtig was om de handboeken te kunnen volgen, in de filozofie en de theologie. Intussen verschaft de ijverige en spaarzame student zich met lesgeven aan Valkenburgse jongelui het benodigde geld om zijn studie aan het Luikse seminarie te kunnen voortzetten en beëindigen. Op 15 juni 1824 werd hij tot priester gewijd.

Korte tijd aan het klein-seminarie te St. Roch als filozofie-leraar verbonden, werd hij na de gedwongen opheffing van de seminaries in 1825 huisleraar bij de graaf van Hamal. Hij bleef deze taak vervullen tot in 1830 het Luikse seminarie kon worden heropend en hij opnieuw tot docent in de wijsbegeerte werd benoemd. Nauwelijks een jaar later zou Ubaghs van bisschop van Bommel de eerste grote opdracht van zijn leven ontvangen. Rolduc zou seminarie van het Luikse diocees worden en de organisatie van het onderwijs werd hem toevertrouwd. In vorige hoofdstukken hebben wij herhaaldelijk de grote betekenis van Rolduc als katholiek onderwijs- en cultuurcentrum in de negentiende eeuw kunnen vaststellen. Hier is nu de man, aan wie Rolduc voor een groot deel zijn nationale vermaardheid had te danken. Ubaghs wist een lerarencorps samen te stellen, dat aan de hoogste eisen voldeed en met een bewonderenswaardig élan zijn niet gemakkelijke taak aanvatte. Toch zou hij niet lang te Rolduc blijven. De Belgische grondwet van 1831 maakte het mogelijk bijzondere instellingen voor hoger onderwijs in het leven te roepen, wat aartsbisschop Sterckx van Mechelen, in nauwe samenwerking met de Luikse bisschop van Bommel, het initiatief deed nemen tot stichting van de katholieke Alma Mater, die in 1834 te Mechelen werd gevestigd en een jaar nadien definitief werd overgeplant naar Leuven; naar de stad, die in de middeleeuwen en de renaissancetijd een der beroemdste, maar helaas te niet gegane universiteiten van de wereld binnen haar muren had. Ubaghs werd de eerste hoogleraar in de filozofie aan de herboren universiteit, die, evenals in vroegere eeuwen, vooral op het gebied van de geesteswetenschappen tot in onze dagen toe vele belangrijke geleerden onder haar professoren zou tellen. In het 'Annuaire de l'Université Catholique de Louvain' van 1876 komt een artikel voor, aan de nagedachtenis van Ubaghs gewijd, waarin hij wordt beschreven als een docent van grote bekwaamheid. 'Weinig leraren - zo staat er te lezen - slagen er zoals hij in, de geest en het hart van hun leerlingen te

boeien. Zijn lessen werden gevolgd met een levendige en voortdurende belangstelling en zijn invloed op de universitaire jeugd breidde zich ook uit tot buiten de grenzen van zijn leergang. En dat niet omdat hij zulke briljante eigenschappen had: zijn voorkomen was uiterst eenvoudig, welsprekendheid ontbrak hem en in zijn taalgebruik, allesbehalve vrij van barbarismen, was hij oorspronkelijk in die zin, dat hij de regels aan zijn laars lapte. Niettemin werd hij beluisterd met eerbied en niet één student verliet zijn leergang zonder er heldere ideeën over zijn leer en een diepe achting voor de meester van mee te nemen.’

En tóch, al deze welverdiende lofprijzingen ten spijt, zouden het Leuvense professoraat en de daarmee verbonden wetenschappelijke arbeid tot tragische verwickelingen leiden, die Ubaghs' omvangrijk en door velen hooggeëerd levenswerk vrijwel zouden vernietigen; tot verwickelingen, die de auteur van tientallen filozofische werken, waarvan er verscheidene aan universiteiten en seminaria in binnen- en buitenland als officiële handboeken werden gebruikt, in de geschiedenis van de filozofie zouden doen voortleven als de grondlegger van een door het kerkelijk gezag veroordeeld systeem: het traditionalistisch ontologisme.

Wij zouden het doel van deze reeks opstellen uit het oog verliezen als wij hier een uitgebreide en voor menige lezer wellicht onverteerbare uiteenzetting zouden geven van Ubaghs' wijsgerige opvattingen. Degenen, die er meer van willen weten, verwijs ik naar de in wetenschappelijke bibliotheken bewaarde geschriften van de Leuvense professor, en niet in de laatste plaats naar het knappe en boeiende proefschrift, getiteld ‘Gerard Casimir Ubaghs’, waarop 3 juli 1933 de heer H.A.C.M. van Grunsven aan de Nijmeegse universiteit tot doctor in de letteren en wijsbegeerte promoveerde. Voor ons doel is het voldoende in een paar grote lijnen vast te stellen, dat het hier ging om fundamentele vraagstukken betreffende de kennistheorie, d.w.z. die sektor van de wijsbegeerte, die het feit van het menselijk kennen tot object heeft. Als reactie op het rationalisme hebben in de vorige eeuw Franse denkers als de Bonald, de Lamennais en Bonnetty een wijsgerig stelsel verdedigd, dat de onmacht van het menselijk verstand proklameerde om de waarheid te achterhalen. Alleen een openbaring - zo betoogden zij - die tot ons komt door de traditie, de overlevering, kan ons de waarheid doen kennen. Vandaar de naam traditionalisme. Een ander systeem, het ontologisme, dat eveneens tegen de rationalistische denkers was gericht, werd reeds in de zeventiende eeuw door Malebranche verdedigd. Er wordt in gesteld, dat onze algemene begrippen

niet tot stand komen door abstraktie uit de gegevens van de ervaring, maar door onmiddellijke aanschouwing. Ubaghs heeft dit laatste systeem met het traditionalisme gekombineerd en kwam aldus tot de grondstelling, dat onze algemene begrippen noodzakelijk, eeuwig, onveranderlijk en absoluut zijn, niet reëel onderscheiden van God. Met verwerping van de thomistische leer der tussenideeën stelt hij dan ook, dat de aanwezigheid in de mens van deze hem aangeboren begrippen een onmiddellijk, zij het ook menselijk onvolkomen, aanschouwen van God is. De traditie - zo leert Ubaghs - brengt de mens geen begrippen bij; wel is het onderricht een noodzakelijk middel - maar toch niet meer dan een middel - om de van nature reeds aanwezige algemene ideeën tot aktuele kennis te brengen. Uit deze leer trok Ubaghs een aantal konklusies, die hij in zijn befaamde filozofische handboeken en andere werken neerlegde.

Werd reeds in 1834 het veel verder gaande traditionalisme van de Lamennais door Rome veroordeeld, nog geen tien jaar later - om juist te zijn: in 1843 - werden de eerste tekenen merkbaar van de strijd rondom Ubaghs' aanmerkelijk gematigder systeem; een strijd, die zou duren tot 1866, toen zijn werken definitief door Rome werden verboden, en die zelfs in het eerste Vatikaans Concilie duidelijk zijn invloed deed gelden.

De pauselijke nuntius te Brussel achtte het zijn plicht de leer van de Leuvense professor - inmiddels deken van de filozofische fakulteit, doctor h.c. en erekanunnik geworden - aan het oordeel van Rome te onderwerpen. Het gevolg van deze bemoeienis was, dat de Kongregatie van de Index een vijftal stellingen gevaarlijk bleek te achten, waaronder de tegenwoordig ook door vrijwel alle katolieke denkers aanvaarde stelling, dat de klassieke godsbewijzen niet de waarde van een strikt wetenschappelijke bewijsvoering hebben. Dit alles geschiedde in zakelijke en hoffelijke termen, vergezeld van de opdracht aan de schrijver om bij een volgende druk zijn werk op de betreffende punten te verbeteren. Men kan, gezien inhoud en woordkeus van deze Romeinse dokumenten, niet zeggen dat daarmee de leer van Ubaghs onherroepelijk was veroordeeld en de schrijver dus tot onderwerping aan het kerkelijk leergezag verplicht was. De Kongregatie schreef slechts, dat er op de Teodicee, de natuurlijke Godsleer, van Ubaghs aanmerkingen te maken zijn, die dan nader worden geformuleerd, 'opdat - zo staat er letterlijk - de geleerde schrijver door het aanbrengen van sommige verklaringen de moeilijkheden uit de weg kan ruimen, die zijn ontstaan rondom het juiste begrip van zijn boek'. De auteur zelf beschouwde deze brief dan ook meer als een gevolg van de akti-

viteit, die zijn tegenstanders op lang niet altijd verantwoorde wijze ontplooiden, dan als een kategorische afwijzing van zijn systeem. En zoals de zaken op dat ogenblik stonden kan men het hem niet euvel duiden, dat hij zijn opvattingen niet zonder meer prijs gaf. Hij zag in het geval een vrije kwestie, ten aanzien waarvan hij gerust met andere filozofen en theologen van mening mocht verschillen. In de uitgebreide polemieken, die nu in binnen- en buitenlandse tijdschriften ontbrandden beriep hij zich met nadruk op de orthodoxie van zijn denkbeelden, die op vele seminaries met toestemming van de overheid werden gedoceerd en die ook door tal van bisschoppen en andere hoogwaardigheidsbekleders werden aangehangen. De goede trouw van de professor is onbetwistbaar, wat ook wel daaruit blijkt, dat hij zelf via het Belgische episkopaat aandrang op een beslissende uitspraak van Rome in de vaste overtuiging dat zijn rechtzinnigheid dan voor iedereen klaar en duidelijk zou komen vast te staan. Tot een officiële uitspraak kwam het echter niet. Wel ontving Ubaghs goedgunstige brieven van kardinaal Maï, prefekt, en pater Degola, sekretaris van de Kongregatie van de Index, wat hem uiteraard in zijn mening versterkte, maar toch niet geheel bevredigde. Het officiële zwijgen van Rome bewerkte, dat de pogingen om een veroordeling van zijn werk te verkrijgen, door velen als mislukt werden beschouwd en dat de strijd rondom zijn leer zich voorlopig beperkte tot de wetenschappelijke polemiek. Dit duurde tot 1858. In dat jaar verscheen een boek van de Luikse professor Lupus, 'Le Traditionalisme et le Rationalisme', waarin Ubaghs zonder meer van ketterij werd beschuldigd. Gezien de wetenschappelijke faam, die Lupus genoot; gezien ook het feit, dat zijn boek door de bisschop van Luik werd goedgekeurd en door de bisschop van Brugge van een inleidende brief werd voorzien, verkeerde de wijsgerige polemiek opnieuw in een theologische stellingenoorlog, en deze leek zich aanvankelijk zelfs in het voordeel van Ubaghs te ontwikkelen. Samen met enkele Leuvense kollega's zond hij namelijk een uitvoerig exposé van zijn leer naar kardinaal de Andrea, en wel met het doel de Kongregatie van de Index tot een uitspraak te bewegen. Hoewel deze poging, evenals de vroeger ondernomen pogingen, weer schipbreuk leed, kwam er toch een antwoord van de kardinaal persoonlijk, waarin deze onder meer te kennen gaf, dat de hem voorgelegde leer 'terecht te rekenen valt tot die vraagstukken, die door katolieke wijsgeren vrij naar beide zijden kunnen worden besproken'. Helaas verklaarde Paus Pius IX op 18 december 1861 in een brief aan de aartsbisschop van Mechelen het te betreuren, dat aan een stuk - de brief van kardinaal de Andrea - een waarde was toegekend, die het niet had. De Paus legde beide partijen het zwijgen op en stelde een defini-

tieve uitspraak van Rome in het vooruitzicht. Deze pauselijke brief werd drie jaar later gevolgd door een brief van kardinaal Patrizzi, prefekt van de Kongregatie van het Heilig Officie, met de opdracht aan Ubaghs om zijn leer op enkele punten te herzien en met het verbod om die leer aan universiteiten en seminaries te onderwijzen. Ubaghs, door deze gang van zaken zeer teleurgesteld, verklaarde nochtans zich zonder voorbehoud aan de beslissing van Rome te zullen onderwerpen en dus zijn werk te zullen herzien. Hij begon onmiddellijk een nieuwe uitgave van zijn 'Logica' en zijn 'Theodicee' voor te bereiden, maar klaarblijkelijk bleef zijn overtuiging van eigen gelijk hem parten spelen. Ook die nieuwe uitgave kon in Rome geen genade vinden. Erger nog: de Kongregaties van de Index en de Inquisitie verklaarden een zo nauwkeurig mogelijk onderzoek te hebben ingesteld naar de werken van 'Deken en Professor Gerard Casimir Ubaghs' en tot de konklusie te zijn gekomen, dat daarin 'leerstellingen of meningen (worden) gevonden, die niet zonder gevaar kunnen worden gedoceed. Dit gevoelen - zo schrijven de Kongregaties - heeft Zijne Heiligheid Pius IX bevestigd en met zijn hoogste gezag bekrachtigd.' De brief was vergezeld van zeven leerstellingen, die expliciet werden veroordeeld als gevaarlijk.

Ubaghs aanvaardde van dat ogenblik af de veroordeling van zijn werk ten volle. Er waren tal van mensen, die in de hitte van de strijd dachten, dat een eventuele veroordeling voor hem aanleiding zou worden om de kerk te verlaten. Dit vermoeden werd nog sterker toen het Belgische episkopaat hem dwong zijn ontslag als hoogleraar te nemen. Maar lijnrecht het tegenovergestelde geschiedde. Onmiddellijk schreef hij aan de aartsbisschop: 'Volgens de plicht van iedere katolieke priester haast ik mij U te verklaren, dat ik mij op eenvoudige, absolute en algehele wijze aan deze beslissing onderwerp.' In een officiële schriftelijke verklaring, na zijn dood gepubliceerd, heeft hij zijn volledige onderwerping nog eens duidelijk bevestigd.

Van zijn veroordeling af - zo lezen wij in het 'Annuaire' van de Leuvense universiteit - vulde hij zijn dagen geheel en al met het nederigste en eenvoudigste gebed. Door allen, die met hem in aanraking kwamen, werd hij bewonderd en vereerd. Toen in 1868 kardinaal Dechamps zijn plechtige intocht hield in Leuven als nieuw benoemde aartsbisschop, was Ubaghs een van de eersten, die hij bezocht, en toen de al ernstig zieke emeritus-professor zijn gouden priesterfeest vierde, hebben de rector magnificus, vele hoogleraren en ook talrijke vroegere tegenstanders in de wijsgerige polemiek hem met grote hartelijkheid gehuldigd. Op 15 februari 1875 is hij met voorbeeldige vroomheid overleden. In de Kollegiale kerk van St. Pieter te Leuven werd

tot zijn nagedachtenis een Requiemmis opgedragen in tegenwoordigheid van het voltallige corps académique.

Het heeft weinig zin stil te staan bij de vraag of Gerard Casimir Ubaghs, in onze dagen levend, op de zelfde wijze door Rome zou zijn bejegend. Het bewustzijn, dat men vele malen in de geschiedenis banvloeken slingerde naar stellingen, die achteraf juist bleken of althans niet met de orthodoxie in strijd, heeft ook daar tot grotere voorzichtigheid geleid, al is de negentiende-eeuwse, of beter: de na-tridentijnse geest in de Romeinse Kongregaties zeker nog niet gestorven. Ook al behoort het veroordelen van aperte dwalingen tot de blijvende taak van de kerk, wij mogen na het tweede Vatikaans Concilie zeker een ontwikkeling verwachten in de richting van die vrijheid van opvatting op velerlei gebied, die met de menselijke waardigheid overeenstemt.

**Nikkela Reubsæet,
hertog van Camposelice**

In dit verhaal vraag ik uw aandacht voor het leven van een gekke vent. U begrijpt natuurlijk, dat ik hier niet een man bedoel, die in ernstiger mate gek was dan veel mensen, die men normaal pleegt te noemen. In dat geval immers zou hij alleen maar recht op ons mededogen hebben. Ik bedoel: een man, bij wie de duidelijke onderkenbare, nogal de lachlust prikkelende pathologische trekken samenvielen met een zeldzame scherpzinnigheid, een taaie ondernemingslust en een meer dan gewoon muzikaal talent. Ik wil deze man - Nikkela Reubsæet - niet een genie noemen, zoals dat geschiedt in enkele

oude, door mij geraadpleegde artikelen en documenten. Vroeger sprong men trouwens in ons gewest - dit tussen haakjes - nogal royaal met het predikaat genie om, en als ik in oude Limburgse bladen en tijdschriften lees wie er zo al allemaal geniaal moeten zijn geweest, dan bekruipt mij de neiging om, als iemand mij talentvol zou noemen, die kwalifikatie als een beledigende kleinering af te wijzen.

Maar goed, was Nikkela Reubsaet geen genie, hij behoorde in elk geval tot de markante mensen - in alle tijden kwamen ze voor - die weliswaar niet de moeite van het herdenken waard zijn, omdat zij in de een of andere sektor van kunst of wetenschap werkelijk iets groots hebben gepresteerd, maar doodgewoon omdat zij leefden vanuit een buitengewone persoonlijke oorspronkelijkheid en daardoor min of meer legendarische figuren werden. Zij deden in hun leven iets, soms iets heel vreemdsoortigs, waardoor zij zich onderscheidden van hun tijdgenoten op een wijze, die vele jaren, een enkele maal zelfs eeuwen na hun dood nog altijd op hun levensgeschiedenis het stempel bleef drukken van een zeldzame sensatie. Het verhaal van hun aardse belevenissen wordt, al of niet geboekstaafd, door de ouders aan hun gretig luisterende kinderen verteld en deze geven het later weer onder even grote belangstelling door aan een volgende generatie. Totdat ten slotte ook aan hun het woord van de Psalmist wordt bewaarheid, dat de mens is als een bloem die ten prooi valt aan de barre winden en waarvan later zelfs niet meer bekend zal zijn waar zij heeft gestaan. Dit lot heeft zich gelukkig nog niet voltrokken aan de Sittardse schoenmakerszoon, die als huisschildersleerling begon en na een veelbewogen leven eindigde als schatrijke hertog van Camposelice.

In het Neilesgetske, nabij de tegenwoordige Rosmolenstraat, hadden de Zusters van Liefde in de vorige eeuw een buurman, Victor Reubsaet, die tot zijn eigen niet geringe trots in Sittard en verre omgeving met de eervolle bijnaam Hans Sachs werd aangeduid. En al had de man niet het talent van de zestiende-eeuwse dichterlijke verteller, zijn geestigheden en de flitsende aforismen van zijn schoenmakersfilozofie maakten hem tot een populaire, overal welkome persoonlijkheid. Hij was gehuwd met Maria Dassen, een vriendelijk en gedienschtig mens, die echter als huisvrouw een glansrijk model voor Jan Steen zou zijn geweest. In dit gezin, waarin op 26 april 1843 de held van ons verhaal werd geboren, heerste een goedaardige Bohèmesfeer. Een vaste dagorde was er niet, iedereen deed en liet wat hij wilde, en in tegenstelling tot de voor kleine plaatsen kenmerkende mentaliteit kon het de Reubsaets niets schelen wat de mensen ervan dachten.

Voor Nikkela, in zijn jeugd Klaöske genoemd, was dan ook de lagere school een instituut, dat hij volgens een eigen, allesbehalve overladen lesrooster bezocht, wat in die leerplichtloze tijd mogelijk was. Vlug van begrip, leerde hij er desondanks lezen, schrijven en rekenen, - drie vakken, die toch op zijn minst tot de geestelijke inventaris van een toekomstige hertog moeten behoren. Maar die hertogelijke kroon lag nog in een ver verschiet. Na de lagere school moest Klaöske het voorlopig met de verfkwast en de kalkemmer doen. Hij werd als leerling bij een huisschilder tewerkgesteld. Het zou echter een zeer ‘voorlopig’ worden, want lang hield hij het bij zijn baas niet uit, en met alle respect voor het schildersberoep mogen wij wel zeggen: gelukkig! Kinderen immers met een buitengewone muzikale aanleg kunnen beter in figuurlijke zin kleur in het leven van hun medemensen brengen en horen dus thuis op die plaats, waar de mogelijkheid tot ontwikkeling van hun talent wordt geboden. Muzikale aanleg wás er bij Klaöske, zowel vokaal als instrumentaal, maar geld om hem naar een muziekschool te sturen ontbrak. Tóch stond het voor hem vast: hij zou zijn leven aan de muziek wijden, hoeveel moeilijkheden hij ook zou moeten overwinnen. En zo viel na enig wikken en wegen de beslissing, dat hij vioolles zou nemen bij de enige Sittardse muziekonderwijzer, een zekere Grossschell. Veel heeft de knaap niet opgestoken van deze pedagoog, die het bier boven de lier prefereerde, en die dikwijls als de leerling de cijns van zijn toewijding aan de Muze kwam betalen, zelf bezig was zijn royale offers te brengen in de een of andere tempel van Bacchus. Dit was dus de eerste moeilijkheid, die moest worden overwonnen. En zij werd overwonnen, dank zij Jules Reubsæet, zijn oudere broer, die een voortreffelijk violist was en tevens over voldoende didactisch talent beschikte om aan Klaöskes eerste muzikale ontwikkeling leiding te geven. Lang bleek deze leiding niet noodzakelijk, want toen Klaöske op zestienjarige leeftijd Sittard verliet, was hij niet alleen een virtuoos op de viool, maar óók op de cornet à piston en de piano. Daarbij was hij - wat onder normale omstandigheden al een uitzonderlijke prestatie zou zijn geweest! - zo ver gevorderd, dat hij op deze drie instrumenten les kon geven. Aangesteld bij het Utrechts Orkest, bezorgden zijn muzikale kwaliteiten hem dan ook al spoedig een grote toeloop van leerlingen en als gevolg daarvan een royaal bestaan. Op 23 juni 1864 trouwde hij met het Utrechtse meisje Catharina Anna van Antwerpen, die echter tien jaar later bij de Maastrichtse arrondissementsrechtbank echtscheiding aanvroeg en verkreeg wegens - en dit is minder fraai - kwaadwillige verlaten van de man.

Een jaar na zijn huwelijk, in 1865 dus, werd hij benoemd tot leraar aan de

stedelijke muziekschool te Groningen en eerste pistonist van de Groningse Harmonie.

Of zijn hart hem naar het zuiden trok? Wij weten het niet. Zeker is in elk geval, dat hij het in de Martinistad niet lang uithield en wij hem weldra weer in Sittard ontmoeten, wat eigenlijk - gezien zijn reeds bereikt sukses - een degradatie voor hem betekende. Dat hij in Groningen een geëerde positie innam als musicus en leraar en in Sittard een onzekere toekomst tegemoet ging kon hem klaarblijkelijk niets schelen. Ook wat dat betreft heeft Nikkela Reubsaet zijn leven lang de Bohèmesfeer van het ouderlijk gezin meedragen. Beviel de plaats, waar hij zich had neergelaten, hem niet, dan vertrok hij doodgewoon naar een andere, die hem aantrekkelijker voorkwam. Hij was trouwens getalenteerd en vooral ondernemend genoeg om het ook in Sittard wel te rooien. Nauwelijks was hij er gevestigd of hij stampte er een strikje uit de grond. Daarmee gaf hij door geheel Zuid-Limburg het ene concert na het andere, terwijl overal de danslievende jeugd hem met zijn muzikanten in de danszalen verwelkomde. Dit duurde drie jaar. In 1867 verliet hij zijn vrouw en tweejarig dochttertje - aanleiding tot de later uitgesproken echtscheiding - om in Brussel nog wat lessen aan het conservatorium te volgen en tevens zijn prachtige tenorstem te kultiveren. Hij studeerde met zoveel sukses dat hij na één jaar studie de eerste prijs behaalde, iets wat nog nooit eerder was voorgekomen.

Na een tijdje aan de Vlaamse Schouwburg werkzaam te zijn geweest, begon hij als salonzanger op te treden. Dat hij ook in die kwaliteit in Parijs, Londen en andere grote Europese steden lauweren oogstte getuigen van tal van persberichten uit die dagen. Zelfs het Engelse hof schijnt hem enkele malen te hebben uitgenodigd. Zijn werk bracht hem met de hoogste maatschappelijke kringen in contact, en dat heeft geleid tot zijn kennismaking met Isabelle Eugenie Boyer, multimiljonair en weduwe van de befaamde Amerikaanse naaimachinefabrikant Singer. Met haar trad hij te Londen in het huwelijk op 8 januari 1879, en hiermee zitten wij midden in de gekke kant van het verhaal. Is het dan zo gek - zult U vragen - dat iemand een tweede huwelijk sluit, en dat nog wel met een multimiljonair? Op zichzelf is dat zeker niet gek, integendeel! Ik zou niet graag de mensen tellen, die bereid zouden zijn een dergelijke dame met armen en benen om de hals te vliegen, zelfs al werd zij in een zak geprezen. Het gekke van het geval is, dat Isabelle Boyer in de overtuiging verkeerde, dat zij huwde met de hooggeboren heer Nicolaas Reubsaet, Burggraaf d'Estenburgh de Bloemendaal en dus burggravin werd.

In een brief, met een aantal andere brieven door een schrijver, die zich Archaiophilos noemt, in jaargang 14 van 'De Nedermaas' gepubliceerd, schrijft Reubsaet met een ongelooflijke brutaliteit: 'De burggravin is mooi, goed, vriendelijk en verenigt in zich alle eigenschappen om de plaats in de maatschappij in te nemen, die mijn geboorte en mijn talenten haar bieden. Op onze huwelijksdag gaf zij mij twee miljoen franken tesjegdij veur nao de Gelaender kirmes te gaon'. Verder schrijft hij er in geslaagd te zijn na een debat van drie weken zijn hoge afkomst te bewijzen tegenover vier personen: een advocaat, een notaris, een dokter en een rijke industrieel. 'En daarbij had ik ook nog het nadeel - zo gaat hij dan voort - dat alles in het Engels ging, een taal die ik nog niet zo goed beheers als het Frans en het Chinees.'

Hoe Reubsaet dit alles heeft klaargespeeld in een milieu van aristokraten en intellectuelen is een raadsel, althans voor wat de intellectuelen betreft. Vast staat wel, dat hij zich op de een of andere slinkse manier papieren heeft weten te verschaffen, die zijn beweringen aanvaardbaar maakten. Maar intussen bevond zich in de Sittardse registers van de burgerlijke stand het onwraakbare en onwrikbare bewijs, dat het geboorteslot van burggraaf d'Estenburgh de Bloemendaal in het Neilesgetske stond, en dat zijn ouders de populaire schoenmaker Victor Reubsaet en zijn wettige echtgenote Maria Dassen waren. Bij alle documenten, waarvan Nikkela zich had weten te verzekeren, ontbrak ten enenmale het voornaamste: een uittreksel uit het geboortenregister van zijn vaderstad. Maar ook dat wilde hij hebben, en wel geredigeerd volgens zijn wensen. Ziehier hoe hij het zonder blikken of blozen vraagt aan een Sittardse notabele: 'Al mijn papieren zijn nu in orde; alleen een uittreksel uit het geboortenregister ontbreekt nog. Op het uittreksel moeten twee voornamen staan: Victor Nicolas. Naam van de vader: Jean-Baptiste Victor Reubsaet, rentenier, gehuwd met Eudoxie Marie Louise gravin d'Estenburgh.' Toen de Sittardse autoriteiten hem het gewenste uittreksel toezonden, maar daarin de werkelijke naam van zijn moeder vermeldde, was hij zeer teleurgesteld en schreef: 'U begrijpt dat het beste wat ik kon doen - en dat heb ik dan ook gedaan - was, het papier dat mij werd toegezonden te verscheuren, omdat het mij van geen enkel nut kan zijn. Het geeft mij Maria Josepha Dassen tot moeder, terwijl ik altijd heb gezegd, dat mijn moeder gravin d'Estenburgh heette. 'Tóch bleef hij nog herhaalde malen aandringen om het stuk in de door hem gewenste redactie te verkrijgen. In een latere brief stelde hij een modifikatie voor, die, naar hij meende, hem het stuk zou kunnen bezorgen en anderzijds de gemeentelijke autoriteiten zou kunnen bevredigen.

Er moest namelijk komen te staan: Maria Josepha Dassen van de graven d'Estenburgh. Of hij zich zó in zijn rol had ingeleefd, dat hij zelf meende de waarheid te spreken, wij weten het niet. Hij tekende in elk geval bij dat verzoek aan: ‘Wat de toevoeging aan mijn moedersnaam “van de graven d'Estenburgh” betreft, dit zoude misschien moeielijk schijnen, maar het is de waarheid. Mijne moeder was de dochter van een graaf van Estenburgh, dat heb ik laats jaar in Weenen bewezen, en ik kan het desnoods doen affirmeeren door twee getuigen, een van Sittard en een van de Pruisse grenzen.’ Maar in Sittard gaf men geen krimp!

Intussen had Nikkela zich met zijn goudvis in Parijs gevestigd, waar hij in een van de voornaamste wijken aan de Avenue du Roi de Rome een kapitaal huis had gekocht voor 950.000 franken (en dat waren in die tijd franken met de volle goudwaarde!). Bij het huis waren een stal voor tien paarden en een koetshuis voor zes rijtuigen. Het meubilair kostte 300.000 franken en als persoonlijke liefhebberij had Nikkela een indrukwekkende schilderijengalerij en een kostbare kollektie oude muziekinstrumenten aangelegd.

In zijn door Archaiophilos in ‘De Nedermaas’ gepubliceerde brieven, waaruit ook de gegeven citaten, deels uit het Frans vertaald, afkomstig zijn, etaleert Reubsaet zijn rijkdom met een naïeve zelfheerlijkheid, die, als men zijn luxe in het licht van zijn vroegere armoede beschouwt, wel verklaarbaar is, maar toch ook ergens op een gebrek aan geestelijke inhoud wijst, ja soms zelfs het karakter draagt van een zelfverheffing, die de grenzen van gerechtvaardigde trots op bereikte resultaten ver overschrijdt. Het ligt dan ook geheel in de lijn, dat hij op den duur de titel van burggraaf, die hij zeker ten onrechte voerde, maar die in Parijs algemeen voor goede munt werd aangenomen, toch eigenlijk wat beneden zijn stand achtte. In 1880 wordt uit zijn brieven duidelijk, dat hij naar een hertogelijk kroontje verlangt. Hij meldt zijn Sittardse vriend, dat met dit doel een Italiaanse graaf voor hem het nodige spuurwerk verricht. Er moet nu namelijk worden bewezen dat Reubsaet van een oud Italiaans hertogelijk geslacht, de Robattis, afstamt. De Italiaan, waarschijnlijk te goeder trouw, wilde zich binnen het kader van zijn taak ook naar Sittard begeven, om daar in de gemeentelijke archieven rond te neuzen. ‘Ik heb het hem ontraden - schrijft Reubsaet wijselijk - en hem gezegd, dat daar al het nodige onderzoek werd verricht en niets werd gevonden. Over mijn familie heb ik hem het volgende verteld: mijn vader, de heer Reubsaet, was Oostenrijker, mijn moeder, Madame Dassen d'Estenburgh Zweedse, en mijn ouders vertoefden op doorreis in Sittard toen ik werd geboren.’ Hoe het ook zij, op 12 juli 1881 komt de brief, waarin hij aan de onbekende

Sittardenaar meldt dat (zo staat het er) de koning van Italië hem heeft hersteld in zijn familierechten en hem de titel heeft verleend van hertog van Camposelice. ‘Ziedaar - schrijft hij patetisch -, nu ben ik hertog van Camposelice voor God en alle mensen!’ Gelijktijdig benoemde koning Umberto hem tot ridder in de orde van St. Mauritius en Lazarus, de oudste militaire orde van Europa, en verleende hem tevens het recht tot het dragen van een generaalsuniform. Tenminste, zó staat het in de bewuste brief en zó wil het de traditie in Sittard. Of het ooit door iemand nauwkeurig geverifieerd is weet ik niet. Na al wat ik tot nu toe heb verteld over Reubsaets manipulaties lijkt mij een lichte twijfel niet op het niveau van een zonde tegen de H. Geest te liggen.

In de Parijse villa werden de soirées nu nog luisterrijker en Reubsaet zelf nog royaler met zijn steun aan jonge kunstenaars en het stimuleren van kunstzinnige evenementen. Pierre Benoît's oratorium ‘Lucifer’ liet hij eerst tweemaal te Milaan en daarna in het Parijse Trocadero opvoeren door 350 personen. Op een van zijn soirées gaf hij de jonge Amsterdamse violist Wolf, eerste prijswinnaar aan het Parijse conservatorium, een Stradivarius van 20.000 franken cadeau, louter omdat zijn spel hem goed beviel en hij een landgenoot was. Ook alle mogelijke organisaties op ander terrein hadden zijn steun, waarbij hij ook Sittard niet vergat. De gymnastiekvereniging ‘Swentibold’, de fanfare en vooral het komitee voor de armen, dat in de strenge winter van 1879-1880 werd opgericht, ontvingen van hem royale giften. Er kwam echter één typerende konditie bij: het móest in de krant; de volledige tekst van het persbericht stuurde hij gelijktijdig met de gift!

Eenmaal is Reubsaet voor zijn dood nog in Sittard geweest. Bij die gelegenheid bestelde hij een rijtuig met zes paarden, om hem als een vorst door de hoofdstraten naar hotel Haenen aan het Marktpllein te rijden, waar hij een groot diner gaf voor al zijn jeugdvrienden, die nog in leven waren.

Lang heeft Nikkela niet van zijn hertogelijke status kunnen genieten. Noch het zo vurig begeerde kroontje, noch de miljoenen, die de fortuin hem bracht, hebben kunnen beletten, dat hij aan een ernstige en langdurige ziekte ten prooi viel, die zijn leven op 2 september 1887 afsneed. Hij was toen slechts 43 jaar oud.

In het begin van dit verhaal noemde ik Nikkela Reubsaet een gekke vent. Na zijn levensgang te hebben gevolgd zult ook U, waarde lezer, deze benaming, in de juiste zin opgevat, niet misplaatst achten. Had zijn avonturiersnatuur hem niet parten gespeeld, dan was hij misschien een groot kunstenaar geworden. Nú hebben zijn grenzenloze eerezucht en zijn manische jacht naar

adellijke titels hem tot een figuur gemaakt, die - ook al erkent men zijn talenten - toch vóór alles een zekere meewarigheid en een neiging tot humoristische benadering in ons wekt. Maar tóch... Al is het voor een Italiaanse hertog niet veel, hij heeft er een Reubsaetlaan in Sittard aan overgehouden.

**Henri du Mont,
organist van de koning**

Formeel beschouwd, was Henri du Mont, de befaamde zeventiende-eeuwse musicus, geen Maastrichtenaar. Formeel, d.w.z. als men iemands geboorteplaats tot beslissende maatstaf verheft, hetgeen mij in niet weinig gevallen onjuist voorkomt. Aan de plek, waar iemands wieg stond, kan men, naar ik meen, alleen maar dan in relatie tot zijn persoon een bepaalde waarde toekennen als ze voor die persoon méér heeft betekend dan het toevallige startpunt van zijn levensreis. Wie aan zijn geboorteplaats nauwelijks een herinnering bewaart, maar zijn kinder- en jeugd jaren onafscheidelijk tegen

een geheel andere lokale achtergrond ziet, behoort in werkelijkheid tot de stad of streek, die haar stempel op zijn geestelijke vorming drukte. Zo kan men weliswaar van Henri du Mont zeggen, dat hij in 1610 in het bij Luik gelegen plaatsje Villers l'Evêque het levenslicht aanschouwde, maar van doorslaggevende betekenis voor zijn persoonlijke vorming en voor zijn roemvolle toekomst was het feit, dat hij al op jeugdige leeftijd naar Maastricht verhuisde en zich zijn leven lang - er zijn vele tekenen, die daarop wijzen - Maastrichtenaar in hart en nieren bleef gevoelen. Over zijn privé-leven, over zijn aard en karakter zijn slechts weinig gegevens tot ons gekomen; maar toch geven de omstandigheden, waaronder hij opgroeide en zowel in Maastricht als later in Parijs leefde, voldoende aanwijzingen voor een portret, dat, al vertoont het van de mens slechts de contouren, de kunstenaar des te duidelijker naar voren haalt.

Maastricht was ook in de zeventiende eeuw al een stad, waar de kerkmuziek een oude traditie kende en in hoge ere stond. Bekend om zijn luisterrijke liturgische plechtigheden, was de oude Maasstad een centrum, waartoe uit verre omgeving talentvolle jongelui zich aangetrokken gevoelden, en menigeen kreeg er, wat zijn muzikale ontwikkeling betreft, de kans van zijn leven. De kapittels van Sint Servaas en Onze Lieve Vrouwe immers spaarden, als zich beloftevolle jongens presenteerden, kosten noch moeite om hun talenten tot volle wasdom te brengen. Elke vakante plaats - zowel vokaal als instrumentaal - trachtte men via een nauwgezette selectiemethode zo goed mogelijk te bezetten, en over het algemeen was daarbij niet de maatschappelijke afkomst, maar uitsluitend de aanleg het beslissend criterium. Tal van bekende musici kwamen dan ook al op jeugdige, soms zeer jeugdige leeftijd naar Maastricht, om in de kapittelschool eerst een opleiding tot choraal te ontvangen en vervolgens, na een uitgebreidere muzikale vorming, als muzikant een vaste verbintenis aan te gaan. Zo werd ook Henri du Mont reeds als elfjarig knaapje door het kapittel van de Lieve Vrouwe-kerk aangenomen als leerling, en na korte tijd was het duidelijk, dat hij niet slechts over een meer dan middelmatige aanleg beschikte, maar ook een zeldzame veelzijdigheid aan de dag legde. Op vrijwel alle instrumenten en in alle leervakken bereikte hij de hoogst mogelijke resultaten. Toen hij de leeftijd van zestien jaar had bereikt, werd hem een muziekprebende toegekend - een subsidie, zouden wij tegenwoordig zeggen - wat inhield dat hij tot de bekwaamste krachten werd gerekend, met wie men graag een overeenkomst op langere termijn sloot. Priester is hij nooit geworden; wel was hij, zoals destijds alle aan de eredienst

verbonden musici, clericus, d.w.z. door kleding en tonsuur in de geestelijke stand opgenomen. Later zou hij het zelfs tot kanunnik van de Sint Servaas brengen, wat mogelijk was - en theoretisch nog steeds mogelijk is - zonder enige wijding te ontvangen. De hem toekomende titel van ‘Abbé’, die in sommige door niet-katolieken geredigeerde uitgaven vaak zonder meer als ‘Abt’ wordt vertaald, betekent in feite niets anders als een verwijzing naar zijn niet-priesterlijke klerikale functie in de liturgische diensten.

Leidde de jonge du Mont als choraal het eenvoudige, sobere leven, dat voor deze proeftijd kenmerkend was (de togas werden door het kapittel verstrekt en de salariëring geschiedde in natura), enkele jaren later zou dat anders worden. Het was wel een hoogst zeldzame uitverkiezing, dat hij op twintigjarige leeftijd - in 1630 - tot organist van de Lieve Vrouwe-kerk werd benoemd en tevens alle stoffelijke hulpmiddelen ter beschikking kreeg gesteld om bij beroemde meesters in het buitenland zijn muzikale vorming te vervolmaken. De gelijktijdigheid van enerzijds deze eervolle benoeming, die - zo zou men zeggen - du Mont meer nog dan voordien aan Maastricht had moeten binden, én anderzijds het scheppen van de mogelijkheid om hem naar elders te laten vertrekken, maakt wel een enigszins vreemde indruk. Wij zien dan ook de talentvolle musicus Maastricht verlaten juist op het ogenblik, dat hij de kans had zijn grote gaven in dienst van de Lieve Vrouwe-kerk onbelemmerd te ontplooiën. Men zou, als men niet alle factoren in zijn oordeel betreft, wellicht geneigd zijn van ondankbaarheid te spreken als iemand na het kosteloos genieten van een voortreffelijke muzikale opleiding het stof van de zolen schudt en, ondanks herhaalde aanmaningen van het kapittel om terug te keren, zijn heil elders zoekt. Toch mogen wij du Mont in verband met deze gang van zaken niet al te hard beoordelen. Immers, in de jaren dertig van de zeventiende eeuw bood het belegerde en menigmaal leeggeplunderde Maastricht, waar epidemieën en gewelddaden - men denke aan de geschiedenis van pater Vinck en de zijnen - aan de orde van de dag waren, niet de vereiste voorwaarden, waaronder een musicus van grootse allure zich vrijelijk kon ontplooiën. Zowel pater Albers S.J. in een ‘Publications’-artikel van 1931 als pastoor Welters in ‘De Nedermaas’ van 1933 opperen zelfs de mogelijkheid, dat du Mont zich op grond van politieke motieven niet meer in Maastricht liet zien, en dat hij reden had om zich bij een eventuele terugkeer in zijn veiligheid bedreigd te achten.

Hoe het ook zij, in 1638 blijkt hij de wijk te hebben genomen naar Parijs, toenmaals de schitterende residentie van Lodewijk XIV, de ‘roi soleil’, die

rondom zich beroemde mannen op elk terrein en uit alle landen verzamelde. In de Franse hoofdstad begon zijn ster snel te stijgen. Zijn buitengewone muzikale gaven trokken al spoedig de aandacht van de kerkelijke autoriteiten, waarbij een voor zijn roem bevorderlijke faktor lag in het feit, dat zijn aspiraties en opvattingen betreffende de kerkmuziek geheel pasten in het kader van zijn tijd. Het aloude gregoriaans bevond zich in een tijdperk van verval, dat eerst in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw zou eindigen. Ook in de kerkelijke eredienst deed in de zeventiende eeuw de barokmuziek haar intrede en maakte het sobere, eenstemmige gregoriaans met zijn vrije ritmiek hoe langer hoe meer plaats voor de emotioneel geladen barokprodukten met hun dramatische expressiviteit, hun hevige spanningen en hun niet zelden pralerige overladenheid. Ongetwijfeld heeft ook de barok grote kunstenaars en werken van blijvende waarde voortgebracht, maar over het algemeen zijn deze laatste meer geschikt voor de concertzaal dan voor de kerk. Dit geldt ook voor du Mont's werk als komponist; want of men nu zijn nietreligieuze werken beschouwt, waarvan de meeste thans vergeten zijn, dan wel zijn ook nu nog steeds befaamde 'Messe Royale', in alles domineert de barok, die, wáár zij zich ook op het terrein van de liturgie manifesteert, geestelijke motieven aan profane uitdrukkingvormen paart. Dat het ongemene talent, waarmee du Mont in het Parijse leven naar voren trad, werd opgemerkt en gewaardeerd, bewijst zijn benoeming, nog geen twee jaar na zijn aankomst in de Franse hoofdstad, tot organist van Saint-Paul, een van de grootste parochies der stad. Zijn meesterschap in het orgelspel trok belangstellenden van heinde en ver, die zich 's zondags voor het kerkgebouw verdrongen, om toch maar een plaats te bemachtigen; een overigens niet ideale instelling voor zondagse misgangers! Na korte tijd drong de faam van de grote musicus zelfs door tot in het koninklijk paleis, en weldra werd de oud-Maastrichtenaar door Lodewijk XIV met eerbewijzen overladen, die evenzovele blijken van vertrouwen en bewondering waren. Eerst werd hij tot organist van 's konings broer, de hertog van Angers, benoemd; daarna tot intendant van de partikuliere muziek van de koningin (wat dát eigenlijk is weet ik niet!), en ten slotte werd hij door Lodewijk persoonlijk uitverkoren tot zijn privé-organist en tevens tot directeur van de koninklijke kapel. Aldus deed hij zijn entrée aan het hof, om daar in het op dit terrein hoogste ambt luister bij te zetten aan de godsdienstplechtigheden en eveneens aan de grote feesten, die de koning - helaas op de rug van zijn arme onderdanen! - in overvloed deed plaatsvinden.

Had du Mont nu, op het toppunt van zijn roem gekomen en levend in de

schaduw van de Franse koningstroon, de oude Limburgse Maasstad vergeten? Niets is minder waar dan dat! Het is natuurlijk niet meer na te gaan hoe vaak hij de ‘jardins de Versailles’ voor het Vrijthof verwisselde, maar zeker is - en dit lijkt mij wel typerend! - dat hij in 1653 de stad van zijn jeugd kwam bezoeken met een zeer persoonlijke bedoeling, namelijk om het hart van een Maastrichts meisje te veroveren. De gevierde man, die in Parijs zeker wat men noemt ‘een goede partij’ had kunnen vinden, kwam dus naar Limburg, om daar zijn levensgezellin te zoeken. Ligt in deze reis niet een duidelijke aanwijzing voor de ernst van zijn persoonlijke levensopvatting, die door het wufte, mondaine, ja wij mogen wel zeggen beruchte leven in de Franse hofkringen niet was aangetast? Weldra bleek, dat hij niet vergeefs naar Maastricht was gekomen. In Mechtild Loyens, dochter van de burgemeester, vond hij de vrouw, die aan zijn verwachtingen beantwoordde. Waarschijnlijk heeft hij haar reeds bij vroegere bezoeken ontmoet en werd mede door haar aanwezigheid zijn hart naar Limburg getrokken; maar daarover licht de geschiedenis ons niet in. In elk geval verheugde geheel de burgerij zich met hem en zijn uitverkorene toen beiden elkaar op 21 augustus 1653 in de Sint Nikolaaskerk het jawoord gaven. Ook zijn broer, Lambert du Mont, die hem was opgevolgd als organist van de Lieve Vrouwe-kerk was bij de plechtigheid aanwezig. In de archieven vinden wij vermeld, dat deze, samen met een zekere Willem Schroeder, als huwelijksgetuige optrad.

Enkele dagen na het grote feest aanvaardde het echtpaar de reis naar Frankrijk, waar het aan het hof van Lodewijk XIV en ook door de vele vrienden, die de bruidegom in artistieke kringen telde, hartelijk werd begroet. De ‘organiste du roi’ vatte zijn taak weer op, nu gestimuleerd en geïnspireerd door zijn eveneens muzikaal zeer begaafde vrouw. Bij vele gelegenheden ontving hij als blijken van erkentelijkheid en bewondering voor zijn muzikale prestaties van de koning persoonlijk en ook van buitenlandse vorsten de hoogste onderscheidingen.

Zoals dat het geval is met vrijwel alle mensen, wier aanleg hun tot bijzondere prestaties in staat stelt, was ook hij zo verknocht aan zijn werk, dat hij aan rust nemen niet dacht. Voor hem zelf was zijn muzikale loopbaan niet wat men noemt ‘een geslaagde carrière’, die na een aantal dienstjaren recht geeft op een goed pensioen en een rustige levensavond, integendeel! Hij blééf de muze onwankelbaar trouw en zou ongetwijfeld tot zijn laatste levensdag als organist zijn opgetreden en tevens de koninklijke kapel hebben geleid als de ouderdom het ten slotte niet had gewonnen van zijn krachtig gestel. Op 73-jarige leeftijd - en dat was destijds een zelden bereikte ouderdom - zag hij

zich in 1683 gedwongen tot rust, wat voor iemand, die tot aan de uiterste grens van zijn fysieke mogelijkheden in het getouw blijft, doorgaans de nabijheid van de dood betekent. Zo ook voor Henri du Mont. Een snel voortschrijdende ouderdomsverzwakking sloopte zijn laatste krachten en op 8 mei 1684 - nog geen jaar nadat hij orgel en dirigeerstok moest prijsgeven - bereikte zijn aardse levensreis het eindpunt.

Voor ons wel interessant is de vraag of er ook na zijn huwelijk nog een veelvuldig contact heeft bestaan tussen Henri du Mont en de stad van zijn jeugd. Natuurlijk moeten wij bij het beantwoorden van deze vraag in aanmerking nemen, dat 'veelvuldig contact' drie eeuwen geleden iets anders was als tegenwoordig, tenminste voor mensen, die door de afstand Parijs-Maastricht werden gescheiden. Wie wel eens in een oude jaargang van 'De Nedermaas' het historisch verhaal las over de Maastrichtse advocaat Belgens, die op 19 januari 1645 naar Den Haag vertrok, om daar op 31 januari (dus na twaalf dagen) te arriveren, zal begrijpen, dat het voor du Mont en zijn echtgenote ondoenlijk was zo nu en dan even een weekendje naar Maastricht over te wippen. Trouwens, niet alleen de afstand en de gebrekkige communicatiemiddelen beletten dat, maar niet minder de gevaren, die een dergelijk uitstapje meebracht in die tijd van overal rondtrekkende soldatenhorden, die van roof en plundering leefden. Toch staat het wel vast, dat du Mont nog herhaaldelijk in Maastricht vertoefde. Over een van die bezoeken wordt zelfs een merkwaardige geschiedenis verhaald, die er op wijst hoe nauw hij zich met die stad verbonden gevoelde.

In het jaar 1673 moest Maastricht zich op 30 juni, na een beleg van drie weken aan de Franse troepen overgeven. Du Mont bevond zich gedurende die weken binnen de bedreigde veste, waaruit is af te leiden, dat hij zich aan de zijde van de Maastrichtenaars tégen Lodewijk XIV had geschaard. Immers, wie in een belegerde stad volledige bewegingsvrijheid genoot werd geacht aan de kant van de verdedigers te staan. Het kan zijn, dat het beleg toevallig tijdens een van zijn bezoeken plaatsvond, maar ook dan ligt in het niet verlaten van de stad voor de komst van de vijandelijke troepen een duidelijke stellingneming besloten. Dat dit in die dagen zo werd opgevat blijkt dan ook uit het incident, dat zich voordeed na de overgave, toen Lodewijk XIV als overwinnaar zijn plechtige intocht hield. Ergens onder het publiek, dat langs de weg de stoet gadesloeg, merkte de koning vanuit zijn staatsiekoets plotseling zijn beroemde organist op. Hevig verontwaardigd, liet hij hem op staande voet bij zich roepen en vroeg hem rekenschap van zijn aanwezigheid in Maastricht

met de woorden: 'Wát, du Mont, jij hier, temidden van mijn vijanden in een belegerde stad!' De aldus aangesprokene bleek echter in deze levensgevaarlijke situatie over een verbazingwekkende tegenwoordigheid van geest te beschikken en antwoordde met zijn beminnelijkste glimlach: 'Ik was al vooruitgelopen, Majesteit, om bij uw intocht het Te Deum te spelen'. Klaarblijkelijk heeft de koning deze listige hoffelijkheid voor goede munt aangenomen en, wie weet, misschien met een extra beloning voor zijn ijver beantwoord!

Het nageslacht springt soms allesbehalve piëteitvol om met de nagedachtenis van belangrijke figuren, die hun leven lang kunst en wetenschap talentvol en met grote toewijding hebben gediend. Van velen hunner - op muzikaal gebied behoeven wij slechts aan een genie als Mozart te denken - is zelfs het graf onbekend. Hoewel dit met Henri du Mont niet het geval is, kunnen wij toch weinig bewondering opbrengen voor de onverschilligheid, waarmee in het begin van de vorige eeuw zijn laatste rustplaats werd ontluisterd. Wij weten, dat hij werd begraven in de Saint-Paul, de kerk, die hij in het begin van zijn Parijse loopbaan als organist had gediend. Op zijn graf plaatste men een wit-marmeren monument, waarop de symbolische figuur van 'la musique affligée' werd gebeeldhouwd door een kunstenaar uit de Franse School van de zeventiende eeuw. Dat monument werd verwijderd en verdween spoorloos toen in 1802 de kerk werd afgebroken, maar werd jaren later teruggevonden en deskundig gerestaureerd. Het is een mooi stuk beeldhouwwerk, dat dan ook waardig werd bevonden om als specimen van zeventiende-eeuwse kunst in het Louvre te worden geplaatst. Daar is het in de Salle Puget nog altijd te bezichtigen. Het draagt mede de herinnering voort aan de man, die op de Maastrichtse kapittelschool als klein choraaltje begon en tenslotte in het muziekleven van zijn tijd zo niet de hoogste top, dan toch zeker een door slechts weinigen geëvenaarde hoogte bereikte.

Petrus Regout, de 'pottekeuning'

In de eerste helft van de vorige eeuw vormde de stad Maastricht een merkwaardige uitzondering op het gebied van de industriële ontwikkeling. Z.W. Sneller schildert in zijn werk over de 'Economische en sociale denkbeelden in Nederland in den aanvang der Negentiende Eeuw' een mentaliteit bij onze vaderlandse ondernemers, die door verstarring, achterlijkheid en futloosheid werd gekenmerkt. 'Nederland - zo schrijft hij - is wel heel erg duf en benepen geweest, nu honderd jaar geleden. Tollens tokkelde er zijn los gespannen snaren en zong het lied der Tevredenheid; en oom Stastok, met

slaapmuts of met pruik, zat in zijn voorkamer, mokkend over de stoommachine, die zijn lintweverij had in den grond geboord, en liever renten trekkend uit een door voorvaderen samengegaard kapitaal dan dat hij zich aan de nieuwe industriële ontwikkeling zou hebben willen aanpassen.’ Wij zien dan ook als vrijwel algemene regel dat de ondernemers er niet over dachten de verbetering van het produktieproces door het benutten van de nieuwe technische mogelijkheden en door een rationelere organisatie van de arbeid te bevorderen; en als wij zeggen dat Maastricht een uitzondering op deze regel vormde, dan rijst Petrus Regout voor ons op als de figuur, die, ondanks alle aanleiding tot kritiek, een industrialisatieproces in werking stelde dat op het ogenblik het dynamische beeld van Maastricht voor een niet gering deel bepaalt.

Hoewel ik in afwijking van het onbetwistbaar knappe en boeiende proefschrift van dr. A.J.F. Maenen in Petrus Regout au fond, d.w.z. als kern van zijn persoonlijkheid, niets anders vermag te zien als een keiharde zakenman (wie dat au fond niét is brengt het trouwens in financieel en maatschappelijk opzicht niet zo ver!), lijken mij zijn bovennormale begaafdheid en zijn enorme energie niet te loochenen ervaringsgegevens.

De Regouts behoorden, voor zover de historische bronnen reiken, op zijn minst reeds anderhalve eeuw tot de Maastrichtse burgerij toen Petrus Laurentius op 23 maart 1801 werd geboren. Zijn vader, Petrus Leonardus Dominicus Regout, en zijn moeder, Maria Nijsten, uit Geleen afkomstig, woonden aan de Nieuwstraat, waar zij een glas- en aardewerkhandel dreven. Sinds mensenheugenis was de familie in deze branche werkzaam; en al wijst alles er op, dat ook de zeventiende- en achttiende-eeuwse Regouts handige zakenlieden waren, tóch zijn het vooral Petrus' ouders geweest, die door hun ondernemingsgeest en doorzettingsvermogen de groot- en kleinhandel tot een bloeiende, rijkelijk winstgevende zaak maakten. Dit blijkt wel uit het feit, dat zij hun bezittingen voortdurend uitbreidden door de aankoop van waardevolle huizen en landerijen, zodat zij ten slotte aan Petrus en zijn beide jongere broers Jean en Thomas het voor die tijd zeer aanzienlijke vermogen van ruim 105.000 gulden nalieten.

Reeds op jeugdige leeftijd - hij was nog geen dertien jaar oud - verloor Petrus zijn vader. Moeder Regout nam hem van school om samen met haar de zaak te besturen. Men kan dus in waarheid zeggen, dat hij in het bedrijf opgroeide en daar onder leiding van zijn energieke moeder volop gelegenheid kreeg zijn zakelijk inzicht te scherpen en zijn ondernemingsgeest te ont-

plooien. De eerste jaren was daar natuurlijk nog geen sprake van. Gezien zijn leeftijd en onervarenheid beperkte zijn werk zich voorlopig tot de detailhandel, d.w.z. tot het bedienen van de klanten, die de winkel bezochten. Toen echter een jaar of vijf later zijn broer in de zaak werd opgenomen, gaf hij deze taak aan hem over, om zelf een terrein te betreden, dat meer mogelijkheden bood aan iemand met zijn zakelijke aanleg, namelijk het importeren van glas- en aardewerk en de groothandel. Hij was daarbij in hoofdzaak aangewezen op de Belgische industrieën. In westelijk Zuid-Limburg immers was men destijds op de meeste gebieden georiënteerd op België, niet slechts omdat de geografische ligging en de daarmee samenhangende structuren dat meebrachten, maar ook omdat de in het noorden van ons land heersende economische mentaliteit weinig aantrekkelijk was voor mensen, die de in gang zijnde technische ontwikkeling als een historisch keerpunt, als een waardevolle stap vooruit beschouwden. België beleefde de industrialisatie als een dynamisch gebeuren, als een ‘tournant de l’histoire’, met een voor ons gevoel zelfs ál te grote uitbundigheid bezongen door de literaire avant-garde van die dagen. Maar literaire aspiraties werden in Petrus Regout zeker niet gewekt toen hij in de Cristallerie de Vonêche en de Verreries du Val Saint Lambert van nabij met het fabrikageproces van glas en aardewerk kennis maakte. In zijn scherpzinnige geest zal waarschijnlijk reeds spoedig de gedachte zijn gerezen, dat ook hij in staat was dat proces te realiseren. En wij mogen aannemen, dat plannen in die richting krachtig werden gestimuleerd door de vrouw, die hij in 1825 huwde en die door haar zakelijke aanleg was voorbestemd in Regouts ondernemingen een actieve, soms zelf een beslissende rol te spelen: Aldegonda Hoeberechts, dochter van een Maastrichtse modiste, die hem tien kinderen schonk: zes zonen, van wie er een op jeugdige leeftijd stierf, en vier dochters. De eerste, nog zeer bescheiden onderneming van Petrus Regout was een handslijperij, primitief van opzet maar met een zo grote voortvarendheid geleid, dat enkele jaren later de Belgische fabrikanten, die hem het ongeslepen glas en kristal verschaften, plotseling hun leveranties staakten. Zij zagen - en niet zonder grond - in het groeiende Maastrichtse bedrijfje een potentiële concurrent van betekenis. Dat de man, die dit bedrijfje leidde, een zakenman van allure was bewees hij op dat precaire ogenblik door onmiddellijk een eigen glas- en kristalblazerij op te richten. Hij schafte een stoommachine aan, begon tevens met zijn broer Thom en zijn zwager Jacques Lambriex een spijkerfabriek en richtte in 1836 de spoedige befaamde aardewerkfabriek op, die hem in Maastricht de bijnaam ‘de Pottekeuning’ zou bezorgen. Het is bekend, dat deze bedrijven binnen een kort tijdsbestek een enorme vlucht

namen. Begonnen in 1833 met een honderdtal arbeiders, had Regout zeventien jaar later - in 1850 dus - tweeduizend mensen in zijn dienst, een getal dat bij zijn dood tot ongeveer 2.500 was gestegen.

En nu komen wij, waarde lezers, aan een penibele kwestie. Men kan in Petrus Regout een buitengewone scherpzinnigheid, een grote ondernemingsgeest, een ontembare energie en een zeldzaam organisatievermogen bewonderen, - naast deze pluspunten, die hem als grondlegger van de Maastrichtse industrieën tot een figuur van betekenis voor stad en gewest maakten, staan in het oog lopende minuspunten, die ons doen vaststellen, dat hij allesbehalve een baanbreker op sociaal gebied was.

Toen ik Petrus Regout in het begin van dit verhaal een keiharde zakenman noemde - een benaming, die zonder kommentaar wellicht misverstand kan wekken - wilde ik daarmee niet zeggen, dat alle edele menselijke gevoelens hem vreemd waren. Ik neem graag aan dat hij, evenals vele negentiende-eeuwse fabrikanten, niet slechts min of meer spektakulaire giften beschikbaar stelde aan kerken, kloosters en weldadige instellingen, maar ook in stilte de armen bedeede, die een beroep op zijn hulpvaardigheid deden. Het was in die tijd immers gewoon, dat men de arbeiders als aalmoes minder toestopte dan hun rechtens toekwam. Het sociale vraagstuk kende men niet, en deze toestand zou in Limburg duren tot de laatste decennia van de negentiende eeuw, toen Willem Hubert Vliegen de Maastrichtse arbeiders wakker schudde en opriep tot verzet tegen de mensonwaardige bejegening, waarvan zij de slachtoffers waren. De vraag of Regout als werkgever al of niet een miserabeler figuur heeft geslagen dan zijn tijdgenoten-fabrikanten, lijkt mij - gezien de toenmalige verhoudingen - van even weinig belang als de vraag of de man, die 99 inbraken pleegde, werkelijk veel minder diefachtig is dan degene, die er honderd op zijn kerfstok heeft. Wie iets van de negentiende-eeuwse toestanden afweet zal niet ontkennen, dat de ontstaans-geschiedenis van de groot-industrie en de opkomst van de kapitalistische produktiewijze met het bloed van de arbeiders is geschreven. Dit klinkt misschien enigszins retorisch, maar is geheel konform de werkelijkheid, en alleen wie de loop van de geschiedenis zonder meer beschouwt als een gedetermineerd gebeuren, kan een moreel waarde-oordeel in dit verband als niet ter zake doende kwalificeren.

Het is hier niet de plaats om uitgebreid in te gaan op de vraag in welke verhouding de mensonwaardigheid van Regouts fabriekssystemen precies stond tot die van andere bedrijven in ons land; een objektieve beschouwing leert ons in elk geval, dat de toestanden aan de ovens, door Vliegen zo fel be-

streden, mensonterend waren, wat trouwens, getuige vraag 6588 van de befaamde, in 1887 gehouden enquête naar de toestanden in fabrieken en werkplaatsen, ook door Eugène Regout werd erkend. Deze toestanden zouden gemakkelijk te verbeteren zijn geweest door enige ovens bij te plaatsen, maar aangezien het rendement dan minder zou zijn geworden dachten de heren Regout daar niet over.

In zijn loonbeleid liet Regout zich leiden door de wet van vraag en aanbod, d.w.z. hoe meer jonge arbeiders zich aanboden, des te lager werden de lonen. En ten slotte - dit zijn maar een paar grepen - behoorden de fabrieken van Regout tot de weinige bedrijven in Nederland, waar nachtarbeid door kinderen werd verricht. Om te voorkomen dat iemand mij van opzettelijke stemmingmakerij zal beschuldigen (wat beslist niet mijn bedoeling is) wil ik ervan afzien hier opnieuw passages te citeren uit de geschriften van hen, die tegen deze wantoestanden stelling namen. Het is niet mijn toeleeg de huidige Regout-generatie onaangenaam te zijn - waarom zou ik? -, noch over hun voorzaat Petrus Laurentius een onrechtvaardig oordeel te vellen. Ik kan het echter met de overigens voortreffelijke pleitbezorger, die dr. Maenen is, niet eens zijn waar hij Regout een sociaal verantwoordelijkheidsbesef toeschrijft, dat uit niets overtuigend blijkt, integendeel! Vrijwel steeds als Regout bij overheidsinstanties probeerde faciliteiten op belastinggebied, opheffing van aksijnzen op levensmiddelen enz. ten bate van zijn arbeiders te bewerkstelligen, waren dat pogingen, die bij welslagen inderdaad voor de arbeidersgezinnen wat meer armslag bij de besteding van de lage en herhaaldelijk zelfs met terugwerkende kracht verlaagde lonen zouden betekenen; maar dat zou dan tevens naar negentiende-eeuwse opvatting loonsverhogingen minder urgent maken. Ook aan zijn ijveren tegen prostitutie en drankmisbruik kleeft, als men het binnen het raam van zijn steeds op zakelijk rendement gerichte optreden beschouwt, de zelfde bijmaak. Zodra de werkelijke aanwezigheid van sociaal verantwoordelijkheidsbesef zich zou moeten hebben gemanifesteerd in het opruimen van wantoestanden, waarbij de winst ten koste van de arbeiders werd binnengehaald, liet ook Regout, evenals de meeste van zijn kollega's, verstek gaan. Een subsidietje aan bij voorbeeld een weduwen- en wezenfonds, dat door 30 à 40 personeelsleden werd gevormd, kan men tegenover de bedroevende werkelijkheid, zoals deze in feite was, toch bezwaarlijk als sociaal alibi aanvaarden. Hetzelfde geldt voor de 'ziekenbeurzen', die klaarblijkelijk niet konden voorkomen dat zieke en afgeleefde arbeiders op straat werden gezet en naar het armbestuur werden verwezen. E. Regout erkende dit laatste bij de enquête van 1887 met als wel zonderling 'argument',

dat het fonds en de legaten, waarover het armbestuur beschikte, immers ten bate van Maastrichtse ingezetenen waren geschonken!

Dat men bij dit alles Regout moet beschouwen tegen de achtergrond van zijn tijd en de daarin geldende opvattingen zij met evenveel kracht onderlijnd als de overtuiging, dat zijn optreden on-, ja in verband met bepaalde toestanden zelfs anti-sociaal was.

Zij, die beweren dat het pauperisme in Maastricht van oudere datum is dan de industrialisatie, hebben zeker gelijk; zij brengen echter - om het voorzichtig uit te drukken - een zeer diskutabele stelling naar voren als zij een wezenlijke vooruitgang of zelfs een 'weldaad' menen te moeten zien in de omvorming van de aanwezige noodlijdenden tot een industrieproletariaat. Ik meen nog altijd, dat Willem Hubert Vliegen de situatie beter zag en een heel wat zuiverder begrip aan de dag legde voor de eisen, die de menselijke waardigheid aan de sociale verhoudingen stelt. Ook dát bleek dus, ondanks de meest gangbare opvattingen, in die tijd mogelijk!

Dat Petrus Regout, zeldzaam vooruitstrevend als industrieel, op langere termijn beschouwd, Maastricht een dienst heeft bewezen, kan men, alle bezwaren tegen zijn sociale instelling handhavend, niet ontkennen. Voor wat dit betreft, mogen wij zeker de woorden van zijn zoon onderschrijven, die bij de reeds genoemde enquête opmerkte: 'Als niet door de energie van mijn vader in Maastricht fabrieken waren opgericht, dan zou men eens zien wat een armzalig plaatsje Maastricht zou wezen'. Dat Petrus Regout bij het vervullen van deze enorme taak van de zijde van het Maastrichtse stadsbestuur, geleid door zijn gezworen vijand burgemeester W.H. Pijls, voortdurend op vinnige en vaak uiterst kleinzielige wijze werd tegengewerkt, wordt door tal van gegevens bevestigd. Ook hier speelden, zoals in veel gevallen, rancunes en afgunst hun onverkwikkelijke rol, terwijl een vals, ad absurdum doorgetrokken standsbewustzijn hem bij de van oudsher notabele families deed figuren als een parvenu, die in de grond van de zaak het kleine burgermannetje bleef, dat hij van huis uit was. Niet echter Petrus Regout was een klein burgermannetje; deze benaming lijkt mij toepasselijker op degenen, die de economische perspectieven van zijn levenswerk niet zagen of niet wilden zien en die zich, soms met een onbegrijpelijke kwaadaardigheid, uitputten in het bedenken van methodes om hem de voet dwars te zetten. Wie een taak als die van Petrus Regout op zich neemt en in de uitvoering daarvan slaagt, kan men - óók al onderschrijft men de sociale kritiek op zijn persoon en werk - niet de eer ontzeggen een man van formaat te zijn.

U zult begrijpen, waarde lezers, dat in dit verhaal het zwaarste aksent valt op Petrus Regout als industrieel. Als zodanig immers is en blijft zijn naam onlosmakelijk verbonden met de industrialisatie van ons gewest. Dat hij tevens een tijdje lid was van de Maastrichtse gemeenteraad en van de Provinciale Staten, die hem twaalf jaar lang naar de Eerste Kamer afvaardigden, is, in het licht van zijn levenswerk beschouwd, van minder betekenis. In de politieke geschiedenis van land en gewest heeft hij geen spoor nagelaten dat nu nog onze belangstelling zou kunnen wekken. Uit zijn activiteiten in het politieke vlak - vooral uit de brochures, waarin hij een aantal hem na aan het hart liggende kwesties aan de orde stelde - blijkt onder meer herhaaldelijk, dat hij het belang van Maastricht met het belang van zijn fabrieken identificeerde. Hij beroept zich er telkens op - zo bij voorbeeld staat het te lezen in zijn brochure 'Een woord over eenige Maastrichtsche Belangen' - dat hij 'eigenaar (is) van ruim vijftig fabrieksgebouwen, van wier instandhouding het brood van bijna 1600 werklieden en employé's afhangt; waardoor pl. m. 4000 mensen, 1/6 à 1/7 van de bevolking van Maastricht, hun onderhoud vinden...' En dit zo zijnde, moest Regout worden vrijgesteld van de stedelijke belasting op steenkolen, ingevoerde planken enz., teneinde tot een zo goedkoop mogelijke produktie in staat te zijn. Natuurlijk kan men hem van de vele *démarches*, die hij met dat doel ondernam, geen verwijt maken; zij getuigen integendeel van een scherp zakelijk inzicht in de eisen, die de konkurrentienoodzaak aan zijn bedrijven stelde. Betreuren kan men slechts dat óók de arbeiders factoren waren, die het kostenpeil moesten drukken.

Voor Petrus Regout was zijn werk zijn leven, en als wij zeggen dat hij hard heeft gewerkt - en dat hééft hij! -, dan betekent dit dat elk bereikt resultaat voor hem telkens een uitgangspunt werd naar de toekomst. Leven immers is verwachting; de mens, die niets meer verwacht, wiens geest niet meer naar de toekomst staat gekeerd, is een vegetatief geval geworden. Maar helaas, er zijn in de natuurlijke orde slopende krachten werkzaam, die zelfs de machtigste geest naar de draaikolk van de vergankelijkheid sleuren, en aan deze wetmatigheid van de natuur kan ook de multimiljonair niet ontkomen. In september 1870 achtte Petrus Regout - en dit voorbeeld van realistische zelfkennis is beslist bewonderenswaardig - het ogenblik aangebroken om langs de weg van de geleidelijkheid het beheer over zijn bedrijven aan zijn zonen toe te vertrouwen. Hij trok zich hoe langer hoe meer terug op zijn kasteel 'Vaeshartelt', waar hij de laatste zeven jaar van zijn leven doorbracht en op 18 februari 1878 overleed. Zijn vrouw Aldegonda volgde hem enkele maanden later in het graf. Voor zijn dood had hij naast de Meerssense kerk een kost-

bare kapel laten bouwen met 122 graftomben, bestemd voor zich zelf en zijn familieleden.

Als wij de ‘Korte Levensbeschrijving’ van Petrus Regout lezen, die het zelfde jaar bij de drukkerij Jos. Russel van de pers kwam, moeten wij onwillekeurig glimlachen als wij gespecificeerd vernemen hoeveel duizenden guldens hij tijdens zijn leven aan kerken, kloosters en weldadige instellingen heeft geschonken. Wij zullen er anderzijds, zonder de oprechtheid van zijn intenties te betwijfelen, toch niet aan ontkomen hem te beschouwen als een karakteristieke exponent van zijn tijd: een tijd, waarin het monsterverbond tussen vroomheid en sociaal onrecht als de meest vanzelfsprekende zaak gold.